Vilniaus Universitetas
Teisės fakultetas
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedra

Dieninės studijų formos
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės specializacijos
V kurso studentas
Mantas Gofmanas

TEISĖS PASIRINKTI KARIAVIMO BŪDUS IR METODUS APRIBOJIMAI TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Magistro darbas

Darbo vadovė
asist. R. Vaišvilienė

Darbo recenzentas
asist. I. Jarukaitis

Vilnius
2007

TURINYS

ĮŽANGA 3
I SKYRIUS. PROBLEMINIAI DARBO OBJEKTO ASPEKTAI. ISTORINĖ REGLAMENTAVIMO APŽVALGA. TAIKOMI PRINCIPAI 6
1.1. Pagrindiniai kariavimo būdų ir metodų probleminiai aspektai 6
1.2. Kariavimo būdų ir metodų reglamentavimo istorinė apžvalga 7
1.3. Kariavimo būdams ir metodams taikomi tarptautinės humanitarinės teisės principai 9
II SKYRIUS. ASMENŲ, NEDALYVAUJANČIŲ KARINIUOSE VEIKSMUOSE, BEI CIVILINIŲ OBJEKTŲ APSAUGA 12
2.1. Asmenų, nedalyvaujančių kariniuose veiksmuose, apsauga tarptautinio ginkluoto konflikto metu 12
2.1.1. Draudimas pulti civilius gyventojus ir pavienius civilius 12
2.1.1.1. Civiliams gyventojams išlikti būtinų objektų apsauga 18
2.1.2. Išėjusių iš rikiuotės *(hors de combat)* priešiškos šalies asmenų apsauga bei pasigailėjimo įpareigojimas 21
2.2. Civilinių objektų apsauga tarptautinio ginkluoto konflikto metu 25
2.2.1. Draudimas pulti civilinius objektus 25
2.2.2. Kultūros vertybių apsauga 27
2.2.3. Draudimas pulti pavojingas įmones ir įrenginius 30
2.2.4. Gamtos apsauga 32
III SKYRIUS. ĮPAREIGOJIMAS IMTIS ATSARGUMO PRIEMONIŲ. NEATRANKINIAI KARIAVIMO METODAI 35
3.1. Draudimas puolimo atveju nesiimti atsargumo priemonių 35
3.2. Draudimas naudoti puolimus be atrankos 38
IV SKYRIUS. DRAUDŽIAMI BEI RIBOJAMI KARIAVIMO BŪDAI 41
4.1. Ginklai, kurie dėl savo kilmės yra neatrankiniai 41
4.1.1. Masinio naikinimo ginklų naudojimo draudimas 42
4.1.1.1. Branduolinis ginklas 42
4.1.1.2. Bakteriologinio (biologinio) ginklo naudojimo draudimas 46
4.1.1.3. Cheminio ginklo naudojimo draudimas 47
4.1.2. Konvencinių ginklų naudojimo draudimas bei ribojimas 49
4.1.2.1. Ginklų, kurie paprastai sužeidžia skeveldromis (dalelėmis) ir kurių žmogaus kūne negalima aptikti rentgeno spinduliais, naudojimo draudimas 49
4.1.2.2. Minų ir priešpėstinių minų naudojimo draudimas bei minų naudojimo apribojimai 50
4.1.2.3. Minų-spąstų ir kitų įtaisų naudojimo draudimas 53
4.1.2.4. Padegamųjų ginklų naudojimo apribojimai ir uždraudimas 54
4.1.2.5. Apakinančių lazerinių ginklų draudimas 56
4.1.3. Nuodų ir užnuodytų ginklų naudojimo draudimas 58
4.2. Ginklų, galinčių sukelti nereikalingų kančių, naudojimo draudimas 58
4.2.1. Draudimas naudoti kulkas, kurios lengvai plečiasi ar susiploja žmogaus kūne 59
4.2.2. Draudimas naudoti sprogstamąsias kulkas 59
V SKYRIUS. SPECIFIŠKAI DRAUDŽIAMI KARIAVIMO METODAI 61
5.1. Draudimas nukreipti represalijas prieš tam tikrus asmenis ir objektus 61
5.2. Apgaulės naudojimo draudimas 64
IŠVADOS 67
SANTRAUKA 70
SUMMARY OF MASTER THESIS LIMITATIONS OF RIGHT TO CHOOSE MEANS AND METHODS OF WARFARE IN INTERNATIONAL LAW 71
LITERATŪROS SĄRAŠAS 72

ĮŽANGA

Temos aktualumas, mokslinis naujumas. Teisinės literatūros tema „Teisės pasirinkti kariavimo būdus ir metodus apribojimai tarptautinėje teisėje“ ir apskritai literatūros apie tarptautinę humanitarinę teisę lietuvių kalba nėra daug, be to, ji pakankamai lakoniška. Taigi galima teigti, kad šis darbas yra vienas iš pirmųjų Vilniaus Universiteto Teisės fakultete, išsamiau aptariantis draudžiamus ar tam tikromis sąlygomis leidžiamus kariavimo būdus ir metodus.

Aptariant temos aktualumą pasauliniu (globaliu) mastu derėtų pastebėti, jog ji, nepaisant to, kad jėgos bei grasinimo ja uždraudimo principas įtvirtintas jau 1928 metais (Briano-Kelogo paktu), išlieka labai reiškminga ir aktuali, kadangi net ir šiais laikais pasaulyje vyksta daug ginkluotų konfliktų, tiek tarptautinio, tiek ir netarptautinio pobūdžio, tad yra labai svarbu suvokti, kokie kariavimo būdai ir metodai yra leidžiami bei kokie draudžiami ar ribojami tarptautinės teisės. Tema Lietuvai šiuo metu yra aktuali tuo požiūriu, kad mūsų šalies kariai dalyvauja įvairiose karinėse misijose, pavyzdžiui, Afganistane arba Irake, tad bent jau jiems yra būtina suvokti, kaip tarptautinė teisė riboja kariavimo būdų ir metodų pasirinkimą. Tikėtina, kad Lietuvai vis labiau įsitraukiant į NATO veiklą, ši tema taps vis aktualesnė.

Darbo tikslai, objektas. Visi kariavimo būdai ir metodai pagal jų panaudojimo galimybę yra skirstomi į keletą grupių: (i) kariavimo būdai ir metodai, visiškai draudžiami tarptautinės teisės, (ii) kariavimo būdai ir metodai, kurių naudojimas yra leidžiamas esant tam tikroms sąlygoms ir (iii) nedraudžiami kariavimo būdai ir metodai[1]. Pavyzdžiui, nuodų, kaip ir kitų ginklų, kurie dėl jų kilmes yra neatrankiniai, naudojimas yra neteisėtas pats savaime, tačiau įmanoma, kad ginklas, kuris yra tiksliai nutaikytas, vis tiek netyčia kliudo civilius asmenis. Šiuo atveju tai būtų ne ginklas, kuris yra uždraustas, tačiau metodas, kuriuo remiantis jis buvo panaudotas[2]. Tarptautinės humanitarinės teisės dokumentuose nė viena iš aukščiau paminėtų sąvokų nėra apibrėžta, o tik nustatytos konkrečių visiškai ir iš dalies uždraustų kariavimo būdų bei metodų naudojimo ribojimo teisinio reguliavimo normos[3].

Šiame darbe siekiama nuosekliai ir išsamiai aptarti konkrečius kariavimo būdus ir metodus, kurių naudojimas dėl vienokių ar kitokių priežasčių yra apribotas ((ii) punktas) ar draudžiamas tarptautinės teisės ((i) punktas). Daugeliu atveju taip pat nagrinėjami šių apribojimų ar draudimų tikslai bei priežastys. Darbe aptariami būtent draudžiami ir ribojami kariavimo būdai ir metodai, kadangi tarptautinėje teisėje, kaip ir daugelyje kitų teisės šakų, galioja vienas esminių teisės

[1] De Mulinen F. *Handbook on the Law of War for Armed Forces.* ICRC, Geneva, 1987, p. 94.
[2] Pictet J. S. *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949.* Edited by Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. ICRC, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987, p. 398.
[3] Čiočys P. A. *Tarptautinė humanitarinė teisė.* Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, p. 99-100.

principų „kas nėra draudžiama, tas leidžiama“. Taigi kariavimo būdai bei metodai, kurių naudojimas tiesiogiai ar netiesiogiai tarptautinės teisės nėra uždraustas ar apribotas, yra leidžiami. Pabrėžtina, jog siekiant šiek tiek susiaurinti darbo tyrimo objektą jame analizuojami tik tarptautinių ginkluotų konfliktų teisės pasirinkti kariavimo būdus ir metodus apribojimai, be to, analizuojami tik sausumos kariuomenėms taikytini apribojimai. Jo tikslas, be aukščiau paminėtų, taip pat yra atskleisti, kurie iš apribojimų įtvirtina paprotines normas, taip pat aptarti, kurie apribojimų pasirinkti kariavimo būdus ir metodus pažeidimai yra laikomi karo nusikaltimais pagal 1998 m. liepos 17 d. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutą, priimtą Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui[4] (toliau vadinamas – „Romos statutu“).

Tyrimų metodika. Analizuojant tarptautinės teisės nustatytus apribojimus pasirinkti kariavimo būdus ir metodus, darbe naudotas sisteminis, loginis, teleologinis, lyginamasis bei istorinis metodai.

Sisteminio metodo naudojimas darbe pasireiškia tuo, kad visos aptariamos nuostatos, kuriomis draudžiami vieni ar kiti kariavimo būdai ar metodai, analizuojamos sistemiškai su kitomis susijusiomis normomis. Tai labiausiai susiję su draudimu pulti civilius gyventojus, civilinius objektus, draudimu naudoti puolimus be atrankos, įskaitant draudimą naudoti ginklus, kurie dėl savo kilmės yra neatrankiniai, draudimu nesiimti atsargumo priemonių ir panašiai. Taip pat šis metodas svarbus aptariant draudimą naudoti represalijas prieš tam tikrus asmenis ir objektus bei atsakant į klausimą, ar represalijų draudimas taikomas ir retorsijoms.

Loginis metodas yra pagrindinis bet kokio tiriamojo darbo metodas, būtinas siekiant išaiškinti teisės normų turinį, teisminę praktiką vienu ar kitu klausimu, taip pat darant išvadas. Šis metodas naudojamas nagrinėjant daugelį konkrečių kariavimo būdų ir metodų, kurie yra draudžiami ar kurių pasirinkimas yra ribojamas tarptautinės teisės, taip pat apibendrinant mokslinę literatūrą, susijusius teisės aktus, teismų sprendimus bei apskritai visą darbą.

Teleologinis metodas svarbus, pavyzdžiui, atskleidžiant normos, draudžiančios naudoti puolimus be atrankos, įskaitant draudimą naudoti ginklus, kurie dėl savo kilmės yra neatrankiniai, tikrąją prasmę. Vadovaujantis šiuo metodu, atskleisti ribojimų pasirinkti konkrečius kariavimo būdus ir metodus tikslai ir priežastys.

Taip pat nemažą reikšmę turi *lyginamojo* metodo naudojimas šiame darbe. Juo remtasi analizuojant draudimą naudoti represalijas prieš tam tikrus asmenis bei objektus ir minų naudojimo apribojimus bei draudimus. Pagal šį metodą taip pat atskleisti atskirų minų rūšių naudojimo draudimo ar ribojimo skirtumai.

[4] Žin., 2003, Nr. 49-2165.

Istorinis metodas naudotas aptariant praktiškai visus tarptautinėje teisėje numatytus apribojimus pasirinkti kariavimo būdus ir metodus. Be šio metodo ne visada būtų galima suvokti, kokiam tikslui bei dėl kokių priežasčių nustatytas vienas ar kitas apribojimas. Be to, darbo I skyriuje pateikiama istorinė kariavimo būdų ir metodų reglamentavimo apžvalga.

Darbo šaltiniai. Kaip minėta, analizuojama tema literatūros lietuvių kalba nėra daug, be to, ji pakankami lakoniška. Dėl šios priežasties pagrindiniai šaltiniai yra mokslinė literatūra anglų kalba, daugiausia knygos ir straipsniai, išleisti Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Komiteto (toliau – „TRKK“), taip pat susiję teisės aktai. Už nemažą dalį darbe naudojamos mokslinės literatūros autorius dėkingas Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijai bei Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedrai.

Aptariant kariavimo metodus, be abejo, pagrindinis teisės aktas, kuriuo remtasi rašant šį darbą, buvo 1977 m. birželio 8 d. Ženevos konvencijų papildomas protokolas „Dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas)“[5] (toliau vadinamas – „Ženevos konvencijų I papildomu protokolu“) bei šio protokolo komentaras[6], taip pat daugelis kitų tarptautinių teisės aktų, pavyzdžiui, 1907 m. Hagos konvencija dėl kariavimo įstatymų ir papročių, 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl civilių apsaugos karo metu“[7] (toliau vadinama – „IV Ženevos konvencija“), 1954 m. Hagos kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija ir jos I protokolas[8] bei su tuo susijusi teismų ir kvazi-teisminių institucijų, tokių kaip Amerikos žmogaus teisių komisijos, praktika. Aptariant kariavimo būdus, pagrindinis teisės aktas, kuriuo remtasi rašant šį darbą, buvo Jungtinių Tautų 1980 m. spalio 10 d. konvencija „Dėl tam tikrų įprastinių ginklų, kurie gali būti laikomi pernelyg žalojančiais arba veikia nesirinktinai, naudojimo uždraudimo arba apribojimo“[9] (toliau vadinama – „1980 m. JT konvencija“) bei su ja susijusi mokslinė literatūra ir teismų sprendimai.

[5] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[6] Pictet J. S. *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949.* Edited by Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. ICRC, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987.
[7] Žin., 2000, Nr. 63-1908.
[8] Žin., 1998, Nr. 102-2806.
[9] Žin., 1998, Nr. 83-2312.

I SKYRIUS. PROBLEMINIAI DARBO OBJEKTO ASPEKTAI. ISTORINĖ REGLAMENTAVIMO APŽVALGA. TAIKOMI PRINCIPAI

1.1. Pagrindiniai kariavimo būdų ir metodų probleminiai aspektai

Pirmasis probleminis klausimas, su kuriuo susidurta rašant šį darbą, buvo sąvokų „kariavimo metodai“, „kariavimo būdai“ ir „kariavimo priemonės“ atskyrimas. Nei viena iš šių sąvokų nėra apibrėžta jokiame tarptautiniame dokumente. Dar daugiau painiavos įneša tai, kad lietuviškame Ženevos konvencijų I papildomo protokolo vertime vartojamos visos trys sąvokos: „kariavimo metodai“, „kariavimo būdai“ ir „kariavimo priemonės“, kai tuo tarpu angliškame variante, taip pat ir visoje susijusioje mokslinėje teisinėje literatūroje anglų kalba – tik dvi iš jų: „means of warfare“ („kariavimo priemonės“) bei „methods of warfare“ („kariavimo metodai“). Nuoseklumo taip pat neprideda ir tai, kad lietuviškojo vertimo autoriai žodį „method“ kartais verčia „būdas“ (pavyzdžiui, Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio 5 dalies a) punkte).

Humanitarinės teisės moksliniuose darbuose apibrėžiama, jog sąvoka „kariavimo priemonė“ apima įvairių rūšių ginklus, ginkluotę ar karo techniką, o sąvoka „kariavimo metodai“ – tai kariavimo priemonių panaudojimo tvarka[10]. Šiame darbe analizuojami apribojimai pasirinkti kariavimo būdus ir metodus. Jame sąvoka „kariavimo būdas“ reiškia „kariavimo priemones“, kaip ši sąvoka apibrėžta aukščiau.

Rašant darbą taip pat buvo gana sunku pasirinkti jo struktūrą, tai yra sugrupuoti aptariamus kariavimo būdus ir metodus remiantis vienu kriterijumi, kadangi visuose šaltiniuose, naudotuose rašant darbą, iš esmės tiesiog išskiriami 2 skyriai: (i) kariavimo būdų pasirinkimo ribojimai bei (ii) kariavimo metodų pasirinkimo ribojimai. Nepaisant to, buvo pasirinkta tokia darbo struktūra: (i) iš pradžių aptariama subjektų bei objektų, kuriuos pulti draudžiama, išsamiai analizuojant kiekvieną iš jų, apsauga (II skyrius); (ii) toliau nagrinėjami draudžiami kariavimo metodai, skirti apsaugoti II skyriuje paminėtus subjektus bei objektus (III skyrius); (iii) IV skyriuje aptariami draudžiami ar ribojami kariavimo būdai, juos grupuojant į 2 dalis: a) ginklai, kurie dėl savo kilmės yra neatrankiniai (masinio naikinimo ginklai bei konvenciniai ginklai), b) ginklai, kurie gali sukelti nereikalingų kančių; (iv) galiausiai nagrinėjami kiti specifiškai draudžiami kariavimo metodai (V skyrius). Tokia darbo struktūra pasirinkta siekiant apjungti jį į vieną visumą, kad atskiros darbo dalys būtų logiškai susijusios tarpusavyje.

[10] McClelland J. *The Review of Weapons in Accordance with Article 36 of Additional Protocol I.* ICRC, June 2003, Vol. 85, No. 850, p. 397.

1.2. Kariavimo būdų ir metodų reglamentavimo istorinė apžvalga

Siekiant darbo nuoseklumo bei gilesnio jo problematikos atskleidimo, šioje dalyje apžvelgiama kariavimo būdų ir metodų reglamentavimo istorinė apžvalga.

Remiantis 1985 metų statistika, per pastaruosius 5 000 metų vyko apie 14 000 karų, kuriuose žuvo apie 5 milijardai žmonių. Per pastaruosius 3 400 metus visiška taika vyravo tik 250 metų. Kariavimo būdų ir metodų ribojimų būtinybę lėmė tai, kad visų vykusių karų metu žūdavo ne tik kariaujančių šalių kariai, tačiau ir asmenys, nedalyvaujantys karo veiksmuose, taip pat siekis humanizuoti karo veiksmus bei kitos priežastys. Šiais laikais kare žūvančių civilių ir kombatantų proporcija yra 10 civilių vienam kombatantui, o esant branduoliniam karui – 100 civilių vienam kombatantui[11].

Net labai tolimoje praeityje karo vadai kartais įsakydavo savo kariams nežudyti suimtų ar sužeistų priešų, gerai su jais elgtis ir pasigailėti priešiškos šalies civilių gyventojų bei jų turto. Dažnai, pasibaigus karo veiksmams, kariaujančios šalys susitardavo apsikeisti turimais belaisviais[12]. Taip pat paminėtina, kad taisyklės, apsaugančios kombatantus ir civilius kovos lauke egzistavo jau senovės civilizacijose, tokiose kaip senovės Egiptas, Babilonas, Indija ir Kinija. Visos šios taisyklės buvo kartkartėmis pasitaikančios ir izoliuotos bei išreikštos papročiuose. Nors jos neišsivystė į kodifikuotų normų sistemą, jų reikšmė vėlesniems bandymams kodifikuoti karo vedimo taisykles negali būti ignoruojama[13].

Žvelgiant istoriškai, galima pastebėti, jog iš pradžių atsirado draudimai (arba bent jau bandymai drausti) kare naudoti tam tikrus ginklus, tai yra, draudimai pasirinkti tam tikrus kariavimo būdus. Dar gilioje senovėje buvo uždrausta naudoti tam tikrus ginklus: užnuodytas ir degančias strėles su šukėtais antgaliais ir panašiai. Greta teisingo karo teorijos romėnai taip pat žinojo gerų ir blogų karų idėją. Jie karą, kuris buvo aklas ir totalinis, be jokių taisyklių, apibūdino kaip „blogą karą“ (*bellum nefarium*). Viduramžiais Bažnyčia nedrąsiai bandė drausti pavienių rūšių ginklus, daugiausia arbaletus, tačiau nesėkmingai, nes buvo labai populiari vadinamojo „teisingo karo“ teorija. Tokių pastangų būta ir XVIII amžiuje, kuomet Vattel‘is pareiškė, kad kariai neturi neribotos teisės pasirinkti kariavimo metodus ir kad nereikalingų kančių turėtų būti vengiama. Tačiau dažniausiai pateikiami argumentai prieš tokias mintis būdavo visų būdų, naudojamų kariaujant teisingą karą, naudai[14]. Ir tik atsiradus bei toliau plėtojantis tarptautinei humanitarinei teisei, kariavimo būdų ir metodų pasirinkimas buvo

[11] Pictet J. *Development and Principles of International Humanitarian Law.* Henry Dunant Institute, Geneva, 1985, p. 79.
[12] De Rover C. *Tarnauti ir ginti. Žmogaus teisių ir humanitarinės teisės teorija policijos ir saugumo pajėgoms.* TRKK, 2001, p. 109.
[13] Kalshoven F., Sandoz Y. *Implementation on International Humanitarian Law.* Co-editors Huynh H. T., Macalister-Smith P., Zimmermann B. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1989, p. 375.
[14] *Ibidem*, p. 54.

ribojamas bei reglamentuojamas daugelyje tarptautinių šaltinių: konvencijų, protokolų, deklaracijų, statutų, kariavimo taisyklių, vadinamų karo įstatymais ir papročiais, normomis[15].

Aptariant kariavimo metodus, svarbu paminėti, kad pirmasis tarptautinis dokumentas, ribojantis jų pasirinkimo galimybę, buvo 1868 m. Sankt Peterburgo deklaracija, kuria atsisakoma karo metu naudoti sviedinius, sveriančius mažiau nei 400 gramų[16]. Šiuo atveju svarbiausia yra ne tai, kad šia deklaracija uždrausta naudoti tam tikros rūšies ginklus, tačiau jos preambulėje įtvirtinta nuostata, jog „vienintelis teisėtas tikslas, kurio kariaujančios šalys stengiasi pasiekti karo metu, yra susilpninti priešininko karines pajėgas“. Šia prasme taip pat labai svarbia laikytina 1907 m. IV Hagos konvencijos dėl kariavimo įstatymų ir papročių norma, kad „kariaujantieji nesinaudoja neribota teise pasirenkant žalos padarymo priešininkui būdus“[17], kuri tapo pirmąja kariavimo veiksmus ribojančia kodifikuota formuluote. Pagal ją buvo vertinami kariavimo veiksmai abiejų pasaulinių karų metu. Niurnbergo karo tribunolai konstatavo, kad minėti Nuostatai yra paprotinės teisės dalis, todėl jų privalo laikytis visos valstybės[18].

Karo metodų ribojimai įtvirtinti ir 1965 m. TRKK tarptautinės konferencijos rezoliucijoje ir 1968 m. rezoliucijoje „Žmogaus teisių gerbimas ginkluotų konfliktų metu“. Taip pat pabrėžtina, jog Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 35 straipsnio 1 dalyje ne tik pakartojami Hagos teisės ir kitų vėlesnių dokumentų principai, bet ir jo 2 dalyje jau minėta pagrindinė nuostata papildyta norma, jog „draudžiama naudoti ginklus, šaudmenis, medžiagas ir kariavimo metodus, galinčius padaryti nereikalingos žalos ir sukelti nereikalingų kančių“[19]. Ši norma dažnai netinkamai suprantama. Kartais netgi teigiama, kad ji yra ciniška, nes visos kančios yra nereikalingos. Be abejo, tai yra tiesa: karas pats savaime yra žiaurus. Vis dėlto ši nuostata įtvirtina ką kita: ji uždraudžia naudoti ginklus ir amuniciją, sukeliančius sužeidimus, kurie nėra būtini tam, kad būtų pasiektas karinis pranašumas. Jeigu jis gali būti pasiektas kitais, ne tokiais žiauriais būdais, šie sužeidimai būtų neproporcingi[20]. To paties straipsnio trečiojoje dalyje įtvirtinta, kad „draudžiama naudoti tuos kariavimo metodus ir būdus, kurie padarys arba, galima tikėti, padarytų ilgalaikę, didelę ir rimtą žalą aplinkai“[21]. Taigi Ženevos konvencijų I papildomas protokolas jau kalba apie kariavimo būdus ir metodus, kurie padarytų nereikalingos žalos ne tik žmogui, bet ir aplinkai. Šia nuostata išplečiamas ne tik ribojamų pasirinkti kariavimo būdų bei

[15] *Op. cit.* 3, p. 98-99.
[16] www.icrc.org/ihl.
[17] 1907 m. IV Hagos konvencijos nuostatų 22 straipsnis.
[18] *Op. cit.* 3, p. 99.
[19] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[20] Haug H. *Humanity for all.* ICRC, Henry Dunant Institute, Paul Haupt Publishers Berne, Stuttgart, Vienna, 1993, p. 546.
[21] Žin., 2000, Nr. 63-1909.

metodų, tačiau ir objektų, kurių atžvilgiu vieni ar kiti kariavimo būdai ir metodai negali būti naudojami, ratas.

1.3. Kariavimo būdams ir metodams taikomi tarptautinės humanitarinės teisės principai

Šioje darbo dalyje analizuojami šie kariavimo būdams ir metodams taikomi tarptautinės humanitarinės teisės principai: (i) civilių gyventojų ir kombatantų bei civilinių ir karinių objektų atskyrimo, (ii) kariaujančių šalių kariavimo būdų ir metodų pasirinkimo ribojimo, (iii) proporcingumo, (iv) atsakomybės už tarptautinės humanitarinės teisės normų ir principų pažeidimus. Taip pat aptariama Marteno taisyklė.

Ko gero, pats svarbiausias ne tik kariavimo būdams ir metodams, tačiau ir apskritai visai tarptautinei humanitarinei teisei taikomas principas yra įpareigojimas konflikto šalims visuomet „skirti civilius gyventojus ir kombatantus, taip pat civilinius ir karinius objektus bei atitinkamai imtis veiksmų tik prieš karinius objektus“[22]. Šis principas kaip pagrindinė taisyklė įtvirtintas Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 48 straipsnyje ir išplėtotas kituose straipsniuose.

Šios taisyklės turinį tai pat atskleidžia jurisprudencija. *Konsultacinėje išvadoje dėl branduolinių ginklų panaudojimo ir grasinimo jais teisėtumo*[23] (toliau – „konsultacinė išvada dėl *Branduolinių ginklų*“) Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, kad atskyrimo principas yra vienas iš svarbiausių tarptautinės humanitarinės teisės principų ir vienas iš bekompromisių tarptautinės paprotinės teisės principų[24]. *Prosecutor v. Kupreskic byloje*[25] (toliau – „*Kupreskic* byla“) Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai pabrėžė, kad „civilių asmenų apsauga karinio konflikto metu, nepriklausomai nuo to, ar jis yra tarptautinis ar vidinis, yra pagrindinis šiuolaikinės tarptautinės humanitarinės teisės principas. Dabar egzistuoja universaliai pripažįstamas principas, įtvirtintas Tarptautinio Teisingumo Teismo (aukščiau minėtoje byloje), kad sąmoningi puolimai prieš civilius ar civilinius objektus yra absoliučiai draudžiami tarptautinės humanitarinės teisės“[26]. *Prosecutor v. Blaskic byloje*[27] asmuo buvo kaltinamas neteisėta ataka prieš civilius asmenis, taip pažeidžiant kariavimo įstatymus ir papročius. Sprendime Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, kad „kariaujančios šalys yra įpareigojamos stengtis atskirti karinius objektus nuo civilių asmenų ir

[22] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[23] *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory opinion of 8 July 1996. International Court of Justice. http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/iunan/iunanframe.htm
[24] *Ibidem*, § 79.
[25] *Prosecutor v. Kupreskic case.* 14 January 2000 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-95-16-T. http://www.un.org/icty/kupreskic/trialc2/judgement/kup-tj000114e.pdf
[26] *Ibidem*, § 521.
[27] *Prosecutor v. Blaskic case.* 3 March 2000 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-95-14-T. http://www.un.org/icty/blaskic/trialc1/judgement/bla-tj000303e.pdf

civilinio turto. Civilių ar civilinio turto puolimas yra nusikaltimas, jeigu nėra pagrįstas karine būtinybe“[28]. *Prosecutor v. Brdjanin byloje*[29] (toliau – „*Brdjanin* byla“) Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, kad „yra akivaizdu, jog <...> bosnių serbų pajėgos nužudė bent jau 1 669 bosnių musulmonų ir bosnių kroatų, iš kurių visi buvo nekombatantai“[30].

Kitas taip pat labai reikšmingas kariavimo būdams ir metodams taikytinas tarptautinės humanitarinės teisės principas gali būti išvedamas iš jau minėtų nuostatų: (i) 1868 m. Sankt Peterburgo deklaracijos, kuria atsisakoma karo metu naudoti sviedinius, sveriančius mažiau nei 400 gramų, preambulės; (ii) 1907 m. IV Hagos konvencijos dėl kariavimo įstatymų ir papročių nuostatų[31] bei (iii) Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 35 straipsnio. Tai – kariaujančiųjų šalių kariavimo būdų ir metodų pasirinkimo ribojimo principas.

Bene daugiausia tarptautinės humanitarinės teisės normų, susijusių su kariavimo būdų ir metodų ribojimais, laikymasis turi būti vertinamas remiantis proporcingumo principu (proporcingumo taisykle). Šis principas yra įtvirtintas Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio, 5 dalies b) punkte ir pakartotas 57 straipsnyje, taip pat Jungtinių Tautų 1980 m. konvencijos protokolo dėl minų, minų-spąstų ir kitų įtaisų naudojimo uždraudimo arba apribojimo (II protokolo)[32] 3 straipsnio 8 dalyje. Be to, vadovaujantis Romos statutu, „karo ataka, kai yra žinoma, kad tokia ataka taps atsitiktinės civilių žūties ar suluošinimo priežastimi, padarys žalą civiliniams objektams, ilgalaikę ir didelę žalą gamtinei aplinkai, aiškiai didesnę nei ta, kurios reikia siekiant konkretaus ir tiesioginio laukiamo karinio pranašumo“ yra karo nusikaltimas[33]. Analizuojamo principo esmę sudaro draudimas pulti civilius gyventojus bei civilinius objektus, draudimas nukreipti represalijas prieš tam tikrus asmenis bei objektus ir kiti draudimai. Ši taisyklė įtvirtinta siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp karinės būtinybės ir humaniškumo interesų. Taigi aptariamas principas tiesiogiai susijęs su pačiu bendriausiu tarptautinės humanitarinės teisės principu – humaniškumo. Siekiant nuspręsti, ar laikomasi proporcingumo principo, reikia atsakyti į klausimą, ar bet koks galimas šalutinis puolimo poveikis yra proporcingas numatytai karinei naudai. Proporcingumo taisyklė reikalauja apskaičiuoti galimus nuostolius, kuriuos patirtų tiek kariai, tiek civiliai, bei žalos dydį, lyginant juos su tam tikru numanomu puolimo pranašumu. Į taisyklę įtraukiama ir būtinybė įvertinti galimą riziką bei poveikį dėl netinkamo ginklo veikimo ar žmogaus klaidos, tačiau nesvarstomi nuo puolimą vykdančiųjų visiškai nepriklausantys veiksniai, pavyzdžiui, priešo veiksmų

[28] *Op. cit.* 27, § 180.
[29] *Prosecutor v. Brdjanin case.* 1 September 2004 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Case No. IT-99-36-T. http://www.un.org/icty/brdjanin/trialc/judgement/index.htm
[30] *Ibidem,* § 465.
[31] www.icrc.org/ihl, 22 straipsnis.
[32] Žin., 1998, Nr. 83-2312.
[33] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalies b) punkto, iv) papunktis.

poveikis[34]. Konsultacinėje išvadoje dėl *Branduolinių ginklų* Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, jog „valstybės, vertindamos, kas yra būtina ir proporcinga siekiant pulti karinį objektą, privalo apsvarstyti ir galimą poveikį aplinkai. Aplinkos apsauga yra vienas iš elementų, privalomų vertinant, ar veiksmai atitinka būtinumo ir proporcingumo principus“[35]. *Prosecutor v. Martic byloje*[36] (toliau – „*Martic* byla“) Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai greta susijusių paprotinių nuostatų taip pat rėmėsi Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio 5 dalies b) punktu ir pabrėžė, kad „puolimai neturi sukelti nuostolių ar žalos civiliams gyventojams, neproporcingų numatomam konkrečiam ir tiesioginiam kariniam pranašumui“[37]. *Kupreskic* byloje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, jog proporcingumo principas reikalauja, kad „bet kokie atsitiktiniai (ir neatsitiktiniai) nuostoliai civiliams gyventojams nebūtų neproporcingi tiesioginiam kariniam pranašumui“[38].

Atsakomybės už tarptautinės humanitarinės teisės normų ir principų pažeidimus principas užtikrina, kad tiek valstybės, tiek ir atskiri fiziniai asmenys laikytųsi kariavimo įstatymų ir papročių. Už daugelį apribojimų pasirinkti kariavimo būdus ar metodus pažeidimų numatyta baudžiamoji atsakomybė Romos statute[39].

Greta visų paminėtų principų taip pat svarbu nepamiršti, kad kariavimo būdams ir metodams taip pat taikytina Marteno taisyklė. Vadovaujantis ja, atvejais, kurių nereglamentuoja tarptautiniai susitarimai, civiliai gyventojai ir kombatantai karo metu yra saugomi pagal bendrus tarptautinės teisės principus, kilusius iš: (i) tarptautinių papročių; (ii) humaniškumo principo; (iii) visuomenės sąžinės principo[40]. Konsultacinėje išvadoje dėl *Branduolinių ginklų* Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, kad Marteno taisyklė yra tarptautinės paprotinės teisės dalis[41].

[34] *Op. cit.* 3, p. 176.
[35] *Op. cit.* 23, § 30.
[36] *Prosecutor v. Martic case.* 8 March 1996 Decision of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-95-11-I.
[37] *Ibidem,* § 18.
[38] *Op. cit.* 25, § 524.
[39] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8, 25, 28 ir 33 straipsniai.
[40] *Op. cit.* 1, p. 3.
[41] *Op. cit.* 23, § 84.

II SKYRIUS. ASMENŲ, NEDALYVAUJANČIŲ KARINIUOSE VEIKSMUOSE, BEI CIVILINIŲ OBJEKTŲ APSAUGA

2.1. Asmenų, nedalyvaujančių kariniuose veiksmuose, apsauga tarptautinio ginkluoto konflikto metu

Šioje dalyje išsamiai aptariami draudimai pulti civilius gyventojus, pavienius civilius, šiems asmenims išlikti būtinų objektų bei išėjusių iš rikiuotės (*hors de combat*) priešiškos šalies asmenų apsauga tarptautinio ginkluoto konflikto metu, taip pat pasigailėjimo įpareigojimas.

2.1.1. Draudimas pulti civilius gyventojus ir pavienius civilius

Civiliai gyventojai paprastai apibrėžiami kaip asmenys, kurie nėra ginkluotųjų pajėgų nariai ir kurie nedalyvauja karinėse operacijose[42]. Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 50 straipsnyje, įtvirtinančiame „civilių“ sąvoką, duodama nuoroda į 43 straipsnį bei į 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijos „Dėl elgesio su karo belaisviais“[43] 4 straipsnį. Sistemiškai aiškinant šias nuostatas, galima teigti, kad aukščiau paminėta civilių gyventojų sąvoka yra tiksli.

Kaip minėta, vienas iš esminių tarptautinės humanitarinės teisės principų yra tai, kad karinio konflikto šalių reikalaujama atskirti civilius gyventojus nuo kombatantų ir civilinius objektus nuo karinių. Šis principas, be abejo, yra paprotinės teisės dalis[44]. Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog „Civiliai gyventojai ir pavieniai civiliai turi būti saugomi nuo pavojų, kylančių dėl karo veiksmų. Kad ši apsauga būtų veiksminga, bet kuriomis sąlygomis turi būti laikomasi šių normų, papildančių kitas taikomas tarptautinės teisės normas“[45]. Ši nuostata yra įvadinė, įtvirtinanti pagrindinį civilių apsaugos nuo karinių operacijų keliamų pavojų apsaugos principą. Nėra jokios abejonės, kad ginkluoti konfliktai civiliams asmenims sukelia pavojų, tačiau šis pavojus turi būti sumažintas iki minimumo. Toks yra aptariamos nuostatos tikslas. Terminas „karo veiksmai“ reiškia visus ginkluotųjų pajėgų judėjimus bei visą veiklą, susijusią su karu[46]. Antrajame šios dalies sakinyje minima „papildančių kitas taikomas tarptautinės teisės normas“. Be kai kurių paprotinių normų ir, be abejo, be kitų susijusių Ženevos konvencijų I papildomo protokolo nuostatų, tai taip pat apima 1907 m. IV Hagos konvencijos dėl kariavimo įstatymų ir papročių normas bei IV Ženevos

[42] W.T. Mallison. *The Humanitarian Law of Armed Conflict Concerning the Protection of Civilians.* International Lawyer, Volume 11, No. 1, 1977, p. 103.
[43] Žin., 2000, Nr. 63-1907.
[44] Cassese A. *The Geneva Protocols of 1977 on the humanitarian law of armed conflict and customary international law*. Pacific Basin Law Journal, Volume [3:55], 1984, p. 87-88.
[45] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[46] *Op. cit.* 2, p. 617.

konvenciją. Papildomai reikėtų paminėti 1925 m. Protokolą, draudžiantį naudoti dusinančias, nuodingas ar kitokias dujas ir bakteriologinius kariavimo metodus[47] (toliau – „1925 m. Dujų protokolas“), 1980 m. JT konvenciją, 1999 m. vasario 26 d. Otavos konvenciją „Dėl priešpėstinių minų naudojimo, kaupimo, gamybos ir perdavimo uždraudimo ir dėl jų sunaikinimo“[48] (toliau – „1999 m. Otavos konvencija“), taip pat 1954 m. Hagos kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvenciją ir jos I protokolą. Nors paskutinių keturių teisės aktų tiesioginis tikslas nėra ginti civilius, tačiau jie vis tiek priskirtini prie „kitų taikomų tarptautinių teisės normų“. Be to, šiuo atveju taip pat reikšmingos kelios sutartys, kurios nėra laikomos tarptautinės humanitarinės teisės dalimi: (i) 1968 m. liepos 1 d. sutartis dėl branduolinio ginklo neplatinimo, pasirašyta Londone, Maskvoje ir Vašingtone[49], (ii) 1993 m. sausio 13 d. konvencija „Dėl cheminio ginklo kūrimo, gamybos, kaupimo ir panaudojimo uždraudimo bei jo sunaikinimo“[50] (toliau – „1993 m. Cheminio ginklo uždraudimo konvencija“), (iii) 1972 m. Bakteriologinių ir toksinių ginklų kūrimo, gamybos ir saugojimo uždraudimo bei jų sunaikinimo konvencija[51] (toliau – „1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencija“).

Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad „civiliai gyventojai, taip pat pavieniai civiliai neturi būti puolimo objektu“[52]. Ši nuostata aiškiai ir vienareikšmiškai uždraudžia puolimus, nukreiptus į civilius gyventojus arba pavienius civilius. Civiliai gyventojai, taip pat pavieniai civiliai niekada negali būti pagrindiniu puolimo objektu. Puolimai – tai prievartos veiksmai priešininko atžvilgiu, nepaisant, ar tai daroma puolant ar ginantis[53].

Pabrėžtina, jog nagrinėjamas Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnis yra viena reikšmingiausių protokolo nuostatų. Šis straipsnis aiškiai įtvirtina paprotinę normą, jog civiliai asmenys, kiek tai įmanoma, būtų apsaugoti nuo karo veiksmų. Vadovaujantis Romos statutu, šio įpareigojimo nesilaikymas yra karo nusikaltimas[54]. *Martic* byloje asmuo buvo kaltinamas neteisėtomis atakomis prieš Zagrebo civilius asmenis ir pavienius civilius, taip pažeidžiant kariavimo įstatymus ir papročius. Sprendime Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, kad „atsižvelgiant į paprotinę teisę, nuostata, kad civiliai asmenys, kaip ir pavieniai civiliai, negali būti puolami, yra fundamentali tarptautinės

[47] www.icrc.org/ihl
[48] Žin., 2003, Nr. 49-2160.
[49] Žin., 1991, Nr. 19-499.
[50] Žin., 1998, Nr. 35-935.
[51] Žin., 1997, Nr. 59-1370.
[52] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[53] *Ibidem*, 49 straipsnio 1 dalis.
[54] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 stripsnio, 2 dalies, e) punkto, i) papunktis.

humanitarinės teisės norma, taikytina visiems ginkluotiems konfliktams“[55]. *Prosecutor v. Galic byloje*[56] asmuo buvo kaltinamas kariavimo įstatymų ir papročių pažeidimu dėl „koordinuotų ir užsitęsusių snaiperių atakų į civilius gyventojus Sarajeve“ bei dėl „koordinuotos ir užsitęsusios artilerijos bei minosvaidžių atakos prieš civilių apgyvendintas Sarajevo vietoves. <...> Pagal atlikto tyrimo duomenis nuo šių atakų minimalus žuvusiųjų skaičius yra 3 798, iš kurių 1 399 civilių (tarp jų 670 moterų, 295 vaikų (iki 17 m.) ir 85 asmenų nuo 70 metų). Minimalus sužeistųjų skaičius 12 919, įskaitant 5 093 civilius (tarp jų 2 477 moterų, 1 251 vaikų (iki 17 m.) ir 179 asmenų nuo 70 metų)“[57]. *Prosecutor v. Kordic and Cerkez byloje*[58] (toliau – „*Kordic and Cerkez* byla“) Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, kad „nekvestionuojama, jog bendrasis draudimas nukreipti puolimą prieš civilius asmenis yra bendrai priimtas įsipareigojimas ir todėl taip pat nekyla abejonių dėl Ženevos konvencijų I protokolo 51 straipsnio paprotinio pobūdžio“[59]. *Prosecutor v. Rajic byloje*[60] (toliau – „*Rajic* byla“) Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai pabrėžė, kad „civilių gyventojų puolimas yra draudžiamas vadovaujantis sutartine ir paprotine teise tiek vidiniuose, tiek ir tarptautiniuose konfliktuose“[61]. *Prosecutor v. Krstic byloje*[62] Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, jog „yra akivaizdu, kad žudynės ir rimti kūno sužalojimai (po kurių apie 7 000 žmonių dingo be žinios) įvykdyti Srebrenicoje buvo atlikti tam, kad būtų sunaikinti visi bosnių karinio amžiaus vyrai. Įrodymai rodo, kad masinės egzekucijos vyko liepos 13-16 dienomis, kai mažesnio masto tęsėsi iki liepos 19 dienos. Visos šios egzekucijos buvo sistemingai nukreiptos į bosnių karinio amžiaus musulmonus, nepriklausomai nuo to, ar jie yra civiliai, ar kariai“[63]. Generolas Krstičius buvo pripažintas kaltu už šiuo nusikaltimus, pabrėžiant, kad jis vykdė genocidą Srebrenicoje. Taip pat ir *Prosecutor v. Blagojevic and Jokic byloje*[64] tribunolas pasisakė, kad „yra akivaizdu tai, jog po Srebrenicos užėmimo buvo nužudyta 7 000 civilių bosnių musulmonų“[65]. *Prosecutor v. Stakic byloje*[66] (toliau

[55] *Op. cit.* 36, § 10, taip pat žiūrėti § 11-14.
[56] *Prosecutor v. Galic case.* 5 December 2003 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-98-29-T. http://www.un.org/icty/galic/trialc/judgement/gal-tj031205e.pdf
[57] *Ibidem,* § 14 ir § 579.
[58] *Prosecutor v. Kordic and Cerkez case.* 2 March 1999 Decision of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-95-14/2-T. http://www.un.org/icty/kordic/trialc/decision-e/90302DC56323.htm
[59] *Ibidem,* § 31.
[60] *Prosecutor v. Rajic case.* 13 September 1996 Review of the Indictment of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-95-12-R61. http://www.un.org/icty/rajic/trialc2/decision-e/60913612.htm
[61] *Ibidem,* § 48.
[62] *Prosecutor v. Krstic case.* 2 August 2001 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Case No. IT-98-33. http://www.un.org/icty/krstic/TrialC1/judgement/index.htm
[63] *Ibidem,* § 546.
[64] *Prosecutor v. Blagojevic and Jokic case.* 17 January 2005 Judgement of International Criminal Tribunal for the Formal Yugoslavia. Case No. IT-02-60-T. http://www.un.org/icty/blagojevic/trialc/judgement/index.htm
[65] *Ibidem,* § 643.

– „*Stakic* byla“) Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai pabrėžė, jog „<...> daug civilių žmonių buvo užmušti per bosnių serbų puolimus prieš daugelį bosnių musulmonų kaimų ir miestelių Prijedor municipalitete ir buvo įvykdyta keletas musulmonų masinių skerdynių. Tai įrodyta be jokių abejonių“[67]. *Korfu kanalo byloje* (Jungtinė Karalystė v. Albanija)[68] Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, kad tiek taikos, tiek ir karo metu valstybės atlikdamos veiksmus „turi vadovautis bendrais ir visuotinai pripažintais principais tokiais kaip: elementaraus humaniškumo įvertinimas; <...> ir kiekvienos valstybės įsipareigojimo sąmoningai neleisti savo teritorijos naudoti aktams, kurie būtų priešingi kitos valstybės teisėms“[69].

Gyventojų tankumas yra svarbus klausimas planuojant karo veiksmus. Kadangi karo veiksmų pasekmės civiliams turi būti visada įvertinamos, tai negyvenamose ar mažai apgyvendintose džiunglių, tundros ar kalnų virtinių vietovėse yra didesnė karo veiksmų laisvė nei mieste, kaime ar kitoje tankiai gyvenamoje vietovėje.

Civilių apsauga sustiprinama Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio 7 dalies nuostatomis, pagal kurias „civilių gyventojų arba pavienių civilių buvimu ar persikėlimu negalima naudotis siekiant apsaugoti tam tikrus punktus ar vietoves nuo karo veiksmų, ypač mėginant apsaugoti nuo puolimo karinius objektus arba pridengti karo veiksmus, padėti jiems arba trukdyti. Konflikto šalys neturi vadovauti civilių gyventojų arba atskirų civilių persikėlimui, turėdamos tikslą apginti karinius objektus nuo puolimo arba pridengti karines operacijas“[70]. Šios normos įtvirtina taip vadinamo „žmonių skydo“ naudojimo draudimą. Tai reiškia, kad draudžiama civiliais ginti, remti ar trukdyti karo veiksmams. Taip pat draudžiama versti civilius suteikti priedangą karo veiksmams ar pasinaudojus civilių buvimu ir judėjimu juos pridengti[71]. Šiuos veiksmus, pasak žiniasklaidos pranešimų, praktikavo irakiečiai 2003 metų karo su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis metu. „Žmonių skydo“ naudojimas Romos statute yra kvalifikuojamas kaip karo nusikaltimas[72]. *Prosecutor v. Karadzic and Mladic byloje*[73] (toliau – „*Karadzic and Mladic* byla“) asmenys buvo kaltinami tuo, kad naudojo JT taikos pajėgų

---

[66] *Prosecutor v. Stakic case*. 31 July 2003 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Case No. IT-97-24-T. http://www.un.org/icty/stakic/trialc/judgement/index.htm
[67] *Ibidem*, § 544 ir 546.
[68] *Corfu channel case* (United Kingdom v. Albania). Judgment of 9 April 1949. International Court of Justice. http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/icc/icc_ijudgment/iCC_ijudgment_19490409.pdf
[69] *Ibidem*, p. 22.
[70] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[71] Rogers P. V., Malherbev P. *Kova pagal taisykles. Ginkluoto konflikto teisės vadovėlis ginkluotosioms pajėgoms*. Vilnius, 2002, p. 60.
[72] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalies b) punkto xxiii) papunktis.
[73] *Prosecutor v. Karadzic and Mladic case*. 11 July 1996 Review of the Indictment, Case No. IT-95-5/18-R61. http://www.un.org/icty/karadzic&mladic/trialc/rev-ii960716-e.pdf

palaikymo karius kaip „žmonių skydą“[74]. Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai sutiko su kaltinimais, kadangi šie kariai prieš jų valią buvo laikomi potencialiuose NATO pajėgų taikiniuose, įskaitant amunicijos bunkerius ir radarų vietas. Svarbu tai, kad „žmonių skydo“ naudojimo draudimas yra paprotinės teisės dalis[75].

Taip pat paminėtina, jog civilių gyventojų ir pavienių civilių apsaugą detaliai reglamentuoja IV Ženevos konvencija. Joje papildomai įtvirtinti tokie pagrindiniai civilių apsaugos principai:

1) 31 straipsnyje įtvirtintas draudimas naudoti fizinę ir moralinę prievartą, ypač siekiant gauti iš civilių ar iš trečiųjų asmenų informaciją. Tai apima atvejus, kada prievarta naudojama tiesiogiai ir kada – netiesiogiai, kuomet prievarta yra akivaizdi bei kuomet – užslėpta. Dar daugiau, prievarta yra draudžiama nepriklausomai nuo jos tikslo. Taip pat pastebėtina, jog IV Ženevos konvencijos autoriai labiausiai akcentavo prievartą, naudojamą siekiant išgauti informaciją, tačiau šiuo atveju tai – tik vienas iš galimų pavyzdžių, kada gali būti naudojama prievarta[76].
2) 32 straipsnyje – draudimas sukelti prie konvencijos prisijungusių valstybių narių rankose esantiems civiliams fizines kančias arba sunaikinti juos. Šis draudimas apima ne tik žmogžudystę, kankinimą, kūno bausmes, luošinimą ir medicinos bei mokslinius bandymus, nesusijusius su IV Ženevos konvencijos saugomo asmens gydymu, tačiau ir bet kokias kitas civilinės ar karinės valdžios atstovų taikomas brutalias priemones.
3) 33 straipsnyje – draudimas bausti vieną civilį už kito asmens padarytą nusižengimą. Taip pat draudimas taikyti kolektyvinės bausmės, visas bauginimo ar teroro priemones bei plėšti miestus ir gyvenvietes, net jei jos buvo užimtos šturmu. Taigi šis IV Ženevos konvencijos straipsnis iš esmės įtvirtina individualios atsakomybės principą, kuris reglamentuotas ir 1907 m. Hagos konvencijoje[77]. Svarbu tai, kad daugelio karų metu kolektyvinės bausmės dažnai būdavo naudojamos ne tam, kad būtų nubausta už teisės pažeidimus, bet tam, kad būtų užbėgta jiems už akių. Tokiomis priemonėmis vienodai bausti ir kalti, ir nekalti gyventojai. Šiomis teroro ar bauginimo priemonėmis kariaujančios šalys tikėdavosi sulaikyti priešininkus nuo priešiškų veiksmų, tačiau dažniausiai tai sukeldavo partizaninius judėjimus. Be abejo, šios priemonės prieštaravo humaniškumo bei teisingumo principams, dėl ko ir buvo uždraustos[78]. *Prosecutor v.*

[74] *Op. cit.* 73, § 6.
[75] Henckaerts J. M., Doswald-Beck L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I – Rules.* Cambridge University Press, 2005, p. 337.
[76] Uhler O. M., Coursier H. *Commentary on the IV Geneva Convention of 12 August 1949.* General editorship of Pictet J. S. ICRC, Geneva, 1958, p. 219-220.
[77] www.icrc.org/ihl, 50 straipsnis.
[78] *Op. cit.* 76, p. 225-226.

Djukic byloje[79] asmuo buvo kaltinamas civilinių objektų puolimu, taip pažeidžiant kariavimo įstatymus ir papročius. Kaltinamajame akte kaltintojas teigė, kad „nuo 1992 metų gegužės iki 1995 metų gruodžio Sarajeve bosnių serbų karinės pajėgos dideliu mastu ir sistemingai, sąmoningai ir be atrankos puldavo civilinius objektus (kam nebuvo karinės būtinybės) tam, kad būtų užmušti, sužeisti, terorizuojami ir demoralizuojami Sarajevo civiliai žmonės“[80]. Byla buvo nutraukta 1996 m. gegužės 18 d. dėl kaltinamojo mirties. *Martic* byloje asmuo buvo kaltinamas neteisėta raketų ataka prieš Zagrebo civilius gyventojus ir individualius civilius, taip pažeidžiant kariavimo įstatymus ir papročius. Kaltinamojo akto peržiūroje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai pabrėžė, kad 1995 metų gegužės Zagrebo atakos buvo nukreiptos ne pulti karinius objektus, bet terorizuoti civilius gyventojus, ir konstatavo, jog „todėl šios atakos buvo prieštaraujančios paprotinei ir sutartinei tarptautinei humanitarinei teisei“[81]. *Rajic* byloje asmuo buvo kaltinamas įsakymo pulti Stupni Do kaimą davimu. Šis kaimelis buvo puolamas 1993 metų spalio 23 dieną. Puolimas truko apie 3 valandas, jo metu buvo nužudyti 37 gyventojai, be to, beveik visi 60 kaimo namai buvo visiškai sugriauti. Stupni Do neturėjo jokios karinės reikšmės, jame nebuvo jokių karinių objektų ar kitų teisėtų taikinių, taip pat jokių gynybos pajėgų[82]. *Brdjanin* byloje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai sutiko su kaltinimu, kad bent 80 bosnių musulmonų buvo nužudyta, kai bosnių serbų kareiviai ir policija įžengė į Kozarac regiono kaimus. Žudymai vyko nesirinktinai, o žmonėms, kurie nespėjo pabėgti, taip pat buvo grasinama, kad jie bus nužudyti[83].

4) 34 straipsnyje – draudimas imti įkaitus. Šis draudimas taikomas tiek vykstant tarptautiniam ginkluotam konfliktui, tiek ir civiliniam karui.
5) 49 straipsnio 1 dalyje – draudimas, nesvarbu, kokie būtų motyvai, individualiai ar masiškai priverstinai perkelti ar deportuoti Konvencijos saugomus asmenis iš okupuotos teritorijos į okupuojančios valstybės teritoriją arba į bet kurios kitos okupuotos ar neokupuotos valstybės teritoriją. To paties straipsnio 2 dalyje įtvirtinta išimtis, kada galima deportacija: „okupuojanti valstybė gali tam tikrame rajone atlikti visuotinę ar dalinę evakuaciją, jei to reikia gyventojų saugumui arba ypač svariais kariniais sumetimais. Tokių evakuacijų metu Konvencijos saugomi asmenys neperkeliami už

[79] *Prosecutor v. Djukic case.* 29 February 1996 Initial Indictment. Case No. IT-96-20-I. http://www.un.org/icty/indictment/english/dju-ii960229e.htm
[80] *Ibidem,* § 7.
[81] *Op. cit.* 36, § 31.
[82] *Op. cit.* 60, § 51-56.
[83] *Op. cit.* 29, § 403.

okupuotos teritorijos ribų, išskyrus atvejus, kai to neįmanoma išvengti. Taip evakuoti asmenys gali grįžti į savo namus, kai tik tame rajone pasibaigia karo veiksmai“[84].

6) 51 straipsnyje – draudimas versti priešininko šalies civilius ir karo belaisvius tarnauti kitos valstybės ar okupanto ginkluotose pajėgose ar dalyvauti karo veiksmuose prieš savo šalį. Šis draudimas taip pat buvo įtvirtintas 1907 m. Hagos konvencijoje[85]. Pabrėžtina, jog šis principas būdavo gana dažnai pažeidžiamas per abu pasaulinius karus, dėl to IV Ženevos konvencijoje taip pat įtraukta nuostata, jog „draudžiamas bet koks spaudimas ar propaganda, agituojanti savanoriškai stoti į karo tarnybą“[86].
7) 53 straipsnyje – draudimas okupuojančiai valstybei bet kaip naikinti nekilnojamąjį ar kilnojamąjį turtą, individualiai ar bendrai priklausantį paskiriems asmenims ar valstybei, bendruomenėms, visuomeninėms ar kooperatinėms organizacijoms, išskyrus atvejus, kai tai būtina dėl karo operacijų.

2.1.1.1. Civiliams gyventojams išlikti būtinų objektų apsauga

Vadovaujantis Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 54 straipsnio 1 dalimi, „draudžiama kaip kariavimo metodą naudoti civilių gyventojų marinimą badu“[87]. Ši nuostata performuluoja ir kodifikuoja paprotinę normą[88]. Be to, vadovaujantis Romos statutu, „tyčinis civilių vertimas badauti kaip kariavimo būdas, atimant iš jų gyvybei palaikyti būtinus reikmenis, taip pat tyčia sudarant kliūtis teikti jiems pagalbą, kaip numatyta Ženevos konvencijose“ yra karo nusikaltimas[89].

Sąvoka „badas“, be abejo, yra suvokiama visiems. Naudoti jį kaip kariavimo metodą reikštų sukelti badą sąmoningai, priverčiant gyventojus kentėti alkį. Aišku, kad veiksmai, nukreipti šiam tikslui pasiekti, būtų nesuderinami su pagrindiniu principu apsaugoti civilius gyventojus. Pabrėžtina, jog visi veiksmai, nukreipti į tai, kad civiliai gyventojai badautų, būtų laikomi Ženevos konvencijų I papildomo protokolo pažeidimais. Taip pat tai galėtų būti genocido nusikaltimas, jeigu marinimas badu būtų nukreiptas į tai, kad būtų sunaikinta visa ar dalis nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės žmonių grupės[90].

Nagrinėjamo straipsnio 2 dalyje iš principo detalizuojami būdai, kuriais įmanoma marinti gyventojus badu. Joje įtvirtinta, jog „draudžiama pulti, sunaikinti, išvežti ar paversti netinkamais naudoti objektus, kurie yra būtini, kad civiliai gyventojai išliktų gyvi, būtent: maisto atsargas,

[84] Žin., 2000, Nr. 63-1908.
[85] www.icrc.org/ihl, 23 straipsnis.
[86] Žin., 2000, Nr. 63-1908.
[87] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[88] *Op. cit.* 75, p. 174.
[89] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalis, b) punktas, xxv) papunktis.
[90] *Op. cit.* 2, p. 653-654.

žemės ūkio vietoves, kuriose gaminami maisto produktai, pasėlius, galvijus, geriamojo vandens įrengimus ir jo atsargas, irigacines sistemas, turint tikslą neleisti jais naudotis civiliams gyventojams ar priešiškai šaliai gyvybei palaikyti, kad ir kokiais motyvais tai būtų daroma – siekiant badu marinti civilius gyventojus, priversti juos išsikelti kitur ar dėl kokios kitos priežasties“[91]. Pažymėtina, kad naudojant sąvokas „pulti“, „sunaikinti“, „išvežti“ bei „paversti netinkamais naudoti“ siekta apimti visas galimybes, kuriomis remiantis galima civilius gyventojus palikti be jiems išlikti būtinų objektų, įskaitant vandens rezervuarų teršimą cheminėmis ar kitokiomis medžiagomis arba derliaus naikinimą defoliantais (cheminė medžiaga)[92]. Vadovaujantis lietuvišku Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 54 straipsnio 2 dalies variantu, susidaro įspūdis, kad civiliams gyventojams išlikti būtinų objektų sąrašas lyg ir yra baigtinis, nes vartojamas žodis „būtent“, tačiau angliškame variante vartojama „such as“. Taigi objektų sąrašas nėra baigtinis.

To paties straipsnio 3 dalyje reglamentuojamos išimtys, kada 2 dalyje nurodytų objektų apsauga netaikoma:

1) kada šie objektai skirti tik priešiškos šalies kariuomenei maitinti;
2) kada jie skirti tiesiogiai remti karo veiksmus, tačiau prieš šiuos objektus neturi būti imtasi jokių veiksmų, dėl kurių civiliai gyventojai galėtų likti be jiems būtino kiekio maisto ar vandens ir dėl to kiltų badas ar jie būtų priversti keltis kitur.

Būtina suvokti, kaip maisto produktai, pasėliai, galvijai arba geriamojo vandens atsargos gali būti naudojami tiesiogiai remti karo veiksmus. Frazė „tiesiogiai remti karo veiksmus“ apima tokius atvejus, kada priešiška šalis, naudodama minėtus objektus, gali turėti tam tikrą karinį pranašumą. Pavyzdys galėtų būti – daržinė, kuri yra naudojama pridengti karius arba paslėpti juos[93]. Tačiau prieš atakuojant šiuos objektus būtina įsitikinti, ar dėl puolimo gyventojai neliks be jiems būtino kiekio maisto ar vandens ir ar dėl to nekils badas, ar gyventojai nebus priversti keltis kitur.

Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 54 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta, jog „pripažįstant, kad kiekvienai konflikto šaliai svarbu apginti savo nacionalinę teritoriją nuo priešo įsibrovimo, konflikto šaliai leidžiama nusižengti 2 dalyje numatytiems draudimams tokioje savo kontroliuojamoje teritorijoje, jei to reikalauja karinė būtinybė“[94]. Frazė „savo kontroliuojamoje teritorijoje“ susijusi su *de facto* kontrole.

[91] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[92] *Op. cit.* 2, p. 655.
[93] *Ibidem*, p. 657.
[94] Žin., 2000, Nr. 63-1909.

Nors marinimas badu kaip karo metodas yra aiškiai uždraustas, abejotina, ar bus kokių nors pasikeitimų jūrų blokadų naudojimo, kurios taikytos pastarųjų karų metu, praktikoje. Didžiąja dalimi badas karų metu dažniausiai ir kildavo būtent dėl sausumos ar jūrų blokados[95].

TRKK žiniomis per ginkluotus konfliktus švaraus vandens trūkumas dažnai „užmuša" panašiai tiek pat žmonių, kiek kulkos ir bombos. Tam tikslui 1994 m. lapkričio 21-23 dienomis vyko tarptautinis simpoziumas dėl vandens ginkluotose konfliktuose. Jame pastebėta, kad puolimų prieš vandens įrenginius nuolat daugėja, dėl ko civiliai turi kęsti troškulį, dehidrataciją bei dažnai suserga mirtimi gresiančiomis ligomis, tokiomis kaip cholera, vidurių šiltine, hepatitu ir dizenterija, kas prieštarauja tarptautinei humanitarinei teisei. Taigi simpoziume prieita prie pagrindinės išvados, kad bus siekiama, jog vandens tiekimo ir kitos su juo susijusios sistemos būtų visiškai apsaugotos ginkluoto konflikto metu[96]. Kad TRKK rimtai žiūri į vandens apsaugos problemą ginkluoto konflikto metu, rodo keletas pavyzdžių. 1991 metais Irake TRKK organizavo geriamo vandens tiekimo sistemų, kurios buvo suniokotos per karinius veiksmus, atstatymo programą. Dėl šios programos išvengta choleros, šiltinės ir kitų epidemijų proveržio šalyje. 1994 metais Jemene civilinio karo metu buvo sugriauta didysis Bir Nassir vandens pumpavimo siurblys, tiekiantis vandenį Adeno miestui. Šiuo atveju vėlgi padedant vietos valdžiai TRKK inžinierių komandos atstatė vandens tiekimo į miestą sistemas[97].

Byloje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudimo už jį konvencijos (Bosnija ir Hercegovina v. Serbija ir Juodkalnija)[98] (toliau – „*Genocido nusikaltimo* byla") Tarptautinis Teisingumo Teismas pastebėjo, kad specialusis pranešėjas savo 1994 m. liepos 10 d. pranešime nurodė, jog nuo 1994 m. pavasario bosnių serbų pajėgos puolė Goražde miestą, ir šio puolimo metu buvo atakuojami civiliniai objektai įskaitant ligoninę. Be to, miestui buvo nutrauktas vandens tiekimas[99].

Šiame kontekste taip pat svarbu paminėti, jog 2007 m. vasario 27 d. Tarptautinio baudžiamojo teismo kaltintojas teismui pateikė įrodymus dėl Darfūro (Sudanas) karo nusikaltimų[100]. Savo ataskaitoje Tarptautiniam baudžiamajam teismui kaltintojas pabrėžė, kad yra rimtas pagrindas manyti, jog Ali Kushayb (Militia/Janjaweed lyderis) ir Ahmad Harun (buvęs Sudano vidaus

---

[95] Levie H. S. *Recent Development in the Humanitarian Law of War.* Public Law Forum, 1985, Vol. 4:369, p. 377-378.
[96] Sassoli M., Bouvier A. A. *How Does Law Protect in War?* In co-operation with Olson L. M., Dupic N. A. and Milner L. ICRC, Geneva, April 1999, p. 459.
[97] Zemmali A. *The Protection of Water in Times of Armed Conflict.* 31-10-1995 International Review of the Red Cross No. 308, p. 560. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/57jmra?opendocument
[98] *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and punishment of the Crime of genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). Judgment of 26 February 2007. International Court of Justice. http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ibhy/ibhyjudgment/ibhy_ijudgment_20070226_frame.htm
[99] *Ibidem*, § 327.
[100] *Prosecutor's Application Under Article 58(7): Situation in Darfur, the Sudan.* 27 February 2007 International Criminal Court. Case No. ICC 02/05. http://www.icc-cpi.int/library/cases/ICC-02-05-56_English.pdf

reikalų ministras) turėtų būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už 51 nusikaltimą žmoniškumui ir karo nusikaltimą. Šie nusikaltimai buvo įvykdyti per Kodoom kaimo ir Bindisi, Mukjar bei Arawala miestelių puolimus Vakarų Darfūre tarp 2003 m. rugpjūčio ir 2004 m. kovo. Kaltintojas taip pat pastebėjo, kad tūkstančiai civilių Darfūre mirė arba dėl tiesioginio smurto prieš juos, arba dėl ligų ar bado[101].

2.1.2. Išėjusių iš rikiuotės *(hors de combat)* priešiškos šalies asmenų apsauga bei pasigailėjimo įpareigojimas

Paprotinė norma[102], susijusi su išėjusių iš rikiuotės *(hors de combat)* priešiškos šalies asmenų apsauga, priklauso nuo dviejų aplinkybių: (i) priešininko negalėjimo gintis arba dėl ginklų sudėjimo, arba dėl ginklų stygiaus ir (ii) jo pasidavimo. Ši nuostata neapėmė kai kurių situacijų, kurias lyg ir turėtų apimti, pavyzdžiui, atvejų, kuomet karys išnaudojo savo ginklus, tačiau negali pasiduoti, nes jam uždrausta tai padaryti, arba dėl sunkių sužeidimų, dėl kurių karys negali parodyti, kad pasiduoda[103]. Dėl šios priežasties Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 41 straipsnis formuluojamas taip, kad apimtų minėtus atvejus. Nagrinėjama 1907 m. Hagos konvencijos nuostata išplėtota 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijos „Dėl elgesio su karo belaisviais“ 4 straipsnyje, kuriame įtvirtinta, jog su asmenimis, kurie yra saugomi šios konvencijos, bus elgiamasi humaniškai, kai jie „pateko į priešiškos šalies nelaisvę“[104]. Be to, vadovaujantis Romos statutu, „sudėjusio ginklus arba nebegalinčio gintis, savo valia iš mūšio pasitraukusio kombatanto nužudymas arba sužeidimas“ yra karo nusikaltimas[105]. Apskritai, vienas iš fundamentalių tarptautinės humanitarinės teisės principų yra tai, kad asmenys, kurie nedalyvauja karo veiksmuose, negali būti puolami. Pulti ir žudyti galima tik tą karį, kuris pats rengiasi priešininką žudyti. Šią tezę išplėtojo Ženevos konvencijų I papildomas protokolas. Jo 41 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad draudžiama pulti kombatantą, „kuris pripažįstamas išėjusiu iš rikiuotės asmeniu ar kurį esamomis aplinkybėmis reikėtų tokiu pripažinti“[106]. Paminėtina, kad formuluotė „reikėtų tokiu pripažinti“ turėtų būti suprantama taip: šiuo atveju kareiviui, norinčiam išvengti atsakomybės už šio straipsnio pažeidimą neužtektų pasakyti „aš nemačiau“. Svarbu įrodyti, kad vidutinis, normaliai atidus kareivis taip pat nebūtų pastebėjęs, kad šis priešininkas yra *hors de combat*[107].

---

[101] *Op. cit.* 100, § 191-250.
[102] 1907 m. Hagos konvencijos 23(c) straipsnis, numatantis, jog „ypač draudžiama <...> užmušti ar sužeisti priešininką, kuris sudėjo savo ginklus arba, neturėdamas gynybos priemonių, sąmoningai pasidavė“.
[103] *Op. cit.* 44, p. 80.
[104] Žin., 2000, Nr. 63-1907.
[105] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalies b) punkto, vi) papunktis.
[106] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[107] Kalshoven F., Zegveld L. *Constrains on the Waging of War. An Introduction to International Humanitarian Law.* 3rd edition. ICRC, Geneva, 2001, p. 95.

Aptariamo straipsnio 2 dalyje nurodoma, kokie asmenys laikomi išėjusiais iš rikiuotės *(hors de combat)*. Taigi tokiu asmeniu laikomas „kiekvienas asmuo, jeigu jis yra:

a) priešiškos šalies valdžioje;
b) aiškiai pareiškia norą pasiduoti į nelaisvę; ar
c) yra be sąmonės ar kokiu nors kitu būdu išėjęs iš rikiuotės dėl sužeidimo ar ligos ir todėl negalintis gintis.

Tačiau yra sąlyga, kad bet kuriuo atveju asmuo susilaiko nuo bet kokių priešiškų veiksmų ir nesistengia pabėgti“[108]. Priešo kareivio, kuris nustojo kovoti, nužudymas yra žmogžudystė[109]. Karys, kuris yra priešininko valdžioje, gali nuspręsti pasitaikius progai atnaujinti karo veiksmus. Be to, kartais asmenys gali pasiduoti specialiai tam tikslui, kad vėliau galėtų pulti priešą. Taip pat kariai, kurie patenka į priešiškos šalies valdžią būdami be sąmonės, ją atgavę gali norėti toliau tęsti kovą. Be abejo, šiais aptartais atvejais, taip pat esant panašioms aplinkybėms asmenų apsauga pasibaigia. Bet koks karinis veiksmas suteikia priešininkui teisę imtis kontr-priemonių kol kaltininkas, atlikęs priešišką aktą, bus pripažintas arba dėl esamų aplinkybių turėtų būti vėl pripažintas išėjusiu iš rikiuotės *(hors de combat)*. Kuomet kareiviai po pasidavimo bando bendrauti su karinio konflikto šalimi, kuriai jie priklauso, tai gali būti laikoma kaip priešiškas aktas, išskyrus atvejus, kai tai atlieka sužeistasis ar sergantis kareivis, kuriam reikia pagalbos iš savo šalies medicinos tarnybų[110].

Asmens, esančio priešiškos šalies valdžioje, ar kito *hors de combat* asmens pabėgimas arba bandymas pabėgti, pateisina ginklų panaudojimą siekiant šį asmenį sustabdyti. Vis dėlto ginklo panaudojimas yra teisėtas tik tada, kai aplinkybės to reikalauja. Leidžiama užmušti asmenį, kuris bando pabėgti, jeigu nėra jokio kito būdo jį sulaikyti. Draudžiama šaudyti į išėjusį iš rikiuotės *(hors de combat)* žmogų panaudojant tai kaip prevencinę priemonę su pretekstu, kad šis žmogus nori pabėgti ir kad tai yra žinoma.

Paminėtina, jog pabėgimui turi būti taikomos 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijos „Dėl elgesio su karo belaisviais“ 91 – 93 straipsnių nuostatos. Pirmajame iš aptariamų straipsnių apibrėžiama, kas yra laikoma pavykusiu karo belaisvio pabėgimu. Tai atvejai, kuomet jis: (i) prisijungė prie valstybės, kuriai jis priklauso, ar valstybės sąjungininkės ginkluotųjų pajėgų; (ii) paliko teritoriją, kontroliuojamą laikančios belaisvius valstybės ar jos sąjungininkės; (iii) pateko į laivą, plaukiantį su tos valstybės, kuriai jis priklauso, arba jos sąjungininkės vėliava ir esantį laikančios belaisvius valstybės teritoriniuose vandenyse, bet nepavaldų jos kontrolei. Karo belaisviai, kuriems pavyko pabėgti, vėl patekę į nelaisvę negali būti už tai baudžiami. 92

[108] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[109] *Op. cit.* 20, p. 545.
[110] *Op. cit.* 2, p. 488.

straipsnyje įtvirtinta, jog „mėginančiam pabėgti ir sugautam iki pagal 91 straipsnį pavykusio pabėgimo karo belaisviui už tai galima skirti tik drausminę nuobaudą, net jei tai yra kartotinis nusižengimas“[111]. 93 straipsnio 1 dalis reglamentuoja atvejus, kada karo belaisvis pabėgdamas ar mėgindamas pabėgti padaro nusikaltimą. Jei šiais atvejais prieš karo belaisvį pradedamas teismo procesas „pabėgimas ar mėginimas pabėgti, net jei jis yra kartotinis, nelaikomas sunkinančia aplinkybe“[112]. To paties straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, jog „karo belaisviai, kurstę ar padėję organizuoti pabėgimą ar mėginimą pabėgti, baudžiami tik drausmine nuobauda“[113].

Esant sausumos mūšiui pareikšti norą pasiduoti į nelaisvę nekeliama jokių griežtų formalumų. Karys, kuris nori parodyti, kad jis nebėra pajėgus kariauti arba kad nori baigti kovą, padeda ginklą ir iškelia rankas į viršų. Kitas būdas yra nutraukti ugnį, mojuoti balta vėliava ir išeiti iš slėptuvės ar karinės transporto priemonės pakeltomis rankomis. Visais atvejais pasidavimas į nelaisvę yra besąlyginis. Tai reiškia, kad vienintelė teisė, kurios gali reikalauti pasiduodantys asmenys, yra elgtis su jais kaip su karo belaisviais. Pabrėžtina, jog jeigu ketinimas pasiduoti yra parodomas aiškiai, priešinga šalis turi nutraukti ugnį nedelsdama; draudžiama atsisakyti besąlyginio pasidavimo. Siekiant pasiduoti vykstant jūrų mūšiui, ugnis turi būti nutraukta, o vėliavos nuleistos. Šios priemonės gali būti papildytos radijo ryšiu perduodamais pranešimais apie norą pasiduoti[114].

Praktikoje šio straipsnio ne visada griežtai laikomasi. Anksčiau karų metu pasitaikydavo ir tokių atvejų, kai priešininko karinis patrulis, paėmęs į nelaisvę kombatantą, užuot pristatęs jį į užnugarį (kartais tai padaryti gana sudėtinga), pasirinkdavo lengviausią kelią jo atsikratyti, tai yra jį nužudydavo[115].

Bolivija byloje[116] pranešime Amerikos Žmogaus teisių komisijai buvo teigiama, kad Bolivijos kariai puolė Caracoles gyvenvietę šautuvais, minosvaidžiais ir tankais. Gyventojai gynėsi, tačiau daugelis iš jų buvo nužudyti. Kai kurie likę gyvi pabėgo į kalnus, kiti – į Villa Carmen miestelio namus. Kariai persekiojo ir pribaigė juos jų namuose. Likusius gyvus jie kankino bei daugelį negyvai užbadė. Kariai taip pat nupjovė sužeistųjų liežuvius. Komisija Bolivijos vyriausybei konstatavo, kad šie incidentai sudaro sunkius 1969 Amerikos žmogaus teisių konvencijos pažeidimus (taisę į gyvybę, teisę į humanišką elgesį, teisę į asmens laisvę) bei 1949 m. Ženevos konvencijų bendro 3 straipsnio pažeidimus.

[111] Žin., 2000, Nr. 63-1907.
[112] *Ibidem.*
[113] *Ibidem.*
[114] *Op. cit.* 2, p. 486-487.
[115] *Op. cit.* 3, p. 114.
[116] *Bolivia case.* 8 March 1982 Resolution No. 30/82 of Inter-American Commission on Human Rights, Case No. 7481. http://www.cidh.org/annualrep/81.82eng/Bolivia7481.htm

Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 42 straipsnis reglamentuoja identišką *hors de combat* asmenų apsaugos situaciją, tačiau jau susijusią su asmenimis, esančiais patyrusiame katastrofą orlaivyje. Šią nuostatą taip pat derėtų laikyti paprotinės teisės dalimi, nes ji tiesiogiai išplaukia iš nagrinėto 41 straipsnio[117]. 42 straipsnio 1 dalis numato, jog „nė vienas asmuo, iššokęs su parašiutu iš katastrofą patyrusio orlaivio, besileidžiantis ant žemės, neturi būti puolamas“[118], nepriklausomai nuo to, kieno teritorijoje jis nusileis. Ši nuostata apima tiek civilinius, tiek ir karinius lėktuvus. Būtent todėl dėl šios absoliučios nuostatos tarp prie protokolo prisijungusių valstybių kilo daug ginčų. Kai kurių valstybių atstovai teigė, kad lakūnas nusileidimo metu gali vykdyti puolimą, šaudydamas į asmenis, esančius ant žemės, dėl ko protokolo tekstas turi būti priderintas prie tokių situacijų (tai ir buvo padaryta 2 straipsnio dalimi). Be to, šios valstybės teigė, kad nors lakūnas, besileidžiantis parašiutu iš katastrofą patyrusio orlaivio, yra *hors de combat*, tačiau tokiu jis po nusileidimo lieka tik tada, kai nusileidžia savo kariuomenės kontroliuojamoje teritorijoje. Dar daugiau, įmanomi atvejai, kada lakūnas gali bandyti pabėgti nusileidimo metu valdydamas savo parašiutą. Šių valstybių argumentai buvo paneigti teigiant, jog bet kokie sprendimai sugriežtinti 42 straipsnio 1 dalies apsaugą reikštų prieštaravimą Protokolo tikslams ir dvasiai. Ženevos konvencijos reglamentuoja tik karo aukų apsaugą, jos nesuteikia valstybėms teisių veikti prieš šias aukas. Nuo 1864 metų, kada valstybės priėmė pirmąją Ženevos konvenciją dėl sužeistųjų sausumos kariuomenėse padėties pagerinimo, jos sutiko, kad turės paaukoti kai kuriuos savo interesus dėl žmonių bei dėl humanitarinių poreikių. Pabrėžtina ir tai, kad šios straipsnio dalies įgyvendinimas tam tikrais atvejais yra gana sudėtingas, kadangi ne visada yra paprasta atskirti parašiutistą nelaimėje nuo parašiutisto, kuris atakuoja. Tai ypač pasakytina apie kombatantus, kurie yra ant žemės, arba jeigu leidimasis vyksta nakties metu[119].

Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 42 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, jog „asmeniui, iššokusiam iš orlaivio su parašiutu iš katastrofą patyrusio orlaivio ir nusileidusiam priešiškos šalies kontroliuojamoje teritorijoje, suteikiama galimybė pasiduoti į nelaisvę, kol jis taps puolimo objektu, jeigu nėra akivaizdu, kad jis atlieka priešiškus veiksmus“[120]. Daugiausia problemų dėl šios straipsnio dalies susijusios su atvejais, kada lakūnas iššokęs iš katastrofą patyrusio orlaivio, nusileidžia ne priešo kontroliuojamame kovos lauke, bet už kovos lauko priešo kontroliuojamoje teritorijoje. Šiais atvejais kareiviai gali tapti civilių gyventojų žiaurumo aukomis. XX amžiaus karų istorijoje ne kartą buvo taip nutikę. Be abejo, įpareigojimas apsaugoti išėjusius iš rikiuotės asmenis taikomas ne tik kombatantams, bet ir civiliams. Tam, kad šią

[117] *Op. cit.* 44, p. 81.
[118] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[119] *Op. cit.* 2, p. 496-497.
[120] Žin., 2000, Nr. 63-1909.

nuostatą taip pat taikytų civiliai gyventojai, kiekviena valstybė privalo imtis tam tikrų priemonių, pavyzdžiui, juos instruktuoti, kaip privaloma elgtis tokiais atvejais[121].

Nagrinėjamo straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, jog „oro desantininkų būriai šio straipsnio nėra saugomi“[122] netgi tuo atveju, kai jie iššoka su parašiutais iš katastrofą patyrusio orlaivio. Taigi nusileidę priešininko kontroliuojamoje teritorijoje, jie kaip kombatantai gali tapti puolimo objektu ir turi teisę gintis nuo užpuolimo arba pasiduoti į nelaisvę.

Su aptariamu 42 straipsniu tiesiogiai susijęs ir Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 40 straipsnis, draudžiantis karo vadui (viršininkui) duoti įsakymą „nepalikti nė vieno gyvo žmogaus, grasinti tuo priešininkui ar remiantis tuo kariauti“[123]. Ši norma yra paprotinės teisės dalis[124], pirmąkart įtvirtinta 1907 m. Hagos konvencijoje[125]. Vadovaujantis Romos statutu, „pareiškimas, kad nebus jokio pasigailėjimo“ yra karo nusikaltimas[126].

2.2. Civilinių objektų apsauga tarptautinio ginkluoto konflikto metu

Šioje dalyje išsamiai aptariami draudimai pulti civilinius objektus, kultūros vertybes, pavojingas įmones ir įrenginius, taip pat gamtos apsaugos reglamentavimas tarptautinio ginkluoto konflikto metu.

2.2.1. Draudimas pulti civilinius objektus

Panašios nuostatos kaip dėl civilių gyventojų puolimo draudimo Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 52 straipsnyje yra įtvirtintos ir dėl civilinių objektų. Paminėtina, jog civiliniai objektai dėl konkrečių karo aplinkybių ir sąlygų gali tapti kariniais objektais, jeigu juos kariaujanti šalis taktiniais sumetimais panaudoja gynybiniams ar puolimo tikslams, pavyzdžiui, įstaigoje dislokuojamas karinis štabas arba įrengiamas snaiperio postas, klojimas paverčiamas slaptu karinio transporto garažu ir panašiai. 52 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, jog „tuo atveju, kai abejojama, ar objektas, paprastai skirtas civiliniams tikslams, pavyzdžiui, bažnyčia, gyvenamasis namas <...> nenaudojami efektyviai padėti karo veiksmams, manoma, kad toks objektas naudojamas civiliniams tikslams“[127]. Ši prezumpcija yra didelis žingsnis į priekį ginant civilinius objektus, kadangi daugelyje karų kariaujančioji šalis „pirmiausia šaudavo, o klausimus užduodavo po to“[128]. Paminėtina, jog dėl šios nuostatos diplomatinės konferencijos valstybės-dalyvės ilgai ginčijosi: nemažai valstybių delegacijų norėjo aiškaus straipsnio, kuris numatytų

[121] *Op. cit.* 2, p. 498-499.
[122] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[123] *Ibidem.*
[124] *Op. cit.* 44, p. 79.
[125] 1907 m. Hagos konvencijos 23(d) straipsnis.
[126] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalies b) punkto, xii) papunktis.
[127] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[128] *Op. cit.* 2, p. 637.

pavyzdinį civilinių bei karinių objektų sąrašą, tačiau galiausiai apsistota ties esama straipsnio formuluote.

Kaip minėta, remiantis Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 52 straipsnio 2 dalimi, „puolami tik kariniai objektai“[129]. Ta pati dalis apibrėžia, kas yra kariniai objektai. Jais „laikomi tie, kurie dėl savo pobūdžio, vietos, paskirties ar panaudojimo efektyviai padeda karo veiksmams ir kurių visiškas ar dalinis sugriovimas, paėmimas ar neutralizavimas tuometinėmis aplinkybėmis suteikia aiškų karinį pranašumą“[130]. Ši nuostata yra paprotinės tarptautinės teisės dalis. Tai pabrėžė Komitetas, įkurtas įvertinti NATO bombardavimo kampaniją prieš buvusią Jugoslaviją[131]. „Karinių objektų“ sąvoka taip pat ilgą laiką buvo diskusijų objektas, kol valstybių, pasirašiusių konvenciją, sutarimu priimta galiojanti nuostata. Pirmasis kriterijus – *pobūdis*, kuris efektyviai padeda karo veiksmams. Tai apima visus objektus, tiesiogiai naudojamus karinių pajėgų: ginklus, įrangą, transporto priemones, įtvirtinimus, sandėlius, ginkluotųjų pajėgų okupuotus pastatus, štabus ir panašiai. Antrasis kriterijus susijęs su objektų *vieta*. Be abejo, būna objektų, kurie dėl savo pobūdžio negali būti priskirti prie karinių objektų, tačiau dėl savo vietos gali žymiai prisidėti prie karinių veiksmų. Prie tokių objektų galėtų būti priskirti, pavyzdžiui, tiltas ar kitos konstrukcijos. *Paskirties* kriterijus yra susijęs su tuo, kaip siekiama panaudoti objektą ateityje. Daugelis civilinių objektų gali tapti naudingais karinių pajėgų objektais. Nors, pavyzdžiui, mokykla arba viešbutis yra civiliniai objektai, tačiau, jeigu jie yra naudojami karių arba karinio štabo personalo apgyvendinimui, šie objektai tampa kariniais. Kaip minėta anksčiau, jeigu kyla abejonės, remiantis 52 straipsnio 3 dalimi, jie priskiriami prie civilinių. Kitos įstaigos arba pastatai, naudojami civilinių prekių gamybai, taip pat gali būti naudojami ir armijos reikmių tenkinimui. Šiuo atveju objektas turi dvejopą funkciją ir, siekiant priskirti tokį objektą prie civilinių arba karinių, reikia taip pat atsižvelgti į puolimo laiką ir vietą, numanomus žmonių gyvybių praradimus bei į žalą, kuri bus padaryta civiliniams objektams. Galiausiai, objekto sunaikinimas, paėmimas ar neutralizavimas tuometinėmis aplinkybėmis *turi suteikti aiškų karinį pranašumą*. Kitaip tariant, nėra teisėta pradėti puolimą, kuris gali suteikti potencialų arba neaiškų karinį pranašumą. Asmenys, organizuojantys karinius puolimus bei juos vykdantys, turi turėti pakankamai informacijos, kad galėtų nuspręsti, jog šis reikalavimas yra vykdomas. Esant abejonėms, į civilių asmenų apsaugą, kuri yra nagrinėjamo protokolo tikslas, turi būti atsižvelgiama[132].

Kariniu objektas laikomas net tuo atveju, kai jis yra tankiai apgyvendintoje vietovėje. Tai reiškia, kad civiliai ir civiliniai objektai puolimo metu gali patirti rimtų nuostolių, tačiau

[129] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[130] *Ibidem.*
[131] *Op. cit.* 75, p. 30.
[132] *Op. cit.* 2, p. 636.

puolančioji šalis privalo užtikrinti, jog atsitiktinė žala būtų proporcinga planuojamai karinei naudai (proporcingumo taisyklė). Analizuojamoje situacijoje taip pat svarbu išsiaiškinti, kaip bus su civiliais, kurie, pavyzdžiui, dirba karo pramonėje. Šiuo atveju jie, be abejo, nepraranda savo civilio statuso, tačiau tai taip pat nereiškia, kad fabrikas, kuriame jie dirba, jų buvimo jame metu įgauna civilinio objekto statusą. Tokiais atvejais svarbiausia nuspręsti, ar objektas „suteikia aiškų karinį pranašumą“[133].

Nors civiliai asmenys ir civiliniai objektai nėra kariniai, jiems gresia tie patys dažniausiai pasitaikantys karo pavojai, tai yra kombatantų ar karinių objektų puolimo metu gali būti padaryta pašalinė žala. Apriboti kovos rajono spindulį iki numatyto sunaikinti objekto gali būti neįmanoma: ginklas gali būti sugedęs arba jo veikimą gali pakeisti gynybos priemonės, civilinis objektas gali būti sunaikinamas dėl klaidingų žvalgybos duomenų. Jei užpuolami kariniai objektai, juose dirbantiems civiliams iškyla pavojus, nors jie ir nėra teisėti taikiniai. Kombatantai už pašalinę žalą nėra traukiami baudžiamojon atsakomybėn, jei ši žala yra proporcinga numatomai kovinei puolimo naudai[134].

2.2.2. Kultūros vertybių apsauga

Kultūros vertybių apsaugą reglamentuoja šie pagrindiniai tarptautiniai dokumentai: (i) 1954 m. Hagos kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija (toliau – „1954 m. Hagos konvencija“) ir jos I protokolas bei (ii) 1954 m. Hagos kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijos II protokolas[135] (toliau – „1954 m. Hagos konvencijos II protokolas“). Pastebėtina, kad 1954 m. Hagos konvencija buvo priimta gerokai prieš Ženevos konvencijų papildomus protokolus. Taip įvyko dėl Antrojo pasaulinio karo, kurio metu tarsi ir buvo priimtina, kad galima pulti ištisus miestus, praktikos[136]. Įsigaliojus Ženevos konvencijų I papildomam protokolui, kultūros vertybių apsaugai be aukščiau minėtų trijų tarptautinių dokumentų taip pat turi būti taikomas ir šis protokolas, kadangi kultūros vertybės – tai ne kas kita kaip civiliniai objektai. Pabrėžtina, jog 1954 m. Hagos konvenciją iki 2002 metų buvo ratifikavusios 95 valstybės, tačiau joje įtvirtinti esminiai principai, susiję su kultūros vertybių apsauga, yra paprotinės teisės dalis[137]. Taip pat paminėtina, kad, vadovaujantis Romos statutu, „tyčinis religijos, švietimo, meno, mokslo ar labdaros objektų, istorijos paminklų, ligoninių ir

[133] *Op. cit.* 107, p. 101.
[134] *Op. cit.* 3, p. 176-177.
[135] Žin., 2002, Nr. 13-478.
[136] Henchaerts J. M. *New Rules for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict.* 30-09-1993 International Review of the Red Cross No. 835, p. 597. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JQ37
[137] Dutli M. T., Martignoni J. B., Gaudreau J. *Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict.* ICRC, Geneva, 2002, p. 27.

kitų vietų, kur laikomi ligoniai ir sužeistieji, užpuldinėjimas, jei šie objektai nėra kariniai“ yra karo nusikaltimas[138].

Vadovaujantis 1954 m. Hagos konvencijos 1 straipsniu, terminas „kultūros vertybės“ apima, nepaisant jų kilmės ir nuosavybės: (i) kilnojamąsias ir nekilnojamąsias vertybes, kurios yra ypatingai svarbios kiekvienos tautos kultūros paveldui, tokias kaip religiniai ir pasaulietiniai architektūros, dailės ir istorijos paminklai; archeologinės vietovės; istorinės arba meninės vertės pastatų ansambliai; meno kūriniai; meninės, istorinės ar archeologinės reikšmės rankraščiai, knygos ir kiti objektai; bei mokslinės arba reikšmingos knygų, archyvinių dokumentų arba anksčiau išvardytų vertybių reprodukcijų kolekcijos; (ii) pastatus, iš esmės skirtus tinkamai saugoti ir eksponuoti (i) punkte apibrėžtas kilnojamąsias vertybes, tokius kaip muziejai, didelės bibliotekos, archyvų saugyklos bei slėptuvės, skirtos (i) punkte apibrėžtoms kilnojamosioms kultūros vertybėms saugoti ginkluoto konflikto atveju; (iii) (i) ir (ii) punktuose apibrėžtų kultūros vertybių sankaupos centrus, vadinamus „paminklų sankaupos centrais“.

1954 m. Hagos konvencijos 4 straipsnyje įtvirtinti kultūros vertybių apsaugos principai, panašūs į civilinių objektų apsaugos principus, aptariamus Ženevos konvencijų I papildomame protokole: „1. Aukštosios susitariančios šalys įsipareigoja pagarbiai elgtis su savo teritorijoje ir kitų aukštųjų susitariančių šalių teritorijose esančiomis kultūros vertybėmis: nenaudoti tų vertybių, jų aplinkos arba vertybėms saugoti skirtų prietaisų kitiems tikslams, jeigu dėl to ginkluoto konflikto atveju tos vertybės galėtų būti sunaikintos arba apgadintos, taip pat nesiimti prieš tas vertybes jokių piktavališkų veiksmų. 2. Šio straipsnio pirmoje dalyje nurodytus įsipareigojimus atsisakyti vykdyti galima tik tokiais atvejais, kai tai yra neišvengiama dėl susidariusios karinės padėties“[139].

1954 m. Hagos konvencijos II protokolo 6 straipsnyje paaiškinta, kaip turėtų būti taikomas 1954 m. Hagos konvencijos 4 straipsnis. Jame įtvirtinta, jog „siekiant užtikrinti pagarbą kultūros vertybėms pagal Konvencijos 4 straipsnį:

a) atsisakyti laikytis įsipareigojimo nenukreipti karo veiksmų prieš kultūros vertybę, pasinaudojant Konvencijos 4 straipsnio 2 dalyje numatyta neišvengiamos karinės būtinybės sąlyga, galima tik tada, kai (ir tik tol, kol):

(i) ta kultūros vertybė dėl savo panaudojimo yra paversta kariniu objektu, ir

(ii) nėra įmanomo alternatyvaus būdo pasiekti tokį karinį pranašumą, kokį galima pasiekti karo veiksmus nukreipus prieš tą objektą;

b) atsisakyti įsipareigojimo nenaudoti kultūros vertybės tokiems tikslams, kurie gali kelti jai pavojų, kad ji bus sunaikinta ar apgadinta, pasinaudojant Konvencijos 4 straipsnio 2 dalyje

[138] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalis, b) punktas, ix) papunktis.
[139] Žin., 1998, Nr. 102-2806.

numatyta neišvengiamos karinės būtinybės sąlyga, galima tik tada, kai (ir tik tol, kol) nėra pasirinkimo galimybės tarp tokio kultūros vertybės panaudojimo ir įmanomo alternatyvaus būdo panašiam kariniam pranašumui pasiekti; <...>

d) jei leidžia aplinkybės, puolimo, grindžiamo pagal a) punktą priimtu sprendimu, atveju perduodamas veiksmingas išankstinis įspėjimas“[140].

Pastebėtina, jog, lyginant su bendrąja civilinių objektų apsauga, kultūros vertybių apsaugos mechanizmas skiriasi tuo, kad galimybė pulti šias vertybes reglamentuota griežčiau: nagrinėjamo straipsnio d) dalyje įtvirtintas reikalavimas puolimo atveju perduoti veiksmingą išankstinį įspėjimą.

Karadzic and Mladic byloje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai pabrėžė, kad šalia kitų kaltinimų, asmuo taip pat buvo kaltinamas „šventų vietų sunaikinimu“, nusikaltimu, kuris patenka į tribunolo jurisdikciją ir kuris gali būti charakterizuojamas kaip kariavimo įstatymų ir papročių pažeidimas. Aptardamas įrodymus, tribunolas konstatavo, kad „pagal įvertinimus, gautus iš liudytojo eksperto <...> bosnių serbų pajėgų buvo sunaikintos ar pažeistos iš viso 1 123 mečetės, 504 Katalikiškos bažnyčios ir penkios sinagogos, daugiausia iš jų nesant karinių veiksmų tarp priešininkų arba po karo veiksmų nutraukimo“. Tribunolas taip pat pastebėjo, kad „be bažnyčių ir mečečių kiti religiniai ir kultūriniai objektai kaip kapinės ir vienuolynai buvo atakų taikiniai“[141]. *Kordic and Cerkez* byloje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, kad „mokymo institucijos neabejotinai yra didelės žmonių kultūrinio paveldo svarbos nekilnojamasis turtas, nes jos yra mokymo, menų ir mokslų centrai, kuriuose yra vertingos knygų ir meno bei mokslo darbų kolekcijos“[142]. *Brdjanin* byloje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai pabrėžė, kad „yra akivaizdu, jog bosnių serbų pajėgos tam tikruose municipalitetuose sąmoningai puolė ir padarė žalą abiems musulmonų ir Romos katalikų religiniams pastatams. <...> Įrodymai aiškiai rodo, kad šie pastatai nebuvo naudojami kariniams tikslams“[143]. *Stakic* byloje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, jog „<...> bosnių musulmonų namai buvo pažymimi ir daugeliu atveju sunaikinami kartu su mečetėmis ir Katalikų bažnyčiomis“[144]. Pasak dienraščio „The Independent“, Izraelio kareiviai, persekiodami Hizbollah partizanus pietų Libijoje, kaip savo priedangą naudojo viduramžių laikų Karkum tvirtovę[145]. Tai, be abejo, yra kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu pažeidimas.

[140] Žin., 2002, Nr. 13-478.
[141] *Op. cit.* 73, § 6 ir 15.
[142] *Op. cit.* 58, § 360.
[143] *Op. cit.* 29, § 640-658.
[144] *Op. cit.* 66, § 544.
[145] *Op. cit.* 96, p. 893 (Cokburn, P., *The Independent*, December 10, 1997, p. 10).

2.2.3. Draudimas pulti pavojingas įmones ir įrenginius

Šis draudimas įtvirtintas po to, kai daugelio karų metu būdavo puolamos pavojingos įmonės ar įrenginiai, dėl ko žūdavo daug civilių gyventojų ir būdavo padaroma didelė žala gamtai. 1938 m. Kinijos valdžia susprogdino Geltonosios upės užtvankas, kad būtų sustabdyti japonų kariai, dėl ko žuvo daug ne tik karių, bet ir civilių gyventojų, bei buvo padaryta didelė žala gamtai. Antrojo pasaulinio karo metu 1943 m. gegužės mėnesį buvo susprogdintos hidroelektrinės užtvankos Ederyje ir Mohne Vokietijoje. Šių operacijų pasekmės buvo tokios: sunaikinti arba rimtai pažeisti 125 fabrikai, užsemta 3 000 hektarų apdirbtos žemės su derliumi, žuvo 1 300 žmonių. Užtvankų sprogdinimai vykdyti ir Korėjos bei Vietnamo karų metu[146]. Be to, 1981 m. Izraelis atakavo branduolinį reaktorių Irake, o pastarasis – Irane. Laimei, kad abejais iš šių atvejų elektrinėse nebuvo branduolinių medžiagų.

Paminėtina, jog valstybių praktika nuostatą dėl pavojingų įmonių ir įrenginių puolimo draudimo įtvirtina kaip paprotinę tarptautinės teisės normą[147].

Vadovaujantis Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 56 straipsnio 1 dalimi, „Pavojingos įmonės ir įrengimai, būtent užtvankos, pylimai ir atominės elektrinės, neturi tapti puolimo objektu netgi tada, kai šie objektai yra kariniai, jeigu dėl puolimo gali pasireikšti pavojingos jėgos ir labai nukentėti civiliai gyventojai. Kiti kariniai objektai, esantys šiose įmonėse ar įrengimuose arba greta jų, neturi tapti puolimo objektu, jeigu dėl puolimo šių įmonių ar įrenginių veikloje gali pasireikšti pavojingos jėgos ir dėl to labai nukentėtų civiliai gyventojai“[148]. Priimtas straipsnis sukėlė daug diskusijų, ar nevertėtų praplėsti pavojingų įmonių ar įrenginių sąrašo. Neabejotinai yra ir daugiau pavojingų įmonių bei įrenginių, kurie, juos atakuojant, gali sukelti pavojingas jėgas, pavyzdžiui, fabrikai, gaminantys nuodingus produktus, įrenginiai, išgaunantys naftą, naftos saugyklos ir panašiai. Vis dėlto net jei šie ar kiti pavojingi įrenginiai ir nėra paminėti nagrinėjamame straipsnyje, juos atakuoti vis tiek draudžiama, kadangi yra Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 55 straipsnis, reglamentuojantis gamtos apsaugą karo metu. Be to, pagal 57 straipsnį, kariaujančios šalys įpareigojamos imtis atsargumo priemonių prieš puolimą[149].

Aptariamos pavojingos įmonės ir įrenginiai *a priori* yra civiliniai objektai ir dėl to negali būti puolami. Jeigu jie tampa kariniais objektais, kaip apibrėžta 52 Ženevos konvencijų I papildomo protokolo straipsnyje, pavojingoms įmonėms ir įrenginiams taikoma speciali apsauga ir jie negali būti puolami, jei puolimas gali sukelti pavojingas jėgas, dėl ko labai nukentėtų civiliai

[146] *Op. cit.* 2, p. 667.
[147] *Op. cit.* 75, p. 139.
[148] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[149] *Op. cit.* 2, p. 668-669.

gyventojai. Jeigu dėl tokios atakos jie labai nenukentėtų, jis yra teisėtas, su sąlyga, kad pavojingos įmonės ar įrenginiai aiškiai naudojami kariniams reikalams. Sąvoka „labai nukentėtų“ reikia aiškinti atsižvelgiant į objektyvias sąlygas, tokias kaip atstumas iki apgyvendintų teritorijų, gyventojų tankumas ir taip toliau[150].

Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 56 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, jog ypatinga pavojingų įmonių ir įrenginių apsauga, numatyta to paties straipsnio 1 dalyje, nutraukiama:

1) „užtvankoms ir pylimams tik tuo atveju, kai jie panaudojami kaip nors kitaip, nei yra įprasta, ir jeigu naudojami reguliariai, iš esmės ir tiesiogiai karinėms operacijoms paremti, taip pat jei toks puolimas yra vienintelis įmanomas būdas šiai paramai nutraukti;
2) atominėms elektrinėms tik tuo atveju, kai jos gamina elektros energiją, skirtą reguliariai, iš esmės ir tiesiogiai paremti karines operacijas ir jeigu toks puolimas yra vienintelis įmanomas būdas šiai paramai nutraukti;
3) kitiems kariniams objektams, esantiems šiose įmonėse ar įrengimuose arba greta jų, tik tuo atveju, kai jie naudojami reguliariai, iš esmės ir tiesiogiai karinėms operacijoms paremti ir jeigu toks puolimas yra vienintelis įmanomas būdas šiai paramai nutraukti“[151].

Pirmasis atvejis, kada numatyta ypatinga apsauga nutraukiama, yra susijęs su užtvankomis bei pylimais. Sąvoka „kitaip, nei yra įprasta“ reiškia, kad užtvanka ar pylimas yra naudojami kitoms funkcijoms, negu vandens sulaikymas. Jeigu šie objektai naudojami būtent vandens sulaikymui, jie negali būti puolami esant jokioms kitoms aplinkybėms. Gali būti taip, kad pylimas sudaro dalį įtvirtinimų sistemos arba kad kelias, einantis per užtvankos viršų, prasidėjus karui, naudojamas karinių pajėgų perdislokavimui. Netgi esant šioms aplinkybėms užtvankų ir pylimų apsauga gali būti nutraukta tik jeigu šie objektai taps reguliaria, esmine ir tiesiogine parama karinėms operacijoms. Terminai „reguliariai“, „iš esmės“ ir „tiesiogiai“ naudojamos visais trimis atvejais, kada pavojingų įmonių ar įrenginių ypatinga apsauga gali būti nutraukta. Sąvoka „reguliariai“ yra susijusi su laiku. Ji reiškia, kad atsitiktiniai arba pavieniai objektų naudojimai karinėms operacijoms paremti, nepateks į šios dalies reguliavimo sritį. Privalo būti tęstinumas arba bent jau periodiškumas. Sąvoka „iš esmės“ reiškia tai, kad kiekvienu atveju turi būti vertinama, kiek pavojingų objektų naudojimas prisideda prie karinių operacijų. Parama karinėms operacijoms neturi būti nežymi, nedidelė ar atsitiktinė. Ji turi turėti realų ir efektyvų poveikį karinėms operacijoms[152].

[150] *Op. cit.* 2, p. 669.
[151] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[152] *Op. cit.* 2, p. 670-671.

Pabrėžtina, jog kada puolamos pavojingos įmonės ar įrenginiai, remiantis Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 56 straipsnio 3 dalimi, „visais atvejais civiliai gyventojai ir pavieniai civiliai turi būti apsaugoti taip, kaip jiems garantuoja tarptautinė teisė, taip pat imantis 57 straipsnyje numatytų atsargumo priemonių“[153]. Be to, kariaujanti šalis, puldama pavojingą įmonę ar įrenginį, turi imtis visų galimų priemonių, kad būtų išvengta pavojingų jėgų išsiveržimo.

Konflikto šalims leidžiama statyti karinius objektus greta pavojingų įmonių ir įrenginių tik vienu atveju – kai taip siekiama jas apsaugoti nuo užpuolimo[154].

Tam, kad pavojingoms įmonėms ir įrenginiams būtų užtikrinta papildoma apsauga, pagal Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 56 straipsnio 6 dalį, kariaujančios šalys raginamos sudaryti tarpusavio susitarimus. Jos taip pat įpareigojamos pavojingas įmones ir įrenginius žymėti specialiu ženklu – trimis ryškiai oranžiniais apskritimais, išdėstytais ant tos pačios ašies. Ženklas turi būti pakankamai didelis ir aiškiai išsiskiriantis. Pažymėtina, jog, remiantis Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 56 straipsnio 7 dalimi, jeigu nėra minimo ženklo, tai nereiškia, kad konflikto šalis gali nevykdyti pagal šį straipsnį privalomų įsipareigojimų.

2.2.4. Gamtos apsauga

Pastarųjų dešimtmečių ginkluoti konfliktai parodė, kad jie turi nemažą neigiamą įtaką gamtai. Iš tokių ginkluotų konfliktų galima būtų paminėti Persijos įlankos karą. Pasak Hans-Peter Gasser, „purvini debesys virš pajuodavusios dykumos ir naftos dėmės ant Persijos įlankos vandenų parnešė žinutę apie gamtinės aplinkos pažeidžiamumą“[155]. Pirmą kartą nuostatos dėl gamtos apsaugos ginkluoto konflikto metu įtvirtintos Ženevos konvencijų I papildomame protokole. Kaip minėta, jo 35 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad „draudžiama naudoti tuos kariavimo metodus ir būdus, kurie padarys arba, galima tikėti, padarytų ilgalaikę, didelę ir rimtą žalą aplinkai“[156]. Jos apsaugai taip pat skirtas atskiras 55 straipsnis, kuriame nustatyta, jog „kariaujant reikia pasirūpinti, kad gamta būtų apsaugota nuo visokeriopos, ilgalaikės ir didelės žalos. Ši apsauga reiškia tokių kariavimo būdų ir metodų, kuriais siekiama padaryti žalą gamtai arba tikimasi, kad ilgainiui tai bus padaryta, ir tuo norima pakenkti gyventojų sveikatai arba jų išlikimui, uždraudimą“[157]. Pabrėžtina, kad abi paminėtos nuostatos yra tarptautinės paprotinės teisės dalis[158]. Be to, vadovaujantis Romos statutu, „karo ataka, kai yra žinoma, kad tokia ataka taps atsitiktinės civilių žūties ar suluošinimo priežastimi, padarys žalą civiliniams objektams,

[153] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[154] *Ibidem,* 56 straipsnio 5 dalis.
[155] Boisson de Chazournes L. *Protection of the Environment During Armed Conflict.* The American Journal of International Law, Vol. 92, No. 3. (Jul., 1998), p. 595.
[156] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[157] *Ibidem.*
[158] *Op. cit.* 75, p. 151.

ilgalaikę ir didelę žalą gamtinei aplinkai, aiškiai didesnę nei ta, kurios reikia siekiant konkretaus ir tiesioginio laukiamo karinio pranašumo“ yra karo nusikaltimas[159]. Be to, remiantis 1980 m. JT konvencijos protokolo dėl padegamųjų ginklų naudojimo apribojimo ir uždraudimo (III protokolas) 2 straipsnio 4 dalimi „padegamaisiais ginklais draudžiama atakuoti miškus ar kitokią augmeniją, išskyrus tuos atvejus, kai gamtos objektai naudojami pridengti, paslėpti ar užmaskuoti kombatantus ar kitokius karinius taikinius arba kai jie patys yra kariniai taikiniai“[160].

Taigi gamta aiškiai yra civilinis objektas ir negali būti puolama, išskyrus atvejus, kai ji yra karinis objektas. Vadinasi, puolant gamtą reikia laikytis visų civilinio objekto puolimo principų, tame tarpe ir būtinumo bei proporcingumo principų, taip pat įpareigojimo imtis atsargumo priemonių.

Kaip minėta pirmajame darbo skyriuje, konsultacinėje išvadoje dėl *Branduolinių ginklų* Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, jog „valstybės, vertindamos, kas yra būtina ir proporcinga siekiant atakuoti karinį objektą, privalo apsvarstyti ir galimą poveikį aplinkai. Aplinkos apsauga yra vienas iš elementų, privalomų vertinant, ar veiksmai atitinka būtinumo ir proporcingumo principus“[161]. *Branduolinių bandymų byloje* (Naujoji Zelandija v. Prancūzija)[162] (toliau – „*Branduolinių bandymų* byla“) Tarptautinis Teisingumo Teismo teisėjas Karoma savo atskiroje nuomonėje pabrėžė, kad „pagal dabartinę tarptautinę teisę, tikriausiai egzistuoja valstybių įsipareigojimas nesukelti didelės ir rimtos žalos, kurios galima išvengti, kartu su pareiga neleisti išsiveržti pavojingoms medžiagoms“[163]. Per buvusios Jugoslavijos bombardavimo kampaniją NATO pareiškė, kad ji, spręsdama dėl taikinių, svarstydavo „visą galimą šalutinę žalą, nepriklausomai nuo to, ar ji bus padaryta gamtai, žmogui ar civilinei infrastruktūrai“[164]. Komitetas, įkurtas įvertinti NATO bombardavimo kampaniją prieš buvusią Jugoslaviją, buvo nuomonės, kad labai sunku įvertinti, ar padaryta žala aplinkai viršijo normą, leistiną pagal Ženevos konvencijų 35 straipsnio 3 dalį ir 55 straipsnį. Dėl to Komitetas konstatavo, jog ši bombardavimo kampanija buvo „geriausiai apsvarstyta vadovaujantis taikytinais ginkluotų konfliktų teisės principais, tokiais kaip būtinumo ir proporcingumo“[165]. Paminėtina, kad dėl gamtos apsaugos ginkluoto konflikto metu ne kartą yra pasisakiusi JT Generalinė Asamblėja 1991, 1992 metais Irako-Kuveito karo metu, taip pat Europos Taryba

[159] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalies b) punkto, iv) papunktis.
[160] Žin., 1998, Nr. 83-2312.
[161] *Op. cit.* 23, § 30.
[162] *Nuclear tests case* (New Zealand v. France). Discending Opinion of Judge Karoma, 22 September 1995. International Court of Justice.
http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/inzfr/inzfr_iorders/inzfr_iorder_19951022_dissentingKoroma.pdf
[163] *Ibidem,* p. 94.
[164] *Op. cit.* 75, p. 146.
[165] Henckaerts J. M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume II – Practice. Part 1. Cambridge University Press, 2005, p. 856.

NATO bombardavimo kampanijoje prieš buvusią Jugoslaviją Kosovo krizės metu. Be to, Tarptautinis Teisingumo teismas konsultacinėje išvadoje dėl *Branduolinių ginklų* konstatavo, kad valstybių bendra pareiga užtikrinti, jog jų veiksmai ir su tuo susijusi gamtos apsauga, yra tarptautinės paprotinės teisės dalis[166].

Šiame kontekste taip pat svarbi 1976 m. gruodžio 10 d. konvencija „Dėl aplinkos keitimo būdų naudojimo karo ar bet kokiems priešiškiems tikslams uždraudimo“[167], pagal kurią šie būdai – tai bet koks Žemės, įskaitant jos aplinkos komponentus, litosferą, hidrosferą ir atmosferą, arba kosminės erdvės dinamikos, sudėties ar sandaros keitimo būdas sąmoningai valdant gamtos procesus. Konvencija priimta po to, kai Vietnamo karo metu buvo naudojami kariavimo metodai ir būdai, sukėlę didelę žalą gamtai[168]. Pabrėžtina, jog ši konvencija yra labai reikšminga, kadangi Ženevos konvencijų aptartų straipsnių tikslas yra apsaugoti gamtinę aplinką nuo žalos, kuri gali būti padaryta jai bet kokiu ginklu, kai tuo tarpu konvencijos „Dėl aplinkos keitimo būdų naudojimo karo ar bet kokiems priešiškiems tikslams uždraudimo“ tikslas yra uždrausti aplinkos keitimo būdų naudojimą[169].

[166] *Op. cit.* 23, § 29.
[167] Žin., 2002, Nr. 40-1468.
[168] Bouvier A. *Protection of the Natural Environment in Time of Armed Conflict.* 31-12-1991 International Review of the Red Cross No. 285, p. 570. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/57jmau?opendocument
[169] *Op. cit.* 2, p. 414-415.

III SKYRIUS. ĮPAREIGOJIMAS IMTIS ATSARGUMO PRIEMONIŲ. NEATRANKINIAI KARIAVIMO METODAI

3.1. Draudimas puolimo atveju nesiimti atsargumo priemonių

Šis draudimas arba įpareigojimas puolimo atveju imtis atsargumo priemonių, kad nenukentėtų civiliai gyventojai ir nebūtų sunaikinti civiliniai objektai, numatytas daugelyje tarptautinių dokumentų. Svarbu tai, kad įpareigojimas imtis atsargumo priemonių kodifikuoja galiojančią paprotinę teisę[170]. *Kupreskic* byloje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, kad Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 57 straipsnis, reglamentuojantis atsargumo priemones, yra tarptautinės paprotinės teisės dalis ne tik todėl, kad jis patikslina bendras galiojančias nuostatas, bet taip pat todėl, kad neatrodo, jog jis yra ginčijamas nors vienos valstybės, įskaitant tas, kurios neratifikavo protokolo[171]. *Juan Carlos Abella v. Argentina byloje*[172] (toliau – „*Juan Carlos Abella* byla“) Amerikos Žmogaus teisių komisija pabrėžė, jog paprotinė teisė įveda įpareigojimą imtis atsargumo priemonių tam, kad būtų išvengta ar minimizuota civilių gyvybių ir žalos, kuri gali atsirasti kaip karinių taikinių puolimo pasekmė, civiliniam turtui[173].

Labai daug dėmesio atsargumo priemonėms skiriama Ženevos konvencijų I papildome protokole, kurio 57 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas svarbus tarptautinės humanitarinės teisės principas, jog „atliekant karo veiksmus, būtina nuolat rūpintis, kad būtų tausojami civiliai gyventojai, pavieniai civiliai ir civiliniai objektai“[174]. Tai yra pagrindinis principas, kuris įveda pareigą kariaujančiai pusei saugoti civilius gyventojus bei civilinius objektus. Ši nuostata atitinkamai papildo Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 48 straipsnyje įtvirtintą pagrindinę taisyklę, kuri reikalauja, jog „konflikto šalys visuomet skirtų civilius gyventojus ir kombatantus, taip pat civilinius ir karinius objektus ir atitinkamai imtųsi veiksmų tik prieš karinius objektus“[175], ir kuri yra pripažinta paprotine norma[176]. Būtų idealu, jeigu kombatantai visais atvejais siektų išvengti bet kokios žalos civiliams gyventojams ir civiliniams objektams. Dėl to Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 57 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad asmenys, „kurie planuoja puolimą arba sprendžia dėl jo vykdymo:

---

[170] *Op. cit.* 44, p. 95.
[171] *Op. cit.* 25, § 524.
[172] *Juan Carlos Abella v. Argentina case.* 18 November 1997 Report of Inter-American Commission on Human Rights, Case No. 11.137. http://www.cidh.org/annualrep/97eng/argentina11137.htm
[173] *Ibidem,* § 177.
[174] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[175] *Ibidem.*
[176] *Op. cit.* 2, p. 680.

1) daro viską, kas tik įmanoma, kad įsitikintų, jog puolimo objektai nėra nei civiliai, nei civiliniai objektai, kurie yra ypač saugomi, bet yra kariniai objektai <...> ir juos pulti nėra draudžiama;
2) rinkdamiesi puolimo metodus ir būdus, imasi visų įmanomų atsargumo priemonių, kad būtų išvengta civilių gyventojų atsitiktinių aukų, sužeista kuo mažiau civilių ir nepadaryta žalos (nesužalota) civiliniams objektams, bet kokiu atveju žala turi būti minimali;
3) susilaiko nuo sprendimo pulti, jei, kaip galima tikėtis, bus civilių gyventojų atsitiktinių aukų, civilių sužeidimų ir atsitiktinai padaryta žala civiliniams objektams arba ir viena, ir kita, o tai būtų pernelyg didelis nuostolis, palyginti su konkrečiu ir tiesioginiu tokiu būdu siekiamu kariniu pranašumu“[177].

Ta pati straipsnio dalis taip pat nustato, jog „puolimai atšaukiami arba sustabdomi, jeigu tampa aišku, kad objektas nėra karinis, kad jis ypač saugomas arba kad puolimo metu galima laukti civilių gyventojų atsitiktinių aukų, civilių sužeidimų ir žalos civiliniams objektams, arba ir vieno, ir kito, o tai būtų pernelyg didelis nuostolis, palyginti su konkrečiu ir tiesioginiu tokiu būdu siekiamu kariniu pranašumu“[178]. Įpareigojimas imtis atsargumo priemonių puolant kultūros vertybes analogiškai reglamentuojamas 1954 m. Hagos konvencijos II protokolo 7 straipsnyje. 2000 metais Komitetas, įkurtas ištirti NATO bombardavimo kampaniją prieš buvusią Jugoslaviją, baigiamojoje ataskaitoje Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai kaltintojui konstatavo, kad „karo vadas privalo įdiegti efektyvią informacijos rinkimo sistemą, kurios pagalba būtų galima rinkti ir vertinti informaciją, susijusią su potencialiais taikiniais. Vadas taip pat privalo nurodyti savo pajėgoms naudoti prieinamas technines priemones, kurių pagalba būtų tinkamai identifikuojami taikiniai operacijų metu“[179].

Antrajame pasauliniame kare ir kituose ginkluotuose konfliktuose buvo nemažai puolimo atvejų, kuomet dėl klaidos jie buvo pradėti prieš nekarinius objektus arba prieš objektus, kurių sugriovimas lėmė nepakankamą karinį pranašumą palyginus su civilių gyventojų gyvybių netekimu. Preciziško objektų identifikavimo reikalavimas yra labai svarbus civilių gyventojų ir civilinių objektų saugiklis, įtvirtintas Ženevos konvencijų I papildome protokole. Svarbu tai, kad 57 straipsnis taikomas ne tik tiems, kurie planuoja ar nusprendžia dėl puolimų, bet ir tiems, kurie juos vykdo. Vis dėlto dabartiniu metu esant įvairiems ginklams gali atsitikti taip, kad užpuolėjas tiesiogiai nemato objekto, kurį turi pulti arba dėl to, kad šis yra labai toli, arba dėl to, kad puolimas vykdomas naktį. Šiais atvejais reikalaujama ypač didelio apdairumo[180].

[177] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[178] *Ibidem.*
[179] *Op. cit.* 165, p. 366.
[180] *Op. cit.* 2, p. 686.

Antruoju iš paminėtų įpareigojimų kariaujančių šalių reikalaujama pasirinkti tokius kariavimo būdus ir metodus, kurie padėtų išvengti civilių gyventojų aukų ar sužeidimų. Siekiant įvykdyti šį reikalavimą turi būti atsižvelgiama į ginklo tikslumą bei veikimo apimtį. Kuomet, siekiant sunaikinti karinį objektą, užtenka tiksliai ant jo numesti 500 kilogramų svorio bombą, nėra jokios priežasties šiam tikslui naudoti 10 tonų bombą arba daug mažesnių sprogmenų, paleistų į taikinį nepreciziškai. Vis dėlto aišku tai, kad kartais kovos aplinkybės arba oro erdvės kontrolės trūkumas gali daryti šį įpareigojimą sunkiai įgyvendinamu. Nors NATO karinės kampanijos Kosove metu buvo griežtai laikomasi tarptautinės humanitarinės teisės reikalavimų, tačiau ir čia neišvengta klaidų. 1999 metų balandžio 14 d. NATO pilotai atakavo, kaip jie manė, karinių transporto priemonių vilkstinę. Kitą dieną spaudoje pasirodė pranešimų, kad prie Djakovicos buvo užpulta pabėgėlių vilkstinė. Pasak serbų pranešimų, buvo užmušti 64 civiliai. NATO atstovė spaudai pareiškė apgailestavimus dėl incidento[181]. Antrojo pasaulinio karo metais amerikiečių ir anglų pajėgos, siekdamos susprogdinti Vokietijos okupuotose teritorijose esančius fabrikus, bombardavo juos savaitgaliais arba paros laiku, kada fabrikai būdavo tušti, kad nebūtų nužudyti ar sužeisti fabrikų darbininkai[182].

Trečiasis iš 57 straipsnio reikalavimų iš principo įtvirtina proporcingumo taisyklę.

Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 57 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas dar vienas principas, jog kai leidžia aplinkybės, būtina iš anksto ir operatyviai perspėti civilius gyventojus apie puolimą, kuris gali juos paliesti. Jau 1907 m. Hagos konvencija reikalavo, jog pareigūnas, įsakydamas savo pajėgoms pulti, turi „prieš pradėdamas bombardavimus, išskyrus šturmo atvejus, padaryti viską, kas yra jo galiose, kad būtų įspėti valdžios organai“[183]. Galima rasti daug tokių įspėjimų pavyzdžių. Dažnai šiais atvejais evakuojami tam tikro regiono gyventojai. Taip pat galima iš skraidomųjų aparatų išbarstyti apie gresiantį pavojų įspėjančius lapelius, paleisti įspėjamąją ugnį, kad tai paskatintų civilius suskubti į slėptuves. Jeigu bombardavimo sėkmė priklauso nuo netikėtumo faktoriaus, perspėjimo reikalavimas gali apsunkinti ataką. Todėl nagrinėjamame straipsnyje įtvirtinta „išskyrus atvejus, kai aplinkybės to neleidžia“[184]. 2000 metais Komitetas, įkurtas ištirti NATO bombardavimo kampaniją prieš buvusią Jugoslaviją baigiamojoje ataskaitoje Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai kaltintojui, aptardamas ataką prieš Serbijos radijo ir televizijos pastatą Belgrade, konstatavo, kad nors NATO tvirtino, kad padarė „viską, kas yra įmanoma, kad būtų išvengta civilių aukų ir šalutinės žalos“, kai kurios abejonės dėl NATO duoto perspėjimo civiliams apie ketinamą puolimą

[181] Rogers A. P. V. *Zero-casualty Warfare.* 31-03-2000 International Review of the Red Cross No. 837, p. 172. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/57jqcu?opendocument
[182] *Op. cit.* 2, p. 682.
[183] 1907 m. Hagos konvencijos 26 straipsnis, www.icrc.org/ihl
[184] Žin., 2000, Nr. 63-1909.

specifiškumo ir ar perspėjimas gali būti laikomas kaip „efektyvus perspėjimas dėl atakų, kurios gali paliesti civilius, išskyrus atvejus, kai aplinkybės to neleidžia“, kaip to reikalauja Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 57 straipsnio 2 dalis. Įrodymai dėl šio aspekto yra prieštaringi. Viena vertus, teigiama, kad NATO pareigūnai Briuselyje pareiškė Amnesty International, jog jie nedavė specialaus įspėjimo, nes tai būtų galėję sukelti pavojų pilotams. Šia prasme yra įmanoma, kad dirbančiųjų pastate aukų skaičius galėjo padidėti dėl NATO nepateikto specialaus, aiškaus ir išankstinio perspėjimo. Kita vertus, užsienio spaudos atstovai akivaizdžiai perspėjo apie ataką. Kadangi vakarų žurnalistai savo darbdavių buvo įspėti nesiartinti prie pastato prieš ataką, tai taip pat galėtų reikšti, kad atsakingi Jugoslavijos pareigūnai galėjo tikėtis, jog pastatas gali būti užpultas. Bet kokiu atveju, šių Jugoslavijos pareigūnų žinojimas neatleistų NATO nuo pareigos įspėti. Vis dėlto tai implikuoja, kad Jugoslavijos valdžia gali būti iš dalies atsakinga dėl civilių aukų ir gali rodyti, jog NATO išankstinis perspėjimas yra pakankamas pagal aplinkybes[185]. Paminėtina, kad NATO vykdyto Serbijos radijo ir televizijos pastato bombardavimo byla buvo patekusi ir į Europos Žmogaus Teisių Teismą. *Bankovic and others v. Belgium and 16 other contracting states byloje*[186] šis asmuo ir dar keli Jugoslavijos piliečiai ginčijo NATO vykdytus bombardavimus. NATO valstybių atstovai *inter alia* teigė, kad tarptautinė humanitarinė teisė, Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai ir Tarptautinis Teisingumo Teismas buvo įsteigti spręsti valstybių veiksmus karinio konflikto metu[187]. Teismas nesivadovavo šiais pasvarstymais, tačiau nusprendė, kad neturi jurisdikcijos kitais pagrindais.

Bet kokiu atveju, kalbant apie NATO oro kampaniją Kosovo konflikto 1999 m. metu, svarbu paminėti, kad yra nekvestionuojama, jog šios kampanijos planuotojai buvo nusprendę ją vykdyti griežtai laikantis ginkluotų konfliktų teisės: visi taikiniai buvo išimtinai kariniai, dėtos visos pastangos, kad būtų išvengta šalutinės žalos, lėktuvai atakuodavo taikinius tik kai galėdavo tai daryti tiksliai, pirmos operacijos metu kai kurie lėktuvai grįždavo nenumetę nei vienos bombos[188].

3.2. Draudimas naudoti puolimus be atrankos

Draudimas naudoti puolimus be atrankos kodifikuoja galiojančią paprotinę teisę[189]. Puolimai be atrankos – tai tokie kariavimo metodai, kurie dėl savo naikinamųjų savybių ar veikimo specifikos gali nesirinktinai kliudyti tiek teisėtus (kombatantus ir karinius objektus), tiek

[185] *Op. cit.* 165, p. 411.
[186] *Bankovic and others v. Belgium and 16 other contracting states case.* 12 December 2001 Decision as to the admissibly of application no. 52207/99. European Court of Human Rights. http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=bankovic&sessionid=11463146&skin=hudoc-en
[187] *Ibidem,* § 43.
[188] *Op. cit.* 181, p. 165.
[189] *Op. cit.* 75, p. 37.

neteisėtus (civilius gyventojus ir civilinius objektus) taikinius[190]. Pagal Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio 4 dalį puolimais be atrankos laikomi puolimai:

1) nenukreipti į konkrečius karinius objektus;
2) kai naudojami metodai ir kariavimo būdai, kurių negalima taikyti konkretiems kariniams objektams arba
3) kai jie kiekvienu atveju gali be atrankos suduoti smūgį kariniams objektams ir civiliams arba civiliniams objektams, ypač kai vienu kariniu objektu laikomi keli aiškiai atskirti ir vienas nuo kito per atstumą esantys kariniai objektai mieste, kaime ar kitoje vietovėje, kur sutelkti civiliai ar civiliniai objektai.

Apskritai šios nuostatos yra labai svarbios, kadangi įtvirtina neteisėtus veiksmus, kurie labai dažnai buvo naudojami per Antrąjį pasaulinį karą ir per kitus po jo sekusius karus. Juose dažniausiai puolimų tikslas buvo sunaikinti visą gyvybę tam tikroje teritorijoje arba sunaikinti, sugriauti visą miestą nesiekiant esminio karinio pranašumo[191].

Pirmąjį iš nustatyto puolimo be atrankos atvejį reikia nagrinėti sistemiškai su Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 52 straipsnio 2 dalimi, reglamentuojančia, kas yra kariniai objektai. Kartais objekto karinis pobūdis gali būti matomas iš pirmo žvilgsnio, tačiau dažniausiai tie, kas duoda įsakymus pradėti puolimą, remiasi informacija, suteikta kompetentingų kariuomenės institucijų. Daugeliu atvejų jie patys neturi galimybės įsitikinti tokios informacijos tikrumu. Bet kokiu atveju, šie asmenys turi būti bent jau tikri, kad pateikta informacija yra tiksli bei nauja ir kad buvo imtasi atsargumo priemonių, nustatytų Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 57 straipsnyje. Esant abejonėms, asmuo, duodantis įsakymą pradėti puolimą, privalo pareikalauti daugiau informacijos[192].

Komitetas, įkurtas ištirti NATO bombardavimo kampaniją prieš buvusią Jugoslaviją, baigiamojoje ataskaitoje Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai kaltintojui konstatavo, kad puolimai, kurie nėra tiesiogiai nukreipti prieš karinius objektus (ypač atakos nukreiptos į civilius asmenis), gali sudaryti *actus reus* neteisėtos atakos įvykdymui (kaip kariavimo įstatymų ir papročių pažeidimui). *Mens rea* pažeidimui yra tyčia arba neatsargumas[193].

Svarbu pabrėžti, kad Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio nuostatose suformuluoti draudimai taikomi karo veiksmų vykdymo metodams, o ne kokioms nors konkrečioms ginklų rūšims. Ši nuostata turi principinę reikšmę, nes beveik bet kokios rūšies ginklas gali būti neatrankinio pobūdžio ir jo panaudojimas galėtų kelti grėsmę civiliams gyventojams. Vis dėlto yra ginklų, kurie dėl savo kilmės gali būti laikomi kaip puolimai be

[190] *Op. cit.* 165, p. 247.
[191] *Op. cit.* 2, p. 619.
[192] *Ibidem,* p. 620.
[193] *Op. cit.* 165, p. 275.

atrankos[194]. Šio atvejo pavyzdys galėtų būti bakteriologiniai kariavimo būdai, priemonės, kuriomis užnuodijami geriamo vandens šaltiniai, ginklai, kurie paprastai sužeidžia skeveldromis (dalelėmis) ir kurių žmogaus kūne negalima aptikti rentgeno spinduliais, lauko minos, minos-spąstai ir kiti apibrėžti įtaisai, įskaitant minas, naudojamas pakrantėms, persikėlimams per vandens kelius ar upėms minuoti, padegamieji ginklai (pvz., napalmas ir liepsnosvaidžiai)[195], apakinantys lazeriniai ginklai bei priešpėstinės minos. Bakteriologiniai kariavimo būdai buvo uždrausti nuo 1925 m.[196], nuodų naudojimas kare – 1899 m. Hagos deklaracija[197], o toliau paminėti ginklai – 1980 m. JT konvencijos atitinkamai pirmuoju, antruoju, trečiuoju ir ketvirtuoju protokolu. Priešpėstinių minų naudojimas uždraustas 1999 m. Otavos konvencija. Nors ir yra įtvirtinti draudimai naudoti šiuos kariavimo būdus, tačiau nebuvo išvengta atskirų šių ginklų panaudojimo atvejų: pavyzdžiui, nuodingosios dujos buvo panaudotos Japonijos įsiveržimo į Mandžiūriją ir Kinija (1937 m.), Irako – karo prieš Iraną (1980-1988 m.) metu.

Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio 5 dalyje papildomai įtvirtinta, jog „Be kitų, puolimu be atrankos reikėtų laikyti:

1) puolimą bombarduojant bet kokiais metodais ir būdais, kai vienu kariniu objektu laikomi keli aiškiai atskirti ir vienas nuo kito per atstumą esantys kariniai objektai mieste, kaime ar kitoje vietovėje, kur sutelkti civiliai arba civiliniai objektai; ir
2) puolimą, kurio metu galima laukti atsitiktinių civilių gyventojų aukų, civilių sužeidimų ir žalos civiliniams objektams arba ir vieno, ir kito, kas būtų pernelyg didelė kaina pasiekti konkretų ir tiesioginį karinį pranašumą“[198]. Šis reikalavimas iš principo įtvirtina proporcingumo taisyklę.

Pirmasis iš paminėtų atvejų apima, pavyzdžiui, bombardavimą, kuomet sunaikinama visa gyvybė tam tikroje teritorijoje ir sugriaunami iki pamatų visi pastatai, esantys toje teritorijoje (bei kitas ne tokias drastiškas priemones). Kaip minėta, labai daug tokių atakų pavyzdžių buvo Antrojo pasaulinio karo metais. Jos susilaukdavo stiprios visuomenės kritikos, taigi visiškai suprantama, kodėl Protokolo rengėjai nusprendė šį atvejį išskirti.

Kupreskic byloje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai konstatavo, kad „puolimai, net jeigu jie nukreipti į teisėtus karinius objektus, yra neteisėti, jeigu yra atliekami naudojantis neatrankinėmis kariavimo būdais ar metodais arba tokiu būdu, kuris gali sukelti neatrankinę žalą civiliams“[199].

---

[194] Plačiau apie ginklus, kurie dėl savo kilmės yra neatrankiniai, aptariama darbo 4.1 dalyje.
[195] *Op. cit.* 12, p. 122.
[196] 1925 m. Protokolas, draudžiantis naudoti dusinančias, nuodingas ar kitokias dujas ir bakteriologinius kariavimo metodus, www.icrc.org/ihl
[197] 1899 m. Hagos deklaracija dėl nuodų naudojimo kare uždraudimo, www.icrc.org/ihl
[198] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[199] *Op. cit.* 25, § 524.

IV SKYRIUS. DRAUDŽIAMI BEI RIBOJAMI KARIAVIMO BŪDAI

4.1. Ginklai, kurie dėl savo kilmės yra neatrankiniai

Kaip minėta darbo 3.2 dalyje, yra ginklų, kurie dėl savo kilmės, gali būti laikomi kaip puolimai be atrankos. Kai kuriose karinėse instrukcijose ir oficialiose ataskaitose ginklai, kurie turi neatrankinį poveikį, – tai „ginklai, kurie gali kliudyti karinius ir civilinius objektus nesirenkant“ arba „negali daryti skirtumo tarp karinių ir civilinių objektų“, toliau aptartų sąvokų nedetalizuojant. Be šių bendrųjų formuluočių išskiriama keletas kriterijų, kuriais remiantis, galima konstatuoti, kad ginklas dėl savo kilmės yra neatrankinis. Šie kriterijai įtvirtinti Ženevos konvencijų I papildome protokole: 51 straipsnio 4 dalies b) punktas uždraudžia naudoti ginklus, kurių negalima taikyti konkretiems kariniams objektams, c) punktas – ginklus, kurių sukeltų padarinių negalima apriboti taip, kaip to reikalauja šis protokolas. Aptariami kriterijai yra neatrankinių puolimų sąvokos pagal tarptautinę paprotinę teisę dalis[200].

Konsultacinėje išvadoje dėl *Branduolinių ginklų* teisėja Higgins savo atskiroje nuomonėje pabrėžė, jog ginklas yra neatrankinis dėl savo kilmės, jeigu jo negalima nukreipti tik į karinį objektą[201]. *Martic* byloje[202] Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai taip pat rėmėsi šiuo kriterijumi.

Taigi iš esmės draudimą naudoti dėl savo kilmės neatrankinius ginklus sudaro trijų kategorijų draudimai: (i) pirmasis – tai draudimas nukreipti bet kokius ginklus į civilius gyventojus. Jis gali būti apibūdinamas kaip taikinio kriterijus; (ii) antrasis – tai naudojimas taip vadinamų neatrankinių arba aklųjų ginklų, tai yra ginklų, kurie pagal savo kilmę nedaro skirtumo tarp civilių ir kombatantų bei tarp civilinių ir karinių objektų; (iii) trečiasis – tai ginklų naudojimas tokiu būdu, kad netyčinės kančios, sukeltos civiliams gyventojams, yra neproporcingos gautai karinei naudai[203].

Šioje darbo dalyje aptariamos visos 3.2 dalyje paminėtos ginklų rūšys ar kariavimo būdai, kurie dėl savo kilmės yra neatrankiniai.

Bet kokiu atveju, naudojant apskritai visus ginklus, ir aprašytus šioje dalyje kaip draudžiamus dėl savo kilmės, ir aprašytus 4.2 dalyje kaip draudžiamus dėl to, kad gali sukelti nereikalingos žalos ar nereikalingų kančių, taip pat ir visų kitų ginklų naudojimą privaloma vertinti atsižvelgiant į tai, ar šie ginklai negali turėti neatrankinio poveikio (techninis ginklo

---

[200] *Op. cit.* 75, p. 247.
[201] *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons.* Advisory opinion of 8 July 1996. International Court of Justice. Dissenting Opinion of Judge Higgins, § 24. http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/iunan/iunanframe.htm
[202] *Op. cit.* 36, § 18.
[203] *Op. cit.* 13, p. 382.

panaudojimas) ir ar jie nesukelia nereikalingos žalos ar nereikalingų kančių (ginklo charakteristikos, susijusios su jo poveikiu sveikatai). Siekiant nustatyti, ar ginklas nesukelia nereikalingų kančių, reikia atsižvelgti į tokias jo panaudojimo aplinkybes kaip sukeliamą žaizdų skausmą bei jų sunkumą, kančios trukmę ar sukeltą negalią, mirtingumo laipsnį, įmanomumą gydyti sužeidimus karo lauke, karinę ginklo naudą[204], sukeliamas žaizdas, nuo kurių nėra pripažinto ir ištirto gydymo[205]. Ginklą, atitinkantį aukščiau paminėtus neatrankinio poveikio ir nereikalingų kančių reikalavimus, kurio naudojimas nėra reglamentuojamas egzistuojančia tarptautinės humanitarinės teisės norma, panaudoti galima tik tada, jeigu jis taip pat atitinka Marteno taisyklę, tai yra jei toks aktas *per se* nepažeistų humaniškumo ir visuomenės sąžinės principų. Be to, prieš naudojant ginklą reikia atsižvelgti į jo technines charakteristikas, taip pat charakteristikas, susijusias su gamtine aplinka (kokį poveikį ginklas gali turėti gamtai)[206].

4.1.1. Masinio naikinimo ginklų naudojimo draudimas

Šioje dalyje išsamiai aptariamas masinio naikinimo ginklų (bakteriologinio (biologinio) bei cheminio ginklo) naudojimo draudimas, taip pat branduolinio ginklo statusas.

4.1.1.1. Branduolinis ginklas

Branduoliniai ginklai – ginklai, kurie naudoja branduolinės reakcijos griaunamąją jėgą. Jų poveikis pasireiškia ne tik didele griaunamąja jėga, bet ir radiacija. Branduolinio ginklo panaudojimas turi didžiulę žudomąją galią, sukelia didelę žalą žmogaus sveikatai ir aplinkai[207]. Branduolinis ginklas buvo panaudotas 2 kartus Antrojo pasaulinio karo pabaigoje prieš Hirosimą ir Nagasakį 1945 metų rugpjūčio 6 ir 9 dienomis, dėl ko žuvo daugiau nei 120 000 žmonių ir buvo sužalota daugiau nei 100 000[208].

Šiuo metu nėra specialaus dokumento, kuriuo būtų draudžiama gaminti, kaupti ir naudoti branduolinį ginklą. Vis dėlto yra keletas konvencijų, reglamentuojančių kai kuriuos branduolinio ginklavimosi aspektus (1968 m. liepos 1 d. sutartis dėl branduolinio ginklo neplatinimo, pasirašyta Londone, Maskvoje ir Vašingtone arba 1967 m. sausio 27 d. sutartis dėl kosmoso erdvės ištyrimo, draudžianti branduolinį ginklą dislokuoti kosminėje erdvėje). Dažnai keliamas klausimas, ar tarptautinės humanitarinės teisės normos tokios kaip draudimas naudoti ginklus, galinčius sukelti nereikalingos žalos ar nereikalingų kančių arba draudimas naudoti neatrankinius

[204] Carnahan B. M., Robertson M. *The Protocol on "Blinding Laser Weapons": A New Direction for International Humanitarian Law.* The American Journal of International Law, Vol. 90, No. 3. (Jul., 1996), p. 485.
[205] *Op. cit.* 10, p. 400.
[206] Lawand K. *A Guide to the Legal Review on New Weapons, Means and Methods of Warfare.* With contributions by Coupland R. and Herby P. ICRC, Geneva, January 2006, p. 15-16.
[207] Vadapalas V. *Tarptautinė teisė.* Eugrimas, Vilnius, 2006, p. 508.
[208] *Op. cit.* 11, p. 55.

puolimus neuždraudžia branduolinių ginklų kaip tokių ar bent jau jų naudojimo[209]. Iki 1996 metų Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinės išvados atsakymo į šį klausimą nebuvo. Bet kokiu atveju 1961 metų Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija pasmerkė branduolinio ginklo panaudojimą, nes tai yra 1945 m. birželio 26 d. Jungtinių Tautų Įstatų[210] (toliau – „JT Įstatai“) principų bei humaniškumo principo pažeidimas. Be to, *Shimoda* byloje Japonijos teismas konstatavo, kad atominių bombų numetimas ant Hirosimos ir Nagasakio buvo neteisėtas, kadangi šie miestai nebuvo ginami, juose nebuvo karinių objektų, be to, bombų efektas buvo daug didesnis negu cheminio ar bakteriologinio ginklo[211], o šie ginklai, kaip žinia, yra draudžiami. Taigi aptariamoje byloje buvo lyginamos kančios, sukeltos jau uždraustų ginklų, su kančiomis, kurias sukėlė naujasis ginklas. Be to, teismas taip pat konstatavo, jog specialūs ginklų draudimai sudaro platesnį principą ir šis principas taip pat apima naujų ginklų, nenumatytų tuo metu, kai buvo sutarta dėl draudimo, kūrimą[212].

Pirmasis bandymas išsiaiškinti dėl branduolinio ginklo panaudojimo teisėtumo įvyko 1993 metų rugpjūčio 27 dieną, kada Pasaulio Sveikatos Organizacija (toliau – „PSO“) kreipėsi į Tarptautinį Teisingumo Teismą, klausdama: „Ar valstybės branduolinio ginklo panaudojimas kare ar kitame ginkluotame konflikte, turint omenyje tokio panaudojimo efektą sveikatai ir aplinkai, būtų šios valstybės įsipareigojimų pagal tarptautinę teisę, įskaitant PSO konstituciją, pažeidimas“. Teismas konstatavo, kad nors PSO pagal JT Įstatus yra įgaliota kreiptis dėl konsultacinės išvados, tačiau šis jos klausimas nėra susijęs su veikla, kurią PSO vykdo vadovaudamasi JT Įstatų 96 straipsnio 2 dalimi, tad teismas negali pateikti konsultacinės išvados aukščiau paminėtu klausimu[213].

1994 metais Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja kreipėsi į Tarptautinį Teisingumo Teismą konsultacinės išvados su klausimu: „Ar grasinimas branduoliniu ginklu ar jo naudojimas bet kokiomis aplinkybėmis yra leistinas pagal tarptautinę teisę?“. Visos norinčios valstybės turėjo galimybę pareikšti savo nuomonę teisme šiuo klausimu rašytiniais arba žodiniais pareiškimais. 1996 m. liepos 8 d. konsultacinėje išvadoje Tarptautinis Teisingumo Teismas grasinimo branduoliniu ginklu ar jo panaudojimo galimybę vertino santykyje su tarptautine paprotine teise bei tarptautinės humanitarinės teisės taikomumu branduoliniams ginklams[214].

Iš pradžių teismas pasisakė, jog kiek tai liečia masinio naikinimo ginklus, šiais laikais priimta, kad tokie ginklai neteisėtais gali būti paskelbti remiantis specialiais tarptautiniais susitarimais.

---

[209] *Op. cit.* 20, p. 548.
[210] Žin., 2002, Nr. 15-557
[211] *Op. cit.* 11, p. 56.
[212] *Op. cit.* 13, p. 381 ir 385.
[213] *Legality of the Use by a State of nuclear weapons in armed conflict.* Advisory opinion of 8 July 1996. International Court of Justice, § 31-32. http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/ianw/ianwframe.htm
[214] *Op. cit.* 75, p. 255.

Toliau jis konstatavo, kad absoliutaus draudimo grasinti branduoliniu ginklu ar jį panaudoti nėra nei paprotinėje, nei sutartinėje tarptautinėje teisėje, tačiau analogiškai nei paprotinėje, nei sutartinėje teisėje nėra jokios konkrečios normos, leidžiančios branduolinį ginklą naudoti ar juo grasinti. Teismas taip pat pastebėjo, jog JT Įstatuose nėra įtvirtinta, kad negalima naudoti branduolinio ginklo savigynai. Bet kokiu atveju šio ginklo naudojimas turi atitikti tarptautinės teisės reikalavimus, taikomus ginkluotiems konfliktams, ypač tarptautinės humanitarinės teisės principus (proporcingumo, civilių gyventojų ir civilinių objektų atskyrimo nuo kombatantų ir karinių objektų ir panašiai) ir normas bei turi būti suderinamas su žmogaus teisių apsaugos nuostatomis. Taigi jis atmetė nuomonę, kad branduoliniai ginklai dėl jų naujumo nepatenka į tarptautinės humanitarinės teisės normų ir principų reguliavimo sritį[215]. Teismas taip pat pridūrė, kad tokia išvada būtų nesuderinama „su esminiu humanitariniu teisinių principų pobūdžiu, pagal kurį jie ir visa humanitarinė teisė apima visą karinių konfliktų teisę ir yra taikoma visoms kariavimo formoms bei visoms ginklų rūšims – buvusioms, esamoms ir būsimoms“[216].

Valstybė, mananti, kad gali naudoti branduolinį ginklą savigynai, turi įvertinti tokio ginklo prigimtį ir naudojimo pasekmes. Nors teismas ir konstatavo, kad savigyna branduoliniu ginklu yra nedraudžiama, tačiau dėl paties branduolinio ginklo panaudojimo sugretino du skirtingus požiūrius: (i) § 91 jis konstatavo, kad branduolinio ginklo naudojimo teisėtumas privalo būti vertinamas atsižvelgiant į jo charakteristikas ir specialias jo panaudojimo aplinkybes; (ii) § 92 – kad šio ginklo panaudojimas prieštarauja tarptautinės teisės normoms, ypač humanitarinės teisės, nes yra draudžiami neatrankiniai arba sukeliantys nereikalingą žalą ar nereikalingas kančias karo metodai ir būdai. Dėl pirmojo požiūrio teismas pastebėjo, kad jo šalininkai nenurodė, „kokios galėtų būti konkrečios aplinkybės, pateisinančios tokį naudojimą; taip pat ar toks apribotas naudojimas neduotų pagrindo teigti, kad šio ginklo naudojimas yra visiškai uždraustas“, toliau § 94 pridurdamas, jog „teismas nemano, kad jis turi pakankamą pagrindą, jog nuspręstų dėl šio požiūrio teisėtumo“. Dėl antrojo požiūrio teismas § 95 priėjo prie panašios išvados: „jis neturi pakankamo pagrindo, kuris įgalintų tvirtai konstatuoti, kad branduolinio ginklo naudojimas būtinai, esant bet kokioms aplinkybėms, būtų nesuderinamas su ginkluotiems konfliktams taikytinais principais bei normomis“[217]. Vadinasi, galima teigti, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, jog branduolinio ginklo panaudojimas prieštarauja tarptautinės humanitarinės teisės normoms, tačiau nepadarė bendros išvados, kad branduolinio ginklo panaudojimas būtų neteisėtas esant bet kokioms aplinkybėms[218].

[215] *Op. cit.* 107, p. 171.
[216] *Op. cit.* 23, § 86.
[217] *Op. cit.* 107, p. 171.
[218] *Op. cit.* 207, p. 490.

Toliau teismas pabrėžė, kad branduolinis ginklas yra vienas iš pavojingiausių žmonijos istorijoje sukurtų ginklų (kaip ir biologinis ginklas) ir jo panaudojimas gali labai stipriai paveikti žmonių sveikatą, žemės ūkį ir kitas sferas. Branduolinio ginklo sukelta radiacija gali sukelti įvairias mutacijas, todėl jo panaudojimas galimas tik išimtinais atvejais ir įsitikinus, kad nėra civilių žmonių ar civilinių objektų toje teritorijoje, kurioje siekiama panaudoti branduolinį ginklą. Akivaizdu, kad įvykdyti šią Teismo keliamą sąlygą praktiškai neįmanoma. Teismas taip pat pažymėjo, jog branduolinis ginklas turėtų būti laikomas tokiu pačiu kaip ir biologinis ir kad šiuo atveju branduolinis ginklas būtų neleistinas pagal 1899 m. liepos 29 d. Hagos deklaraciją, draudžiančią naudoti biologinį ginklą. Be to, teismas pasisakė, kad, remiantis šiuo metu galiojančia tarptautine teise, jis negali padaryti vienareikšmiškos išvados, ar grasinimas branduoliniu ginklu ar jo naudojimas yra teisėtas ar ne. Lygiai taip pat teismas negalėjo konstatuoti, ar branduolinio ginklo panaudojimas ar grasinimas juo būtų teisėtas, ar ne esant kraštutinėms savigynos aplinkybėms, kurioms esant spręstųsi valstybės išlikimas.

Gaila, kad su šia Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacine išvada neatsirado didesnio aiškumo dėl branduolinio ginklo panaudojimo teisėtumo ar neteisėtumo. Tai, ko gero, yra ir lieka klausimas, kuris negali būti išspręstas teisės (išskyrus *ex post facto* procedūros metu, kaip jau aptartoje *Shimoda* byloje po atominių bombų ant Hirosimos ir Nagasakio numetimo). Šioje situacijoje belieka tikėtis, kad branduoliniai ginklai nepateks į neatsakingų asmenų rankas ir kad atsakingi asmenys, dabar turintys šių ginklų ne porą, bet šimtą kartų pagalvos, prieš nuspręsdami jį panaudoti. Žiūrint istoriškai, jau ilgą laiką, virš 60 metų, šie ginklai nebuvo panaudoti, net situacijose, kai tokia galimybė buvo rimtai svarstyta. Tai leidžia tikėtis, kad taip bus ir ateityje[219]. Tačiau šiais laikais pasaulis susiduria su grėsme, kad tokius ginklus, jeigu jų turėtų, gali panaudoti teroristai. JAV Senatoriaus Richard‘o Lugar atliktas tyrimas parodė, kad atakos branduoliniu ginklu tikimybė per pastaruosius 5 metus (nuo 2005 m.) bus apie 50 %, o per pastaruosius 10 metų išaugs iki 70 %[220].

Bet kokiu atveju, į Tarptautinio Teisingumo Teismo gana silpną išvadą derėtų žiūrėti besitęsiančių bandymų uždrausti visus branduolinių ginklų bandymus, didėjančio skaičiaus sutarčių, draudžiančių šiuos ginklus tam tikrose geografinėse vietovėse, kontekste. Šiuo požiūriu taip pat svarbus 1995 metų penkių branduolinių valstybių paskelbtas pasižadėjimas nenaudoti branduolinių ginklų prieš nebranduolines valstybes, kurios yra 1968 m. liepos 1 d. sutarties dėl branduolinio ginklo neplatinimo, pasirašytos Londone, Maskvoje ir Vašingtone šalys[221].

[219] *Op. cit.* 107, p. 171.
[220] Pfanner T. *International Review of the Red Cross.* Editorial, Vol. 89, No. 859 (Sept. 2005), p. 414.
[221] Shaw M. N. *International Law.* 5th edition. Cambridge University Press, 2003, p. 1067.

4.1.1.2. Bakteriologinio (biologinio) ginklo naudojimo draudimas

Bakteriologiniai ginklai apima kenksmingų vabzdžių arba kitų gyvų ar negyvų organizmų ar jų toksinių produktų naudojimą siekiant sukelti žmonių arba gyvūnų ligas ar jų patologinius pasikeitimus[222]. Šį ginklą plačiai naudojo Japonija bandydama palaužti Kinijos pasipriešinimą XX amžiaus 4-ajame dešimtmetyje[223]. Draudimas naudoti biologinį ginklą yra įtvirtintas 1925 m. Dujų protokole, taip pat 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijoje. Pabrėžtina, kad 1925 m. Dujų protokolas – tai viena iš nedaugelio tokio tipo sutarčių, kurių buvo laikomasi Antrajame pasauliniame kare. Turint galvoje, kad ne vienos rūšies dujos, kurių atsargas šiandien yra sukaupusios kai kurios valstybės, turi nepaprastos toksinės galios, baisu net įsivaizduoti, kas atsitiktų, jei nebūtų laikomasi šio protokolo[224].

Vadovaujantis 1925 m. Dujų protokolu, šalys susitarė uždrausti naudoti dusinančias, nuodingas ar kitas dujas ir sutiko „išplėsti šį draudimą bakteriologinių kariavimo būdų naudojimui“[225]. Kuomet šalys tapo 1925 m. Dujų protokolo dalyvėmis, 37 iš jų padarė išlygas, kad pasilieka teisę atsakyti tuo pačiu, jeigu priešinga šalis (ir kai kuriais atvejais, jeigu jos sąjungininkas) pažeistų protokolo sąlygas. 17 iš šių išlygų buvo atšauktos, tad šiuo metu yra likusios 20 iš jų. Vis dėlto 18 iš likusių 20 valstybių, kurios pasiliko teisę atsakyti tuo pačiu, yra 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijos, kuri uždraudžia bet kokį biologinių ginklų disponavimą, tuo pačiu ir galimybę pasinaudoti išlyga, šalys. Taigi šiuo metu yra tik dvi valstybės, nesančios 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijos šalys, ir galinčios pasinaudoti aptariama išlyga – Angola ir Izraelis[226].

Pagal pastarųjų trijų dešimtmečių matomą valstybių siekį sunaikinti biologinius ginklus galima teigti, kad valstybės yra tikros, jog šie ginklai neturėtų egzistuoti ir todėl neturėtų būti naudojami esant jokioms aplinkybėms, įskaitant vidinius ginkluotus konfliktus. Plačiai paplitusi valstybių praktika, susijusi su jų karinėmis instrukcijomis bei įstatymų leidyba, aiškiai rodo, jog biologinių ginklų naudojimas yra draudžiamas nepriklausomai nuo to, ar valstybė yra 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijos dalyvė, ar ne, taip pat nuo to, ar ji yra padariusi išlygas pagal 1925 m. Dujų protokolą. Vadovaujantis JAV Jūrų instrukcija, biologinių ginklų draudimas yra paprotinės teisės dalis ir įpareigoja visas valstybes, nepriklausomai nuo to, ar jos yra 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijos, ar 1925 m. Dujų protokolo dalyvės. Draudimas naudoti biologinius ginklus taip pat yra paremtas daugeliu valstybių oficialių

[222] *Op. cit.* 207, p. 508.
[223] Mathews R. J. And McCormack T. L. H. *The Influence of humanitarian Principles in the Negotiation of Arms Control Treaties.* 30-06-1999 International Review of the Red Cross No. 834, p. 337. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JPTY
[224] *Op. cit.* 12, p. 119.
[225] *Op. cit.* 165, p. 1607.
[226] *Op. cit.* 75, p. 256.

pareiškimų. Pavyzdžiui, 1991 m. sausio mėnesį Jungtinė Karalystė ir Jungtinės Amerikos Valstijos informavo Iraką, kad jos tikisi, jog šis nenaudos biologinių ginklų, nors tuo metu Irakas buvo padaręs aukščiau aptartą išlygą ir dar nebuvo 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijos dalyvis. 2001 m. JAV apkaltino Siriją 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijos pažeidimais, nors ši ir nebuvo jos dalyvė. 1990 ir 1991 metais TRKK priminė visoms Persijos įlankos karo dalyvėms, kad biologinių ginklų naudojimas yra draudžiamas pagal tarptautinę humanitarinę teisę[227]. Taigi galima teigti, kad taisyklė, draudžianti naudoti biologinius ginklus yra paprotinės teisės dalis.

Be abejo, bet koks 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijos pažeidimas ir *a fortiori* bet koks biologinio ginklo ar toksinų panaudojimas karo metu, vadovaujantis jos VI straipsniu, gali būti skundžiamas JT Saugumo Tarybai, kuri gali inicijuoti tyrimą. Šio tyrimo rezultatai būtų perduoti valstybėms narėms. Kokių priemonių imtis, nuspręstų Saugumo Taryba. Tai priklauso nuo situacijos vertinimo pagal susijusius JT Įstatų straipsnius. 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijos VII straipsnis reguliuoja atvejus, kuomet Taryba nusprendžia, kad valstybė, pažeisdama šią konvenciją, sukėlė pavojų kitai valstybei. Pastaroji tokiu atveju gali prašyti pagalbos, ir kiekviena valstybė narė įsipareigoja ją suteikti pagal JT Įstatus[228].

4.1.1.3. Cheminio ginklo naudojimo draudimas

Cheminiai ginklai – ginklai sukeliantys įvairaus laipsnio ir rūšių žalą žmonių ir gyvūnų sveikatai, naudojant toksines, paralyžiuojančias, slopinančias, augimą stabdančias ir panašias medžiagas, taip pat dujų chemikalus[229]. Cheminio ginklo naudojimas pirmiausiai buvo uždraustas 1899 m. Hagos deklaracija dėl nuodų naudojimo kare uždraudimo. Pirmasis pasaulinis karas parodė, kad šio draudimo nepakanka. Karo metu buvo panaudota 125 000 tonų nuodingų chemikalų, dėl ko žuvo 1 300 000 žmonių[230]. Dėl šios priežasties cheminio ginklo naudojimas taip pat uždraustas Dujų protokolu, 1993 m. Cheminio ginklo uždraudimo konvencija, taip pat Romos statutu. Dabar tik 13 valstybių nėra Dujų protokolo ar 1993 m. Cheminio ginklo uždraudimo konvencijos dalyvėmis. Bent trys iš jų yra pareiškusios, kad cheminių ginklų naudojimas yra neteisėtas arba parodė, kad jų neturi ar nenaudoja, arba įsipareigojo šiuos ginklus sunaikinti. Analogiškai, kaip biologinio ginklo naudojimo draudimo atveju, taip ir dėl cheminio ginklo 21 valstybė, prisijungusi prie Dujų protokolo, yra padariusi išlygas, pagal kurias jos nelaikys savęs įsipareigojusia pagal protokolą, jeigu priešinga šalis (ir kai kuriais atvejais, jeigu jos sąjungininkas) pažeis jo sąlygas. Bet kokiu atveju, 16 iš šių 21

[227] *Op. cit.* 75, p. 257-258.
[228] *Op. cit.* 107, p. 173.
[229] *Op. cit.* 207.
[230] *Op. cit.* 223, p. 335.

valstybių yra 1993 m. Cheminio ginklo uždraudimo konvencijos, kuri draudžia bet kokį tokių ginklų naudojimą ir kuri neleidžia jokių išlygų, dalyvės. Taigi šiuo metu yra tik 5 valstybės (Angola, Irakas, Izraelis, Šiaurės Korėja ir Libija), kurios gali atsakyti tuo pačiu, jei prieš jas būtų panaudotas cheminis ginklas. Tačiau iš šių valstybių 3 (Izraelis, Šiaurės Korėja ir Libija) yra pareiškusios, kad niekada nenaudos cheminio ginklo, arba yra įsipareigojusios sunaikinti cheminius ginklus[231]. Taip pat paminėtina, kad „troškinančiųjų, nuodingųjų ar kitokių dujų ir bet kokių kitų panašių skysčių, medžiagų ar užtaisų panaudojimas“, nepriklausomai nuo to, ar šie objektai buvo panaudoti prieš valstybę, kuri pirma juos panaudojo, Romos statute yra kvalifikuojamas kaip karo nusikaltimas, kurio atžvilgiu teismas turi jurisdikciją[232].

JAV Jūrų instrukcija numato, kad ne 1993 m. Cheminio ginklo uždraudimo konvencijos dalyvėmis, atsakymas tuo pačiu cheminio ginklo panaudojimo atveju yra teisėtas, tačiau šie veiksmai turi būti sustabdyti, jeigu priešinga šalis tai taip pat padarė. Nepaisant to, 1991 metais JAV ir Jungtinė Karalystė pareiškė, kad jos tikisi, jog Irakas laikysis savo įsipareigojimų pagal Dujų protokolą ir nenaudos cheminio ginklo, nors Irakas buvo padaręs analizuojamą išlygą. 1987 metais Iranas pareiškė, kad jis niekada neatsakė tuo pačiu į Irako cheminio ginklo panaudojimą, nors turėjo šią galimybę pagal padarytą išlygą[233].

Prosecutor v. Tadic byloje[234] Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai sprendė cheminių ginklų panaudojimo vidiniuose konfliktuose galimybę. Apeliacinis teismas konstatavo, jog cheminio ginklo naudojimas yra draudžiamas tiek tarptautinio, tiek ir netarptautinio ginkluoto konflikto atveju. Šią išvadą teismas padarė remdamasis tarptautinės bendrijos reakcija į Irako dujų panaudojimą prieš kurdų kaimus. Tarptautinė bendrija griežtai pasmerkė šiuos veiksmus. Europos Bendrijų 12 narių reikalavo Irako gerbti tarptautinę humanitarinę teisę, įskaitant Dujų protokolo nuostatas. Vokietija, Jungtinė Karalystė ir JAV individualiai pasmerkė šiuos veiksmus, kaip prieštaraujančius tarptautinei teisei. Irakas neigė, kad naudojo dujas. Visi šie atvejai, tribunolo nuomone, reiškė, kad draudimas taip pat apima vidinius ginkluotus konfliktus. Jis konstatavo, kad aišku tai, jog nepriklausomai nuo to, ar Irakas iš tikrųjų panaudojo cheminius ginklus prieš kurdus, neabejotinai atsirado tarptautinės bendrijos bendrasis konsensusas dėl principo, kad šių ginklų naudojimas taip pat draudžiamas vykstant netarptautiniams ginkluotiems konfliktams[235].

[231] *Op. cit.* 75, p. 259-261.
[232] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalis, b) punktas, (xviii) papunktis.
[233] *Op. cit.* 75, p. 261.
[234] *Prosecutor v. Tadic case*. 2 October 1995 Decision of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-94-1-AR72. http://www.un.org/icty/tadic/appeal/decision-e/51002.htm
[235] *Op. cit.* 165, p. 1737.

4.1.2. Konvencinių ginklų naudojimo draudimas bei ribojimas

Šioje dalyje išsamiai aptariamas konvencinių ginklų naudojimo draudimai bei ribojimai. Konvenciniai ginklai – tai ginklai, kurių naudojimas uždraustas arba ribojamas vadovaujantis 1980 m. JT konvencija bei jos papildomais protokolais.

4.1.2.1. Ginklų, kurie paprastai sužeidžia skeveldromis (dalelėmis) ir kurių žmogaus kūne negalima aptikti rentgeno spinduliais, naudojimo draudimas

Kaip minėta darbo 3.2 dalyje, ginklų, kurie paprastai sužeidžia skeveldromis (dalelėmis) ir kurių žmogaus kūne negalima aptikti rentgeno spinduliais, naudojimas uždraustas 1980 m. JT konvencijos protokolu dėl neaptinkamų dalelių (I protokolu). Tai daugiausia susiję su skylančių bombų, pripildytų stiklo ar plastiko skeveldromis, išradimu[236]. Analizuojamas protokolas susideda iš vieno straipsnio ir buvo priimtas be jokių prieštaravimų. Aptariamas draudimas taip pat įtvirtintas daugelyje karinių instrukcijų. Ginklų, kurie sužeidžia skeveldromis, neaptinkamomis rentgeno spinduliais, naudojimas yra karo nusikaltimas pagal kai kurių valstybių baudžiamuosius įstatymus (Estijos ir Vengrijos). Taigi galima teigti, kad valstybių praktika įtvirtino šį draudimą kaip paprotį[237].

Šių ginklų naudojimo draudimas įtvirtintas, nes jais sužeidus žmogų būtų labai sunku gydyti žaizdas, kas nukentėjusiam asmeniui sukeltų nereikalingas kančias. Šis požiūris paremtas Jungtinės Karalystės karinės instrukcijos, kurioje įtvirtinta, kad draudimas sukelti nereikalingas kančias apima „šovinius, užpildytus stiklais“. Ši instrukcija parengta gerokai prieš aptariamo protokolo įsigaliojimą. Dėl šios priežasties I protokolas apibrėžia, kad draudžiami tie ginklai, kurių „pirminis tikslas“[238] yra sužeisti neaptinkamomis dalelėmis. Todėl, pavyzdžiui, ginklai, savo sudėtyje turintys plastiko, nėra neteisėti, jeigu šis plastikas nėra pirminio sužeidimo mechanizmo dalis[239].

Pastebėtina, kad I protokolas pirmiausiai skirtas apsaugoti kombatantus – tai yra reta išimtis iš analizuojamos konvencijos ir jos protokolų[240].

[236] *Op. cit.* 12, p. 123.
[237] *Op. cit.* 75, p. 275.
[238] Lietuviškame protokolo vertimo variante įtvirtinta, kad „draudžiama naudoti bet kokius ginklus, kurie paprastai sužeidžia skeveldromis“, kai angliškame – vietoje žodžio „paprastai“ yra „primary“.
[239] *Op. cit.* 75, p. 277.
[240] *Op. cit.* 107, p. 159.

4.1.2.2. Minų ir priešpėstinių minų naudojimo draudimas bei minų naudojimo apribojimai

Minų naudojimas išsamiai reglamentuojamas 1980 m. JT konvencijos protokolu dėl minų, minų-spąstų ir kitų įtaisų naudojimo uždraudimo arba apribojimo (II protokolu) bei 1999 m. Otavos konvencija.

Vadovaujantis II protokolo 2 straipsnio 1 dalimi, mina – tai bet koks po žeme, ant žemės, šalia jos ar ant kitokio paviršiaus padėtas sprogmuo, skirtas susprogti, kai ant jo užlipa, prie jo artinasi arba prisiliečia asmuo ar transporto priemonė. To paties straipsnio 2 dalyje pateiktas „Pėstininko minos“ apibrėžimas. Tai mina, skirta susprogti, kai ant jos užlipa, prie jos prisiartina ar prisiliečia asmuo ir kuri pašalins iš rikiuotės, sužeisdama arba užmušdama vieną ar daugiau asmenų. 1999 m. Otavos konvencijos 2 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad priešpėstinė mina (toliau – „PPM“) – tai mina, kuri sukonstruota taip, kad sprogtų, kai prie jos atsiduria, link jos artėja arba prie jos prisiliečia asmuo, ir kuri sužaloja, sužeidžia ar užmuša vieną ar kelis asmenis. Minos, kurios yra sukonstruotos taip, kad sprogtų ne dėl asmens, o dėl transporto priemonių buvimo greta jų, artėjimo link jų ar kontakto su jomis, ir kuriose yra įrengti priešišmontavimo įtaisai (įtaisas, skirtas apsaugoti miną ir kuris yra minos dalis ar sujungtas su ja, pritvirtintas prie jos arba padėtas ant jos, ir kuris suveikia, kai yra bandoma miną išmontuoti[241]), dėl tokios savo konstrukcijos nelaikomos PPM. JAV karinių pajėgų instrukcijoje Nr. 20-32 pažymėtos šios PPM laukų panaudojimo funkcijos: sukliudyti priešininko pajėgų manevringumą bei padidinti jų pažeidžiamumą; išskaidyti priešininkų armiją; sutrukdyti priešininkų armijos vadovavimą ir bendrą kontrolę; apginti savas karines pajėgas nuo priešininkų. Ši karinė instrukcija gana tiksliai apibrėžia karinius tokių minų tikslus, tačiau nemini jų humanitarinių padarinių. Pavyzdžiui, Vietnamo karo metu apie 1/3 amerikiečių karių žuvo nuo savų minų[242].

Analizuojant minų naudojimą, pirmiausia derėtų paminėti, kad jos yra dviejų rūšių: (i) visiškai uždraustos minos (bet kokios minos, minos-spąstai ir kiti įtaisai, kurių paskirtis arba prigimtis yra sukelti didelius sužalojimus ar nereikalingas kančias[243], minos-spąstai ar kiti įtaisai su mechanizmu arba įtaisu, kurio specifinė paskirtis yra detonuoti sprogmenį nuo paprastai naudojamų minų detektorių dėl jų magnetinio ar kitokio nekontaktinio poveikio, kurie įprastai yra naudojami paieškos operacijų metu[244], savaime deaktyvuojančios minos su priešišmontavimo įtaisu, kuris yra suprojektuotas taip, kad priešišmontavimo įtaisas gali funkcionuoti po to, kai pati mina jau liovėsi funkcionavusi[245], pėstininkų minos, kurių negalima aptikti vadovaujantis

[241] Žin., 1998, Nr. 83-2312, 2 straipsnio 14 dalis.
[242] Jasutis G. *Priešpėstinių minų uždraudimas: problemos ir perspektyvos.* Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija, Vilnius, 2003, p. 7.
[243] Žin., 1998, Nr. 83-2312, 3 straipsnio 3 dalis.
[244] *Ibidem,* 3 straipsnio 5 dalis.
[245] *Ibidem,* 3 straipsnio 6 dalis.

Techninio priedo 2 punkto nuostatomis[246], kitokias negu svaidomosios pėstininkų minos, jeigu jose nėra (kai galima) įtaisytas veiksmingas susinaikinimo arba savaiminio neutralizavimosi mechanizmas ir joms nebūdinga veiksminga savaiminė deaktyvacija, užtikrinanti, kad mina nebefunkcionuos netekusi karinės paskirties, dėl kurios ji buvo padėta[247], PPM) ir (ii) minos, kurių naudojimas apribotas.

Aptariant PPM derėtų paminėti, kad pirmą kartą jos buvo panaudotos XV amžiuje Aginkorto mūšyje Anglijoje. Kaip taktinis-gynybinis ginklas PPM pradėtos taikyti JAV pilietiniame kare, tačiau jų atsiradimas siejamas su Pirmuoju pasauliniu karu, kuomet sukurtos prieštankinės minos, nors jos negalėjo deramai atlikti savo funkcijų, nes buvo lengvai pašalinamos dėl fizinių savybių (jos lengvai pastebimos dėl savo dydžio). Siekiant apsaugoti šias minas buvo sukurtos PPM, kurios dėl savo pigumo, konstrukcijos paprastumo ir efektyvumo tavo ypač populiarios Antrojo pasaulinio karo metais. Po Antrojo pasaulinio karo pradėtos plėtoti minų technologijos. 1960 metais sukurtos iš oro bei artilerijos pabūklų sviedžiamos PPM. Tokiu būdu jos iš taktinio-gynybinio ginklo tapo strateginiu puolamuoju[248].

Kodėl PPM nusipelnė tokio didelio tarptautinės bendrijos dėmesio? Teigiama, kad jos dėl savo veikimo padarinių ir funkcionavimo laikomos didelių komplikacijų sukeliančiu ginklu. Atsakymas į aukščiau pateiktą klausimą yra toks: (i) PPM dažniausiai neskiria civilinio objekto nuo karinio taikinio; (ii) 60-70 milijonų minų liko išdėstytos daugiau kaip 70-yje valstybių; (iii) Kiekvienais metais žūva ar yra sužalojami 26 000 civilių gyventojų (daugiau nei 2 000 aukų per mėnesį ir per paskutinius 50 metų nuo šio ginklo, ko gero, buvo sukelta daugiau mirčių ar sužalojimų, negu nuo branduolinių ir cheminių ginklų kartu sudėjus[249]); (iv) PPM su nuodingomis sprogstamosiomis medžiagomis gali sukelti ekologinę krizę; (v) Jos kliudo pabėgėlių repatriacijai. Remiantis JAV valstybės departamento studijos „Pasislėpę žudikai“ duomenimis, Angoloje, Mozambike, Somalyje, Afganistane yra 6 mln. pabėgėlių, kurie negali grįžti dėl užminuotų teritorijų; (vi) Šių minų savikaina svyruoja nuo 3 iki 15 JAV dolerių, tačiau vienos jos išminavimas kainuoja 300-1 000 JAV dolerių (Jungtinės Tautos turi apie 5 000 išminuotojų, tačiau per 1994 metus jie išminavo tik 85 000 minas, kai tuo pačiu laikotarpiu apie 2-5 milijonai naujų minų buvo padėta. Taigi PPM krizė gilėja kasmet[250]); (vii) Daugelis valstybių, kurių dideli plotai užminuoti, yra agrarinės ir besivystančios valstybės, dėl ko jos nebegali pakankamai apsirūpinti maistu. Atkreiptinas dėmesys į Kambodžos Battambang ir Svey

[246] Žin., 1998, Nr. 83-2312, 4 straipsnis.
[247] *Ibidem,* 6 straipsnio 3 dalis.
[248] *Op. cit.* 242.
[249] ICRC. *Anti-personnel Landmines. Friend or Foe? A study of the military use and effectiveness of anti-personnel mines.* Commissioned by the ICRC. Geneva, March 1996, p. 9.
[250] *Ibidem,* p. 11.

Rieng rajonus, kurie iki 1970 metų aprūpindavo valstybę pagrindiniais maisto produktais. Po karo minėtų rajonų teritorija visiškai nenaudojama, nes yra užminuota[251]; (viii) Jungtinės Tautos apskaičiavo, kad PPM bent 10 kartų labiau yra linkusios užmušti arba sužeisti civilį po konflikto negu kombatantą karo veiksmų metu. Be to, nors nėra paskaičiavimų, kiek vidutiniškai metų PPM yra aktyvi, tačiau minos, padėtos Libijoje ar Europoje per Antrąjį pasaulinį karą, vis dar yra aktyvios[252]; (ix) PPM yra pagrindinis besivystančių ir trečiojo pasaulio valstybių, turinčių galimybę jas pasigaminti, eksporto šaltinis bei pagrindinis ginklas[253].

Šios priežastys lėmė, kad PPM naudojimas, gaminimas, kaupimas ir pardavimas 1999 m. Otavos konvencija buvo uždraustas. Svarbu pabrėžti, kad šią konvenciją ratifikavo daugiau nei 140 valstybių ir dar nemažai jų yra pradėjusios ratifikavimo procedūrą. Tai rodo, kad daugelis pasaulio valstybių siekia uždrausti šį ginklą. Tačiau kai kurios iš jų, įskaitant Kiniją, Suomiją, Indiją, Pietų Korėją, Pakistaną, Rusiją bei JAV nėra ratifikavusios šios konvencijos ir teigia, kad turi teisę naudoti PPM. Apie 12 valstybių ne konvencijos dalyvių yra naudojusios PPM pastaruosiuose konfliktuose. Ši praktika rodo, kad negalima teigti, jog tokių minų naudojimas yra uždraustas pagal tarptautinę paprotinę teisę[254]. Tačiau savo 2000 m. birželio 14 d. baigiamojoje ataskaitoje Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai kaltintojui Komitetas, įkurtas ištirti NATO bombardavimo kampaniją prieš buvusią Jugoslaviją, konstatavo, kad „klausimas, ar PPM yra draudžiamos pagal esamą paprotinę teisę, yra diskutuotinas, tačiau yra stipri tendencija šia kryptimi“[255].

Bet kokiu atveju, beveik visos valstybės, įskaitant tas, kurios nėra 1999 m. Otavos konvencijos šalys, nesutiko, kad PPM būtų uždraustos iš karto ir nusprendė, kad dirbs ta linkme, jog jos būtų sunaikintos palaipsniui. Šiame kontekste paminėtina Paskutinė deklaracija, priimta konsensusu valstybių 1980 m. JT konvencijos dalyvių, įskaitant kelias valstybes, nesančias 1999 m. Otavos konvencijos dalyvėmis. Deklaracijoje valstybės „oficialiai deklaravo <...> savo įsipareigojimą, kad visos valstybės turi siekti visiško PPM eliminavimo globaliai“. Taip pat svarbios yra Jungtinių Tautų rezoliucijos, skatinančios valstybes įsipareigoti panaikinti PPM[256]. Šia prasme taip pat svarbūs 1999 m. Otavos konvencijos 4 ir 5 straipsniai, įpareigojantys konvencijos dalyves per 4 metus nuo jos įsigaliojimo valstybei sunaikinti sukauptas PPM ir per 10 metų nuo konvencijos įsigaliojimo jai sunaikinti visas jos jurisdikcijai priklausančiose ar kontroliuojamose užminuotose teritorijose esančias PPM. Jeigu valstybė nepajėgi per šį

[251] *Op. cit.* 242, p. 8.
[252] *Op. cit.* 249, p. 10.
[253] Bilder R. B., Levie H. S. *Landmines: A Deadly Legacy*. The American Journal of International Law, Vol. 88, No. 3. (Jul., 1994), p. 566.
[254] *Op. cit.* 75, p. 278.
[255] *Op. cit.* 165, p. 1857.
[256] *Op. cit.* 75, p. 279.

laikotarpį sunaikinti visų PPM, terminas gali būti vieną kartą pratęstas ne ilgesniam kaip 10 metų laikotarpiui. Ši nuostata ypač svarbi užminuotoms valstybėms, pvz., Mozambike yra apie 3 mln. PPM, o per 5 metus buvo sunaikinta tik 30 000 vienetų. Apskritai pasaulyje 2001-2002 m. buvo sunaikinta 7 mln. PPM. Šiuo metu net 74 valstybėse iš 90, kuriose yra užminuotų teritorijų, vykdomos išminavimo operacijos, tačiau bendras minų programos finansavimas sumažėjo (2001 m. skirta 237 mln. JAV dolerių, tai yra, 4 mln. mažiau nei 2000 m.). Esant dabartiniam išminavimo operacijų finansavimui, daugelis valstybių negalės įgyvendinti konvencijos reikalavimų, tai yra, per 10 metų išminuoti teritorijas[257].

Analizuojant minas, kurių naudojimas yra apribotas, svarbu paminėti, kad daugelis II protokolo taisyklių bei valstybių praktika yra skirtos tam, kad būtų pašalintas neatrankinis minų poveikis. Ši nuostata yra paprotinės teisės dalis[258]. Tiek aptariamas protokolas, tiek ir valstybių praktika taip pat rodo, kad paprotinės normos, taikytinos karo vedimui, tokios kaip civilių gyventojų ir civilinių objektų atskyrimo nuo kombatantų ir karinių objektų principas, proporcingumo principas bei įpareigojimas imtis atsargumo priemonių yra taikytinas ir naudojant minas[259]. Taip pat pabrėžtina, kad šalį, naudojančią minas, II papildomo protokolo 9 straipsnis įpareigoja aprašyti užminuotas teritorijas, minas, minas spąstus ir kitus įtaisus, 10 straipsnis – pasibaigus aktyviems karo veiksmams, visus minų laukus, užminuotas teritorijas, minas, minas-spąstus ir kitus įtaisus nedelsiant išminuoti, pašalinti, sunaikinti arba laikyti vadovaujantis šio Protokolo 3 straipsniu ir 5 straipsnio 2 punktu.

4.1.2.3. Minų-spąstų ir kitų įtaisų naudojimo draudimas

Minų-spąstų ir kitų įtaisų, kurie kokiu nors būdu yra pritvirtinti prie arba susiję su objektais ar asmenimis, turinčiais teisę į specialią apsaugą pagal tarptautinę humanitarinę teisę, naudojimo draudimas yra įtvirtintas gana plačiai aptartame II protokole prie 1980 m. JT konvencijos. Vadovaujantis šio protokolo 2 straipsnio 4 dalimi, mina-spąstai – tai bet koks įtaisas ar medžiaga, kurių paskirtis, konstrukcija ir pritaikymas yra žudyti arba sužeisti ir kuri pradeda

[257] *Op. cit.* 242, p. 13.
[258] *Op. cit.* 75, p. 280.
[259] II protokolo 3 straipsnio 10 dalyje įtvirtinta, kad „reikia imtis visų galimų atsargumo priemonių, kad civiliai gyventojai būtų apsaugoti nuo ginklų, kuriems taikomas šis straipsnis. Galimos atsargumo priemonės yra tokios atsargumo priemonės, kurių galima imtis ir kurios praktiškai įmanomos, atsižvelgus į tuo metu vyraujančias aplinkybes įskaitant humanitarinius ir karinius dalykus. Tai gali būti šios aplinkybės, nors ne vien tik: a) ilgalaikis ir trumpalaikis minų lauke esančių minų poveikis vietiniams civiliams gyventojams; b) galimos civilių gyventojų apsaugos priemonės (pavyzdžiui, aptvėrimas, ženklai, įspėjimas ir stebėjimas); c) alternatyvų buvimas bei galimybė jomis pasinaudoti; ir d) trumpalaikiai ir ilgalaikiai kariniai reikalavimai minų laukui“. 7 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, jog „nenusižengiant 3 straipsnio nuostatoms, yra draudžiama naudoti ginklus, kuriems taikomas šis straipsnis, bet kokiame mieste, miestelyje, kaime ar kitoje vietoje su panašios koncentracijos civilių gyventojų skaičiumi ir kurioje nevyksta kovos veiksmai tarp antžeminių pajėgų arba neatrodo, kad tokie veiksmai būtų neišvengiami, nebent: a) jie vyksta kariniame objekte arba visiškai šalia karinio objekto; arba b) imtasi priemonių apsaugoti civilius gyventojus nuo tų veiksmų pavojaus, pavyzdžiui, išstatant sargybinius, įspėjant arba aptveriant pavojingą teritoriją“.

veikti netikėtai, kai asmuo paliečia ar prisiartina prie tariamai nežalingo objekto arba atlieka tariamai saugų veiksmą. To paties straipsnio 5 dalyje įtvirtinta, jog kiti įtaisai – tai rankomis padedami šaudmenys ar įtaisai, improvizuoti sprogstamieji įtaisai, skirti žudyti ar sužeisti arba padaryti žalą, ir kurie po tam tikro laiko tarpo pradeda veikti valdant rankomis, distanciniu būdu arba automatiškai.

Tiek protokolo, tiek ir valstybių praktika paremia prielaidą, kad minos-spąstai ir kiti įtaisai yra draudžiami, jeigu pagal savo kilmę ar panaudojimą jų naudojimas pažeidžia apsaugotų asmenų ar objektų apsaugą pagal kitą paprotinę normą arba tarptautinę humanitarinę teisę. Išsamus sąrašas, kada draudžiama naudoti minas-spąstus ir kitus įtaisus, pateiktas II protokolo 7 straipsnyje[260]. Valstybių praktika įtvirtina šią draudimo taisyklę kaip tarptautinės paprotinės teisės dalį[261].

Pabrėžtina, kad tiems atvejams, kai minos spąstai ir kiti įtaisai naudojami būdu, kuris nėra uždraustas minėtos normos, turi būti taikomos bendrosios normos, susijusios su karo vedimu, ypač civilių gyventojų ir civilinių objektų atskyrimo nuo kombatantų ir karinių objektų principas bei proporcingumo principas. Taip pat šiuo atveju paminėtina ir taisyklė, pagal kurią privaloma imtis atsargumo priemonių[262].

4.1.2.4. Padegamųjų ginklų naudojimo apribojimai ir uždraudimas

Padegamųjų ginklų naudojimas reglamentuojamas 1980 m. JT konvencijos protokole dėl padegamųjų ginklų naudojimo apribojimo ir uždraudimo (III protokolas). Vadovaujantis šio protokolo 1 straipsniu padegamasis ginklas – tai bet koks ginklas ar šaudmuo, kuris skirtas padegti objektus ugnimi ar karščiu ar dėl jų abiejų sąveikos padaryti asmenims nudegimus, kuriuos sukelia į taikinį paleistos medžiagos cheminė reakcija. Padegamieji ginklai tai, pavyzdžiui, ugniasvaidžiai, fugasiniai sviediniai, artilerijos sviediniai, raketos, granatos, minos, bombos ir kiti padegamųjų medžiagų konteineriai. Papildomai galima būtų paminėti napalmo bombas[263]. Aptariamo straipsnio b) dalyje įtvirtinta, jog „padegamaisiais ginklais nelaikomi:
i) šaudmenys, kurie gali atsitiktinai uždegti, – tai šviečiančios medžiagos, trasuojančios kulkos, dūmų ar signalinės sistemos;

[260] Nepažeidžiant ginkluotiems konfliktams taikomų tarptautinės teisės normų, kai naudojamasi klasta ar apgaule, bet kokiomis aplinkybėmis draudžiama naudoti minas-spąstus ir kitus įtaisus, kurie kokiu nors būdu yra pritvirtinti prie arba susiję su: a) tarptautiniu mastu pripažintais apsauginiais ženklais, signalais arba emblemomis; b) sergančiais, sužeistais ar mirusiais asmenimis; d) medicinos įstaigomis, medicinos įranga, medikamentais arba medicinos transportu; i) istoriniais paminklais, meno kūriniais ar garbinamomis vietomis, kurios sudaro tautų kultūrinio ir dvasinio paveldo dalį ir pan.
[261] *Op. cit.* 75, p. 278.
[262] *Ibidem,* p. 279.
[263] *Op. cit.* 107, p. 163.

ii) šaudmenys, kurie prasiskverbdami, sprogdami, suskildami į skeveldras taip pat ir padega, kaip antai šarvus pramušančios kulkos, skeveldriniai sviediniai, sprogstamosios bombos ir panašūs mišraus poveikio šaudmenys, kai jų užsidegimu specialiai nesiekiama sukelti asmenims nudegimų, o naudojami prieš karinius taikinius, kaip antai šarvuočius, orlaivius, instaliacijas ar aparatūrą“[264].

Jeigu naudojami padegamieji ginklai, turi būti imamasi ypatingų atsargumo priemonių, kad būtų išvengta atsitiktinių civilių gyventojų žūties, sužeidimų ar žalos civiliniams objektams[265]. Valstybių praktika įtvirtina šią nuostatą kaip tarptautinės paprotinės teisės dalį[266].

III protokolu patvirtinta, kad tokius ginklus draudžiama naudoti prieš civilius gyventojus bet kokiomis aplinkybėmis. Be to, šis draudimas dar labiau išplečiamas, apimant net karinius objektus, esančius plačiai apgyvendintose vietose, taip pat miškus bei kitokias augalų priedangas, išskyrus tuos atvejus, kai šios natūralios priedangos naudojamos kombatantams arba kariniams objektams paslėpti[267]. Kitais žodžiais tariant, tai, kas vykdyta Tokijuje, Koventryje ir Drezdene Antrojo pasaulinio karo metu, kuomet šie miestai buvo plačiai bombarduojami padegamaisiais ginklais dėl ko kildavo ugnies audros, kurios ne tik sunaikindavo didžiąją miestų dalį, bet taip pat pražudydavo daugybę civilių, nuo III protokolo priėmimo yra uždrausta[268]. Mažiau nei pusė valstybių yra šio protokolo narės, tačiau daugelis jų nebeturi padegamųjų ginklų ir jie nuo šio protokolo įsigaliojimo buvo retai naudojami. Be to, daugelis karinių instrukcijų arba remiasi III protokolo nuostatomis, arba įtvirtina reikalavimą išvengti ar bent jau sumažinti civilių aukų. Tai taip pat pasakytina ir apie valstybes, kurios nėra protokolo dalyvės.

Juan Carlos Abella byloje peticijos Amerikos Žmogaus Teisių Komisijai teikėjai teigė, kad karinė ataka, kuria siekta atsiimti užimtus pastatus, buvo teisės pažeidimas ir ypač pabrėžė, kad karinės pajėgos naudojo baltąjį fosforą arba padegamąsias bombas. Amerikos Žmogaus Teisių komisija konstatavo, kad: „net jeigu būtų įrodyta, jog Argentinos karinės pajėgos panaudojo šiuos ginklus, negalima būtų teigti, kad jų panaudojimas 1989 metais pažeidė III protokolą <...>. Argentina nebuvo ratifikavusi šio protokolo iki 1995 metų. <...> Be to, pagal šį dokumentą,

[264] Žin., 1998, Nr. 83-2312.
[265] III protokolo 2 straipsnyje įtvirtinta, jog „1. Bet kokiomis aplinkybėmis draudžiama padegamaisiais ginklais atakuoti tiek civilius gyventojus, tiek atskirus civilius asmenis ar civilinius objektus. 2. Bet kokiomis aplinkybėmis draudžiama atakuoti karinį taikinį, esantį civilių susitelkimo vietoje, oru paleidžiamais padegamaisiais ginklais. 3. Be to, draudžiama civilių susitelkimo vietoje esantį karinį objektą atakuoti kitokiais negu oru paleidžiamais padegamaisiais ginklais, išskyrus tuos atvejus, kai toks karinis objektas yra aiškiai atskirtas nuo civilių koncentracijos vietos ir imtasi visų galimų atsargumo priemonių, kad šie ginklai padegtų tik karinį objektą, išvengiant arba kiekvienu atveju iki minimumo sumažinant atsitiktinę civilių gyventojų žūtį, sužalojimus ir civiliniams objektams padaromą žalą. 4. Padegamaisiais ginklais draudžiama atakuoti miškus ar kitokią augmeniją, išskyrus tuos atvejus, kai gamtos objektai naudojami pridengti, paslėpti ar užmaskuoti kombatantus ar kitokius karinius taikinius arba kai jie patys yra kariniai taikiniai“.
[266] *Op. cit.* 75, p. 287.
[267] *Op. cit.* 12, p. 124.
[268] *Op. cit.* 95, p. 384-385.

padegamųjų ginklų panaudojimas *per se* nėra neteisėtas. Nors jis uždraudžia tokių ginklų tiesioginį naudojimą prieš taikius gyventojus, jis nedraudžia jų panaudojimo prieš teisėtus karinius taikinius, kurie taip pat apima civilius, jeigu šie tiesiogiai dalyvauja karo veiksmuose“[269]. *Genocido nusikaltimo* byloje Tarptautinis Teisingumo Teismas pastebėjo, kad Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja savo Rezoliucija 50/193 „pasmerkė bosnių serbų ir kroatų serbų vykdytą neatrankinį civilių gyventojų puolimą Sarajevo, Tuzlos, Bihac ir Gorazde apsaugotose vietovėse, taip pat kasetinių bombų naudojimą prieš civilinius objektus“[270].

4.1.2.5. Apakinančių lazerinių ginklų draudimas

Apakinančių lazerinių ginklų naudojimas reglamentuojamas 1980 m. JT konvencijos protokole dėl apakinančių lazerinių ginklų (IV protokolas). Vadovaujantis šio protokolo 1 straipsniu, „draudžiama naudoti lazerinius ginklus, kurie sukonstruoti taip, jog jų vienintelė arba viena iš kovinių funkcijų yra sukelti neapsaugoto regėjimo, tai yra plikos akies arba akies su korekcija, visišką apakimą. Aukštosios Susitariančiosios Šalys neperduoda šių ginklų nė vienai valstybei ir nė vienam nevalstybinam subjektui“[271]. Visiškas apakimas – tai negrąžinamas ir nepataisomas regėjimo praradimas, pasireiškiantis „esminiu darbingumo netekimu, kai nėra vilties jį atgauti. Esminis darbingumo netekimas yra lygus regos aštrumui, mažesniam kaip 20/200 pagal Sneleno skalę, kai tikrinamos abi akys“[272]. 2 straipsnyje įtvirtinta, jog „naudodamos lazerines sistemas, Aukštosios Susitariančiosios Šalys imasi visų galimų atsargumo priemonių, kad išvengtų neapsaugoto regėjimo visiško apakimo. Tokios atsargumo priemonės apima tų Šalių karinių pajėgų apmokymą ir kitokias praktines priemones“[273].

Per trumpą laikotarpį lazerinės sistemos tapo nepakeičiamos daugelyje karinių operacijų taikinių žymėjimo arba šovinių ar sviedinių valdymo funkcijoms. Kuomet taikinys yra valdoma žmonių ginklų sistema, yra galimybė, kad lazerio spindulys kliudys žmogaus akį ir tai gali turėti laikiną arba nuolatinį apakimo efektą. Taip pat įmanoma sąmoningai nukreipti lazerio spindulį į priešo kareivių akis, stengiantis juos išvesti iš rikiuotės. Nors pirmasis atvejis yra atsitiktinis, antrasis, jeigu jis sukelia tik trumpalaikį apakimą, gali būti leidžiamas priešo karinių pajėgų išvedimo iš rikiuotės metodas. Kas liečia nuolatinį asmens apakimą, tai laikoma kaip atvejis, sukeliantis nepriimtinas kančias aukai, kurios atžvilgiu šis ginklas buvo panaudotas, ir bendruomenei, kuriai ji priklauso[274].

[269] *Op. cit.* 172, § 187.
[270] *Op. cit.* 98, § 275.
[271] Žin., 1998, Nr. 83-2312.
[272] *Ibidem,* 4 straipsnis.
[273] *Op. cit.* 271.
[274] *Op. cit.* 107, p. 164.

Šiame kontekste taip pat paminėtinas dar vienas pavyzdys. Nėra aišku, kaip Protokolas būtų taikomas kareiviui, kuris žūtbūtinėmis aplinkybėmis panaudotų lazerinį ieškiklį ar panašią sistemą prieš priešininką, jeigu jis neturėtų jokių kitų ginklų. Reikia manyti, kad tiek, kiek toks panaudojimas būtų tik natūrali žmogaus, kuriam mūšio lauke gresia mirtis ar nelaisvė, gynybos reakcija, tai nebūtų uždrausta IV Protokolo. Kita vertus, jeigu būtų įrodyta, kad šis kareivis savo kariniuose mokymuose buvo mokomas ar drąsinamas, neturint jokio kito ginklo, naudoti lazerius prieš priešininko akis, tokiu atveju būtų galima teigti, kad tokie lazeriai buvo specialiai sukurti, kad sukeltų apakimą, taip pažeidžiant 1 straipsnį[275].

Nors IV protokolas buvo priimtas tik 1995 metais, šio priėmimo aplinkybės ir praktika iki šių metų rodo, kad tai yra tarptautinio papročio pavyzdys, besivystantis kaip šio dokumento derybų ir priėmimo rezultatas. Tarptautinis Teisingumo Teismas *Kontinentinio šelfo byloje* (Libija/Malta)[276] konstatavo, kad tarptautinis paprotys gali vystytis šiuo būdu. „Nors trumpo laiko tarpo praėjimas nebūtinai yra kliūtis naujos tarptautinės paprotinės teisės nuostatos susiformavimui remiantis išimtinai sutartine norma, tačiau būtinas reikalavimas šiuo atveju yra, kad per tą laiko tarpą valstybių praktika, įskaitant tų valstybių, kurių interesai yra ypatingai veikiami, būtų plačiai paplitusi ir vienoda bei sutampanti su sutartine norma“[277].

Prieš prasidedant deryboms dėl IV protokolo, kai kurios valstybės vykdė lazerinių ginklų programas, kurių sudėtinė dalis buvo vystyti apakinančius lazerinius ginklus arba dvigubo naudojimo lazerinius ginklus. Pagal Human Rights Watch duomenis, Kinija, Prancūzija, Vokietija, Izraelis, Rusija, Ukraina, Jungtinė Karalystė ir JAV vykdė šias programas. Bet kokiu atveju, be Kinijos ir JAV vykdomų programų neaišku, kiek ši ataskaita yra tiksli ir, jei taip, kurių valstybių programos pateko į IV protokolo draudimo sritį. Nepaisant to, aišku, kad valstybės, išskyrus Švediją, nelaikė, kad šios programos buvo draudžiamos prieš Pirmąją konferenciją dėl Konvencijos dėl tam tikrų įprastinių ginklų, kurie gali būti laikomi pernelyg žalojančiais arba veikia nesirinktinai, naudojimo uždraudimo arba apribojimo. Klausimas imtas svarstyti, nes susirūpinimą kėlė kai kurios valstybės, TRKK ir nevyriausybinės organizacijos, kurios neigė apakinančių lazerinių ginklų naudojimą kaip kariavimo būdą[278].

IV protokolas buvo priimtas valstybių, tame tarpe ir aukščiau paminėtų, kurios vykdė lazerinių ginklų programas, konsensusu. Visos valstybės, paminėtos Human Rights Watch ataskaitoje, išskyrus JAV, tapo IV protokolo dalyvėmis. Bet kokiu atveju JAV panaikino turėtus lazerinius ginklus. Visos daugiausia ginklų eksportuojančios valstybės, išskyrus JAV, ir didžioji

[275] *Op. cit.* 204, p. 489.
[276] *Continental Shelf case* (Libyan Arab Jamahiriya/Malta). Judgment of 3 June 1985. International Court of Justice. http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/ilm/ilm_ijudgments/ilm_ijudgment_19850603.pdf
[277] *Ibidem,* § 74.
[278] *Op. cit.* 75, p. 293.

dauguma kitų valstybių, galinčių gaminti šiuos ginklus, taip pat prisijungė prie šio protokolo. Faktas, kad jis draudžia šių ginklų perdavimą, reiškia, kad valstybė, ne protokolo narė, negalės jų gauti, nebent pati juos gamintų. Šiuo metu nėra jokiu ženklų, kad kuri nors valstybė tai darytų. Nors, kaip minėta, JAV nėra IV protokolo dalyvė, jos Gynybos sekretorius pareiškė, kad „departamentas nesiruošia leisti pinigų kuriant ginklus, kuriuos naudoti yra uždrausta“. Kinija, prisijungdama prie protokolo, pareiškė, kad „tai yra pirmasis kartas žmonijos istorijoje, kad humaniškumui prieštaraujantis ginklas yra paskelbiamas neteisėtu ir uždraustas prieš jo panaudojimą“[279]. Tai taip pat pareiškė ir TRKK, sveikindamas IV protokolo priėmimą[280].

4.1.3. Nuodų ir užnuodytų ginklų naudojimo draudimas

Kaip minėta darbo 3.2 dalyje, nuodų naudojimas uždraustas 1899 m. Hagos deklaracija dėl nuodų naudojimo kare uždraudimo[281]. Nuodų ir užnuodytų ginklų draudimas kaip ilgą laiką egzistuojantis paprotys pripažintas Lieber'io kodekse[282], 1907 m. Hagos konvencijoje[283] bei konsultacinėje išvadoje dėl *Branduolinių ginklų*[284]. Vadovaujantis Romos statuto 8 straipsnio 2 dalies b) punktu, „nuodų ar užnuodytų ginklų naudojimas“ yra karo nusikaltimas.

Daugelis valstybių draudžia naudoti nuodus ar užnuodytus ginklus, toliau nedetalizuojant šių draudimų. Tarptautinio Teisingumo Teismas konsultacinėje išvadoje dėl *Branduolinių ginklų* konstatavo, kad sąvokos „nuodai“ ir „užnuodyti ginklai“ „yra suprantamos pagal valstybių praktiką ir apima tokius ginklus, kurių pirminis arba išimtinis efektas yra nuodyti arba dusinti“[285]. Savo pareiškimuose Tarptautiniam Teisingumo Teismui konsultacinėje išvadoje dėl *Branduolinių ginklų* Jungtinė Karalystė ir Jungtinės Amerikos Valstijos pabrėžė, kad draudimas neapėmė ginklų, kurie gali atsitiktinai nuodyti, ir apėmė tik tokius ginklus, kurie buvo sukurti tam, kad būtų žudoma ar žalojama nuodijimu. Ši interpretacija neparodo, kad nuodijimas turi būti pirminis arba išimtinis žalojimo mechanizmas, tačiau kad tai turi būti „numanomas“ žalojimo mechanizmas, ir atitinka taisyklės kilmę[286].

4.2. Ginklų, galinčių sukelti nereikalingų kančių, naudojimo draudimas

Šioje dalyje aptariamos kitos ginklų rūšys ar kariavimo būdai, kurie nėra dėl savo kilmės neatrankiniai, tačiau yra draudžiami tarptautinės teisės dėl galimybės sukelti nereikalingų kančių.

[279] *Op. cit.* 75, p. 293.
[280] *Op. cit.* 204, p. 484.
[281] www.icrc.org/ihl
[282] 1863 m. balandžio 24 d. JAV sausumos pajėgų valdymo instrukcijos (Lieber'io) kodeksas, 70 straipsnis.
[283] 1907 m. Hagos konvencijos 23 straipsnio a) dalyje įtvirtinta: „ypač draudžiama <...> naudoti nuodus ir užnuodytus ginklus“, www.icrc.org/ihl
[284] *Op. cit.* 23, § 80-82.
[285] *Ibidem,* § 55.
[286] *Op. cit.* 75, p. 253.

Pabrėžtina, kad dėl savo kilmės neatrankiniai ginklai taip pat gali sukelti nereikalingų kančių, tačiau pirminis jų požymis yra neatrankinis pobūdis.

4.2.1. Draudimas naudoti kulkas, kurios lengvai plečiasi ar susiploja žmogaus kūne

Šis draudimas buvo įtvirtintas 1899 m. Hagos deklaracijoje dėl susiplojančių kulkų naudojimo[287], reaguojant į taip vadinamų išcentruotųjų kulkų, naudojamų šaudyti iš graižtvinio šautuvo, vystymąsi. Deklaracija buvo ratifikuota arba jai pritarė 28 valstybės XX amžiaus pradžioje ir dar 6 – antroje XX amžiaus pusėje. Vadovaujantis 1998 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo statutu, „naudojimas kulkų, kurios lengvai sprogsta ar deformuojasi žmogaus kūne, pvz., kulkų su kietu apvalkalu, ne visiškai uždengiančiu kulkos šerdį arba turinčių įpjovas“ yra karo nusikaltimas[288]. Toks draudimas pagrįstas bendru principu, įpareigojančiu kariaujančias valstybes nenaudoti kariavimo būdų, dėl kurių patiriama nereikalingų kančių. Šis principas taip pat taikomas analogiškam ginklui – kulkoms, kurios, patekusios į žmogaus kūną, sukasi („dum-dum“ kulkos)[289].

Be paminėtų tarptautinių dokumentų draudimas naudoti šias kulkas taip pat įtvirtintas daugelyje karinių instrukcijų, be to, tokių kulkų naudojimas yra nusikaltimas pagal daugelio valstybių baudžiamuosius įstatymus. Draudimas taip pat patvirtinamas oficialiais pareiškimais ir kita praktika. Praktika yra suderinta su draudimu ir nė viena valstybė nepareiškė, kad tokios amunicijos naudojimas galėtų būti teisėtas. Vienintelę išimtį iš šio absoliutaus draudimo, ko gero, galima rasti Jungtinių Amerikos Valstijų praktikoje, tačiau ji yra dviprasmiška. Nors kai kurios JAV karinės instrukcijos draudžia naudoti lengvai besideformuojančias kulkas, trys teisinės amunicijos ir ginklų apžvalgos, paruoštos JAV kariuomenės departamento, įtvirtina, kad JAV laikysis Hagos deklaracijos tik ta apimtimi, kai taisyklė derinsis su I907 m. IV Hagos konvencijos dėl kariavimo įstatymų ir papročių 23 (e) straipsniu[290]. Taigi, pagal JAV, lengvai besideformuojančios amunicijos naudojimas yra teisėtas, jeigu jos naudojimui yra akivaizdi karinė būtinybė. Bet kokiu atveju, valstybių praktika įtvirtina šių kulkų naudojimo draudimą kaip tarptautinės paprotinės teisės dalį[291].

4.2.2. Draudimas naudoti sprogstamąsias kulkas

Draudimas naudoti sprogstančias kulkas kildinamas iš 1868 m. Sankt Peterburgo deklaracijos, kuria atsisakoma karo metu naudoti sprogstamuosius šaudmenis ir sviedinius, sveriančius mažiau

[287] www.icrc.org/ihl
[288] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalies, 2) punkto, xix) papunktis.
[289] *Op. cit.* 207, p. 507.
[290] Šiame straipsnyje įtvirtinta, kad yra ypatingai draudžiama naudoti ginklus, amuniciją ar medžiagas, kurios gali sukelti nereikalingas kančias.
[291] *Op. cit.* 75, p. 269.

nei 400 gramų. Deklaracijos būtinumas motyvuotas siekiu išvengti nereikalingų kančių. Joje įtvirtinta, kad „esant tarpusavio karui susitariančios šalys įsipareigoja atsisakyti naudoti bet kokius sviedinius, kurie yra arba sprogstamieji, arba užtaisyti smogiamuoju ar degiuoju mišiniu ir kurių svoris neviršija 400 gramų“. Pabrėžtina, kad paskutiniojo draudimo naudoti sviedinius, užtaisytus degiuoju mišiniu, nebuvo paisoma Antrojo pasaulinio karo metu[292]. 400 gramų svoris buvo pasirinktas, nes tuo metu tai buvo mažiausio artilerijos sviedinio svoris[293]. 1868 ir 1869 metais prie šios deklaracijos prisijungė 19 valstybių. Aptariamas draudimas buvo pakartotas 1874 metų Briuselio deklaracijoje[294], Oksfordo instrukcijoje[295] ir Oksfordo jūrų karo instrukcijoje[296]. Po Pirmojo pasaulinio karo sudarytos komisijos dėl atsakomybės ataskaitoje sprogstamųjų kulkų naudojimas pripažintas karo nusikaltimu pagal paprotinę teisę. Praktika iki Sankt Peterburgo deklaracijos įsigaliojimo šį draudimą modifikavo, nes Pirmajame pasauliniame kare buvo pradėtos naudoti sprogstančiosios anti-orlaivinės kulkos. Be to, buvo sukurtos lichterio granatos ir sprogstančiosios anti-ginklinės kulkos. Ši amunicija sukurta be jokio prieštaravimo. Iš karinių instrukcijų formuluočių ir iš kai kurių valstybių oficialių pareiškimų galima pastebėti, kad tik šių kulkų naudojimas, nukreiptas prieš žmones, yra draudžiamas. Taip pat jų naudojimas yra draudžiamas, jeigu kulkos sukurtos taip, kad sprogtų po kontakto su žmogaus kūnu. Bet kokiu atveju, kai kurios karinės instrukcijos ir valstybių įstatymai atsigręžia į draudimo formuluotę, įtvirtintą Sankt Peterburgo deklaracijoje, nors, kaip minėta, valstybių praktika modifikavo šį draudimą[297].

[292] *Op. cit.* 11, p. 49.
[293] *Op. cit.* 165, p. 1787.
[294] 13 straipsnio e) dalyje įtvirtinta, kad „naudoti 1868 m. Sankt Peterburgo deklaracijos uždraustus šaudmenis“ yra „ypatingai uždrausta“.
[295] 9 straipsnio a) dalyje įtvirtinta, kad „uždrausta naudoti <...> šovinius <...> sukurtus sukelti nereikalingas kančias – ypatingai šovinius, sveriančius iki 400 gramų, kurie yra sprogstamieji ar detonuoti.“.
[296] 16 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas praktiškai analogiškas draudimas Oksfordo instrukcijos draudimui.
[297] *Op. cit.* 75, p. 272-273.

V SKYRIUS. SPECIFIŠKAI DRAUDŽIAMI KARIAVIMO METODAI

5.1. Draudimas nukreipti represalijas prieš tam tikrus asmenis ir objektus

Represalijos tai klasikinis atvejis, kaip galima priversti priešingą šalį laikytis kariavimo įstatymų. Represalija – tai aktas, nukreiptas prieš priešingą šalį, kitais atvejais esantis neteisėtas, tam, kad priešas būtų priverstas elgtis teisėtai. Yra du esminiai represalijų elementai: (i) represalija atliekama valstybės, kuri atliko neteisėtą veiksmą, atžvilgiu; ir (ii) represalija naudojama tam, kad ši valstybė vėl laikytųsi tarptautinės teisės[298]. Nors represalijos, apimančios jėgos naudojimą, tarptautinėje teisėje yra draudžiamos (išskyrus savigynos atvejus), kariaujančiųjų valstybių vienos prieš kitą nukreiptos represalijos tam tikrais atvejais yra galimos. Jų tikslas turi būti užtikrinti ankstesnio neteisėto veiksmo, kurį atliko priešinga šalis, nutraukimą ir grįžti prie teisėtos praktikos. Represalijos turi būti proporcingos ankstesniam neteisėtam veiksmui. Bet kokiu atveju, šiuolaikinė teisė apribojo jų panaudojimo galimybę[299].

Vadovaujantis Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 20 straipsniu, „represalijos prieš asmenis ir objektus, kuriems pagal šią dalį teikiama apsauga, yra draudžiamos“[300]. Tai yra bendriausia nuostata, uždraudžianti kariaujančioms šalims nukreipti represalijas prieš tam tikrus objektus. Ši norma detalizuojama Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio 6 dalyje, kuri draudžia represalijas nukreipti prieš civilius gyventojus, 52 straipsnio 1 dalyje – prieš civilinius objektus, 53 straipsnio c) dalyje – prieš kultūros vertybes ir bažnyčias, 54 straipsnio 4 dalyje – prieš civiliams gyventojams išlikti būtinus objektus, 55 straipsnio 2 dalyje – prieš gamtą, 56 straipsnio 4 dalyje – prieš pavojingas įmones ar įrenginius. 1949 m. Ženevos konvencijos „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“ 46 straipsnis uždraudžia imtis represalijų prieš „sužeistuosius, ligonius, personalą, pastatus ar įrangą“[301], 1949 m. Ženevos konvencijos „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose pagerinimo“ 47 straipsnis – prieš „sužeistuosius, ligonius, asmenis, patyrusius laivo sudužimą, personalą, laivus arba įrangą“[302], 1949 m. Ženevos konvencijos „Dėl elgesio su karo belaisviais“[303] 13 straipsnis – prieš karo belaisvius.

Visos šios nuostatos yra labai svarbios ir užtikrinančios minėtų objektų apsaugą karo metu. Taip pat pabrėžtina, jog bent jau Ženevos konvencijų I papildomame protokole įtvirtinti

[298] *Op. cit.* 13, p. 388.
[299] *Op. cit.* 221, p. 1064.
[300] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[301] Žin., 2000, Nr. 63-1905.
[302] Žin., 2000, Nr. 63-1906.
[303] Žin., 2000, Nr. 63-1907.

represalijų draudimai yra paprotinės teisės dalis[304]. Tačiau apskritai dėl represalijų negalima vienareikšmiškai pasakyti, kad jų draudimas yra paprotinės teisės dalis. Vis dėlto *Kupreskic* byloje Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai pabrėžė, kad represalijų draudimas, labiausiai paremtas humaniškumo imperatyvais, jau egzistavo[305].

Antrajame pasauliniame kare kariavusios šalys savo viešais pareiškimais pripažino, kad puolimai gali būti vykdomi tik prieš karinius objektus, tačiau pasiremdamos pretekstu, kad jų civiliai gyventojai buvo žudomi priešininkų atakomis, elgėsi lygiai taip pat su priešininkų civiliais. Tai yra ne kas kita kaip represalija nukreipta prieš civilius gyventojus. Tai buvo viena iš esminių priežasčių, kodėl šio karo metu žuvo tiek daug civilių[306]. Tokio pobūdžio pažeidimai ypač pastebimi Vokietijos atveju, kada Hitlerio įsakymu dažnai būdavo naudojamos represalijos atimant šimto okupuotų teritorijų nekaltų gyventojų gyvybių kaip atsaką už kiekvieną nukautą vokiečių kareivį[307].

Aptariant represalijų draudimą karo belaisvių atžvilgiu derėtų paminėti, jog po Pirmojo pasaulinio karo TRKK turėjo didelių sunkumų, siekdamas įtikinti valstybes, jog represalijos, nukreiptos prieš karo belaisvius, turėtų būti uždraustos. Daugelio valstybių atstovų manė, kad represalijos arba jų baimė padeda užtikrinti, kad viena valstybė tinkamai elgsis su kitos valstybės karo belaisviais. Tačiau šis požiūris nebuvo įtvirtintas tarptautiniuose dokumentuose, nes jis buvo nehumaniškas, kadangi asmuo galėjo tapti atsakingu už veiksmus, kurių pats neatliko. Taip pat verta paminėti, kad toks reglamentavimas būtų visiškai priešingas Ženevos konvencijų dvasiai. Dar daugiau, represalijos retai išsprendžia esamą problemą. Dėl jų negrįžtama prie teisėtos praktikos, bet priešingai – šalys, naudojančios represalijas, dažniausiai įsivelia į aršų represalijų ir kontr-represalijų ratą, dėl kurių jų tarpusavio santykiai palaipsniui blogėja[308].

Kaip šio atvejo pavyzdį galima būtų paminėti Irako-Irano karo metu naudotas represalijas, nukreiptas prieš miestus. 1983 ir 1984 metais TRKK pareiškė, kad civiliai negali būti represalijų objektu ir reikalavo iš abiejų valstybių nutraukti civilių bombardavimus, nors nei Irakas, nei Iranas nebuvo prisijungę prie Ženevos konvencijų I papildomo protokolo. 1984 metais JTO generalinis sekretorius pareiškime, adresuotame Iranui ir Irakui, pareiškė, kad „tarptautinė bendruomenė neatleis už sąmoningas atakas prieš civilių gyventojų gyvenamąsias vietas“. Šios valstybės pateisino tokias atakas tuo, kad taip siekta, jog kita šalis nutrauktų analogiškus veiksmus[309].

[304] *Op. cit.* 44, p. 103.
[305] *Op. cit.* 75, p. 523.
[306] *Op. cit.* 2, p. 626.
[307] *Op. cit.* 3, p. 166-167.
[308] De Preux J. *Commentary on the III Geneva Convention of 12 August 1949.* General editorship of Pictet J. S. ICRC, Geneva, 1960, p. 141-142.
[309] *Op. cit.* 75, p. 522.

Pabrėžtina, kad šiuolaikinė tarptautinė humanitarinė teisė taikos metu draudžia nukreipti represalijas prieš minėtus objektus bei asmenis esant bet kokioms aplinkybėms. Karo atveju išimtinais atvejais galima imtis represalijų, tačiau joms taikomi griežti apribojimai. Vienas iš jų yra įpareigojimas represalijas taikančiai šaliai laikytis Ženevos konvencijų ir jų papildomų protokolų nuostatų bei proporcingumo principo.

Nagrinėjant represalijas būtina atsakyti ir į klausimą, ar represalijų draudimas taip pat apima ir retorsijas[310]. Retorsijos – tai teisėti valstybių aktai naudojami kaip atsakas į kitos valstybės nedraugišką poelgį. Komentuojant 1949 m. Ženevos konvencijos „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“ 46 straipsnį, siekiant atsakyti į ši klausimą, pateiktas pavyzdys, pagal kurį dvejose priešiškose valstybėse pagal Konvenciją medicininiam personalui suteiktos tam tikros privilegijos. Jeigu viena iš valstybių panaikins šias privilegijas, ar kita valstybė galės padaryti tą patį remdamasi retorsijos galimybe? Pabrėžtina, kad visos keturios 1949 m. Ženevos konvencijos skirtos apsaugoti tam tikrus asmenis karo metu ir kad Tarptautinis Raudonasis Kryžius visuomet stengėsi pasiekti tai, kad konvencijų saugomi asmenys naudotųsi palankiausiu režimu. Todėl atrodytu, jog taip pat ir retorsijos turėtų būti draudžiamos Ženevos konvencijų ir papildomų protokolų saugomų asmenų atžvilgiu. Visgi šiuo atveju svarbiausia yra tai, kad Konvencijos taisyklės neturi būti pažeidinėjamos, kitaip tariant, saugomų Konvencijos asmenų teisės neturi būti ribojamos daugiau negu leidžia Konvencija. Nagrinėjamu atveju viena iš valstybių apriboja medicininiam personalui suteiktas privilegijas. Kita kariaujanti valstybė turėtų nesutikti su tuo remdamasi abipusiškumu. Jeigu nagrinėjamu ar kitu panašiu atveju nebūtų galimybės taikyti retorsijas, būtų rizikuojama, kad Konvencijos normos gali būti neįgyvendintos. Remiantis tuo, kas išdėstyta darytina išvada, jog draudimas taikyti represalijas neapima retorsijų draudimo[311]. Analogiškai šis klausimas spendžiamas komentuojant 1949 m. Ženevos konvencijos „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose pagerinimo“ 47 straipsnį[312]. Taigi bent jau 1949 m. Ženevos konvencijos „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“ bei 1949 m. Ženevos konvencijos „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose pagerinimo“ saugomų asmenų atžvilgiu retorsijos galimos. Ko gero, sistemiškai aiškinant visas Ženevos konvencijas ir jų Papildomus protokolus, galima daryti išvadą, kad retorsijos galimos visais atvejais, kada represalijos yra draudžiamos, tačiau šiuo atveju vėlgi svarbu pabrėžti, jog taikant retorsijas

[310] Pictet J. S. *Commentary on the I Geneva Convention of 12 August 1949.* General editorship of Pictet J. S. ICRC, Geneva, 1952, p. 346-347.
[311] *Ibidem.*
[312] Pictet J. S., Mouton M. W. *Commentary on the II Geneva Convention of 12 August 1949.* General editorship of Pictet J. S. ICRC, Geneva, 1960, p. 256.

negalima pažeisti Ženevos konvencijų ir jų papildomų protokolų nuostatų, taip pat proporcingumo principo.

5.2. Apgaulės naudojimo draudimas

Apgaulės draudimas, įtvirtintas Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 37 straipsnyje, kodifikuoja paprotinę teisę[313]. Vadovaujantis šio straipsnio 1 dalimi, „draudžiama užmušti, sužeisti arba paimti priešininką į nelaisvę, naudojantis apgaule“[314]. Toje pačioje straipsnio dalyje apibrėžiama, kas yra suvokiama kaip apgaulė. Taigi „apgaulė – tai veiksmai, kuriais siekiama įgyti priešininko pasitikėjimą ir priversti jį patikėti, kad jis turi teisę į apsaugą arba privalo gauti tokią apsaugą remiantis tarptautinės teisės normomis, taikomomis ginkluotų konfliktų metu tam, kad būtų galima pasinaudoti šiuo pasitikėjimu. Pavyzdžiui, apgaule yra tokie veiksmai:

a) apsimetimas, kad yra ketinama derėtis arba pasiduoti, iškėlus paliaubų vėliavą (baltą);

b) apsimetimas, kad yra išeinama iš rikiuotės dėl žaizdų ar ligos;

c) apsimetimas civiliu, ne kombatantu ir apsimetimas, kad turi saugomo asmens statusą, tam naudojant Jungtinių Tautų Organizacijos arba neutralių ar kitų valstybių, nedalyvaujančių konflikte, ženklus, emblemas ar uniformas“[315].

Vadovaujantis Romos statutu, „klastingas priešo šalies arba armijos asmenų žudymas ar sužeidimas“ yra karo nusikaltimas[316].

Trečiasis apgaulės apibrėžimas papildomas Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 38 bei 39 straipsniais, kurie taip pat kodifikuoja galiojančius papročius[317]. Pirmasis iš jų numato, jog „draudžiama ne pagal paskirtį naudoti skiriamąją Raudonojo Kryžiaus, Raudonojo Pusmėnulio ar Raudonojo Liūto ir Saulės emblemą ar kitas emblemas, ženklus ar signalus, numatytus konvencijose ir šiame protokole. Taip pat draudžiama ginkluoto konflikto metu apgalvotai piktnaudžiauti kitais, tarptautinį pripažinimą turinčiais saugomaisiais ženklais, emblemomis arba signalais, taip pat balta vėliava ir kultūros vertybes saugančia emblema. Draudžiama naudoti skiriamąją Jungtinių Tautų Organizacijos emblemą be šios organizacijos sutikimo“[318]. Prie „kitų, tarptautinį pripažinimą turinčių saugomųjų ženklų ir emblemų“ galima būtų priskirti medicinos tarnybų, civilinės gynybos, kultūros vertybių apsaugos ženklus, ženklus pavojingoms įmonėms bei įrengimams žymėti ir panašiai. Į sąvokas „ne pagal paskirtį“ bei „apgalvotai piktnaudžiauti“, be abejo, taip pat įeina atvejai, kuomet minėti ženklai ir emblemos naudojamos apgaulės tikslais. Vadovaujantis Romos statutu, „neleistinas paliaubų vėliavos, priešo ar Jungtinių Tautų vėliavos,

[313] *Op. cit.* 44, p. 78.
[314] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[315] *Ibidem.*
[316] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalies b) punkto, xi) papunktis.
[317] *Op. cit.* 44, p. 79.
[318] Žin., 2000, Nr. 63-1909.

karinių emblemų ir uniformos, taip pat skiriamųjų Ženevos konvencijų nustatytų ženklų panaudojimas, sukėlęs žmonių žūtį arba sunkius sužalojimus“ yra karo nusikaltimas[319].

Pateiktas galimas apgaulės veiksmų sąrašas nėra baigtinis ir ji gali būti atliekama dar daugeliu kitų būdų. 1979 metų ataskaitoje Amerikos žmogaus teisių komisija konstatavo, kad Nikaragvos valdžia buvo atsakinga už Raudonojo Kryžiaus emblemos naudojimą ne pagal paskirtį. Komisija buvo informuota, kad „Viešoji Sveikatos ir Velez Paiz ligoninės Managvoje turėjo greitosios pagalbos automobilius, kurie buvo pažymėti Raudonojo Kryžiaus emblemomis ir kurie buvo naudojami vežti kareivius, taip sudarydami įtarimus ir sumaištį tarp gyventojų dėl Raudonojo Kryžiaus organizacijos kaip tokios“[320].

Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 39 straipsnyje įtvirtinta, kad „ginkluotame konflikte draudžiama naudoti neutralių ar kitų valstybių, nesančių konflikto šalimis, vėliavas, karines emblemas, karinius skiriamuosius ženklus ir uniformas. Draudžiama naudoti priešiškų šalių vėliavas, karines emblemas, karinius skiriamuosius ženklus ar uniformas puolant arba dengiant, pradedant, apsaugant ar sunkinant karo veiksmus“. Tai taip pat laikytina apgaule. Kaip pripažįsta amerikiečių dienraštis „Time“, specialiųjų JAV pajėgų kariai Afganistane priešininko lokalizavimo tikslais vilkėjo kaip vietiniai gyventojai ir maskavosi barzda, niekuo nesiskirdami nuo arabų. 2003 metų kare su JAV irakiečiai, įsitvirtinę ligoninėje ir mosuodami baltais audeklais, apsimetė civiliais, o vėliau ėmė šaudyti į amerikiečių kareivius. Tokie apgaulės veiksmai abiem nurodytais atvejais prieštarauja Ženevos konvencijoms ir jų papildomiems protokolams[321]. *Otto Skorzeny ir kiti byloje*[322] 1947 metais JAV Generalinis karo teismas JAV Vokietijos zonai išteisino kaltinamąjį dėl kariavimo apsirengus priešo karine uniforma. Teismas nelaikė netinkamu Vokietijos pareigūnų priešo uniformos vilkėjimo stengiantis užimti priešo karinius objektus, nes byloje nebuvo įrodymų, kad jie šitaip apsirengę naudojo savo ginklus.

Pasak dienraščio „Financial Times“ Bosnijos ir Hercegovinos karo metu 1995 metais serbų kariai dėvėdavo JT taikos palaikytojų bei prancūzų karių uniformas[323].

Priešingai nei apgaulė pagal 1907 m. IV Hagos konvenciją[324] ir Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 37 straipsnio 2 dalies nuostatas nėra draudžiamos karinės gudrybės, siekiant nuslėpti savo ketinimus ir veiksmus nuo priešininko, suklaidinti jį. Pagal minėtą straipsnį „šios gudrybės – tai veiksmai, kuriais siekiama suklaidinti priešininką arba paskatinti jį veikti neapgalvotai, tačiau jie nepažeidžia jokių tarptautinės teisės normų, taikomų ginkluotų

[319] Žin., 2003, Nr. 49-2165, 8 straipsnio 2 dalies b) punkto, iv) papunktis.
[320] *Op. cit.* 165, p. 1313.
[321] *Op. cit.* 3, p. 115.
[322] *Otto Skorzeny and others case.* 18th August to.9th September, 1947 Decision of General Military Government Court of the U.S. Zone of Germany. http://www.ess.uwe.ac.uk/WCC/skorzeny.htm
[323] *Op. cit.* 96, p. 1141 (Martin, H., *Financial Times*, May 31, 1995).
[324] 1907 m. Hagos konvencijos 24 straipsnis, www.icrc.org/ihl

konfliktų metu, ir nėra išdavikiški, nes nepasinaudojama priešininko šalies pasitikėjimu, saugumu, kurį užtikrina šios teisės. Pavyzdžiui, tokių gudrybių veiksmai yra šie: maskuotės, spąstų naudojimas, tariamos operacijos ir dezinformacija“[325]. Šis sąrašas yra tik pavyzdinis ir jokiu būdu ne baigtinis.

Kartais nelengva atskirti apgaulę nuo karinės gudrybės. Pavyzdžiui, mūšio lauke kombatantas, siekdamas išvengti nelaisvės, apsimeta žuvusiuoju, o vėliau arba prisijungia prie savo kariuomenės, arba lieka priešo užnugaryje. Tai veikiau priešo suklaidinimas, negu apgaulė. Tačiau, jeigu kombatantas, simuliuodamas mirtį, turi tikslą nužudyti ar sužeisti priešininką tuo momentu, kai pastarasis prisiartina, manydamas, kad šis sužeistas, ir norėdamas jam suteikti pagalbą. Šiuo atveju minėti veiksmai traktuotini kaip apgaulė, o ne kaip karinė gudrybė. Dar kartą derėtų pabrėžti, kad apgaulė nėra draudžiama *per se*, tačiau tik tuo atveju, kai ji naudojama tam, kad „būtų užmuštas, sužeistas ar paimtas į nelaisvę priešo karys“. Taigi pateiktu atveju kombatantas, simuliuodamas mirtį, norėdamas užmušti ar sužeisti priešininką, bus kaltas dėl Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 37 straipsnio 1 dalies b) punkto pažeidimo tik tuo atveju, jeigu jis iš tikrųjų įvykdys savo ketinimą[326].

[325] Žin., 2000, Nr. 63-1909.
[326] *Op. cit.* 107, p. 94.

IŠVADOS

Kompleksiškai išanalizavus visą turėtą mokslinę literatūrą, norminius teisės aktus bei teismų ir kvazi-teisminių institucijų sprendimus, susijusius su darbo tematika, buvo prieita prie šių pagrindinių išvadų:

1. Ginklai nuo neatmenamų laikų nuolat tobulėjo, kartu kito ir apribojimai juos pasirinkti. Iš pradžių buvo draudžiami tik tam tikri kariavimo būdai. Apie draudžiamus kariavimo metodus pirmą kartą užsiminta 1868 m. Sankt Peterburgo deklaracijos, kuria atsisakoma karo metu naudoti sviedinius, sveriančius mažiau nei 400 gramų, preambulėje. Joje įtvirtinta nuostata, jog „vienintelis teisėtas tikslas, kurio kariaujančios šalys stengiasi pasiekti karo metu, yra susilpninti priešininko karines pajėgas“. Ši norma plėtota kitais tarptautiniais dokumentais. Pagrindinis teisės aktas, detaliai reglamentuojantis apribojimus pasirinkti kariavimo metodus yra Ženevos konvencijų I papildomas protokolas, tačiau aiškinant jo nuostatas taip pat privalu remtis I907 metų IV Hagos konvencija dėl kariavimo įstatymų ir papročių.
2. Aptariant konkrečius draudžiamus kariavimo metodus, be abejo, svarbiausi iš jų yra draudimas pulti civilius gyventojus ir civilinius objektus, taip pat civilių gyventojų bei civilinių objektų apsaugą detalizuojantys draudimai: (i) naudoti puolimus be atrankos bei (ii) puolimo atveju nesiimti atsargumo priemonių. Šiuo atveju taip pat paminėtinas draudimas nukreipti represalijas prieš tam tikrus asmenis ir objektus. Visi šie draudimai yra tarpusavyje glaudžiai susiję. Vienas fundamentalių tarptautinės humanitarinės teisės principų yra tai, kad karinio konflikto metu privalo būti atskirti civiliai nuo kombatantų ir civiliniai objektai nuo karinių, taip pat, kad asmenys, kurie nedalyvauja karo veiksmuose (*hors de combat*, sužeistieji ir pan.), nebūtų puolami. Taigi visi šie išvardyti draudimai, kaip ir daugelis kitų, būtent ir skirti tam, kad civiliai gyventojai, pavieniai civiliai bei kiti asmenys, nedalyvaujantys kariniuose veiksmuose, ir civiliniai objektai būtų apsaugoti nuo karo grėsmės.
3. Daugelis kariavimo būdų pasirinkimo draudimų bei ribojimų taip pat skirti civilių gyventojų apsaugai. Kaip retą šios taisyklės išimtį galima paminėti ginklų, kurie paprastai sužeidžia skeveldromis (dalelėmis) ir kurių žmogaus kūne negalima aptikti rentgeno spinduliais, naudojimo draudimą, kuris skirtas pirmiausia apsaugoti kombatantus nuo nereikalingų kančių.
4. Analizuojant draudžiamus kariavimo būdus, svarbu tai, kad prieš juos naudojant būtina išsiaiškinti, ar jie nėra draudžiami, ar jų naudojimas nėra apribotas. Siekiant tai sužinoti, privalu įsitikinti, ar jie nepatenka į 1980 m. JT konvencijos ir jos papildomų protokolų,

taip pat į kai kurių kitų tarptautinių dokumentų, tokių kaip 1899 m. Hagos deklaracijos dėl nuodų naudojimo kare uždraudimo, 1972 m. Biologinių ginklų uždraudimo konvencijos, 1993 m. Cheminio ginklo uždraudimo konvencijos, 1899 m. Hagos deklaracijos dėl susiplojančių kulkų naudojimo, 1868 m. Sankt Peterburgo deklaracijos, kuria atsisakoma karo metu naudoti sprogstamuosius šaudmenis ir sviedinius, sveriančius mažiau nei 400 gramų ir į kai kurių kitų dokumentų, kuriais uždraudžiama pasirinkti tam tikrus kariavimo būdus arba apribojama jų naudojimo galimybė, reguliavimo sritį.

5. Jeigu norimas naudoti ginklas nėra draudžiamas naudoti arba jo naudojimas nėra apribotas tarptautinių dokumentų, tada prieš naudojant tokį ginklą būtina įvertinti, ar tai nesukels nereikalingos žalos ar nereikalingų kančių, be to, privaloma įsitikinti, ar šio ginklo panaudojimas negali turėti neatrankinio poveikio. Ginklą, kurio naudojimas nėra reglamentuojamas egzistuojančiomis tarptautinės humanitarinės teisės normomis, bei atitinkantį paminėtus neatrankinio poveikio ir nereikalingų kančių reikalavimus, panaudoti galima tik tada, jeigu jis, be aukščiau minėtų reikalavimų, taip pat atitinka Marteno taisyklę.
6. Teisės specialistai ir vyriausybių ekspertai dar nenusprendė, kokiems mūsų laikais naudojamiems ginklams principas dėl neatrankinio poveikio ir nereikalingų kančių gali būti pritaikytas, ir kurie ginklai, be jau uždraustų, būtent dėl šios priežasties turėtų būti uždrausti. Gali būti, kad šis darbas niekada nebus baigtas, nes teisės specialistai visą laiką stengiasi pasivyti sparčiai besivystančią karinę technologiją. Nelaimei, teisė negali uždrausti ieškoti naujų karo veiksmų vykdymo metodų bei būdų, tačiau ja siekiama kuo labiau išvengti žiaurių kai kurių naudojamų ginklų pasekmių[327]. Bet kokiu atveju, šiame kontekste svarbus Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 36 straipsnis, įtvirtinantis įpareigojimą valstybėms tiriant, rengiant, įsigyjant ar pripažįstant tinkamomis naujas ginklų rūšis, kariavimo būdus ir metodus, įsitikinti, ar juos panaudoti tam tikromis ar bet kuriomis aplinkybėmis nėra draudžiama, vadovaujantis kitomis protokolo ar kitų tarptautinių dokumentų normomis. Apskritai ginklų apribojimai ar draudimai tarptautiniuose dokumentuose paprastai įtvirtinami po jų panaudojimo ginkluotų konfliktų metu. Reta šios taisyklės išimtis yra apakinančių lazerinių ginklų draudimas, kuris buvo įtvirtintas dar iki šių ginklų panaudojimo.
7. Aptariant apgaulės naudojimo draudimą, svarbu paminėti, kad vertinant, kaip valstybės laikosi šio draudimo, sunkiausia nustatyti, ar tai yra apgaulė, ar karinė gudrybė, kuri nėra draudžiama tarptautinės teisės.

[327] *Op. cit.* 12, p. 119.

8. Absoliuti dauguma apribojimų pasirinkti kariavimo metodus kodifikuoja galiojančią paprotinę teisę: reikalavimas atskirti civilius gyventojus nuo kombatantų ir civilinius objektus nuo karinių, įpareigojimas imtis atsargumo priemonių, draudimas kaip kariavimo metodą naudoti civilių gyventojų marinimą badu, draudimą naudoti tam tikrus ginklus ir panašiai. Tai reiškia, jog daugelio iš šių nuostatų privalo laikytis ne tik valstybės, Ženevos konvencijų ir jų papildomų protokolų dalyvės, tačiau ir valstybės, nesančios šių dokumentų šalimis.
9. Dauguma konvencinių ginklų naudojimą draudžiančios ar apribojančios nuostatos taip pat kodifikuoja galiojančią paprotinę teisę: apakinančių lazerinių ginklų draudimas, padegamųjų ginklų naudojimo apribojimai ir panašiai. Daugiau klausimų kyla dėl masinio naikinimo ginklų draudimo paprotinio pobūdžio, kadangi šiuos ginklus draudžiantis 1925 m. Dujų protokolas numato galimybę valstybėms daryti tam tikras išlygas. Bet kokiu atveju kuo toliau, tuo labiau pripažįstama, jog valstybių praktika linksta link atitinkamų normų, draudžiančių pasirinkti tam tikrus kariavimo būdus, pripažinimo paprotinės teisės dalimi. Taip pat mokslinėje literatūroje teigiama, kad dėl priešpėstinių minų naudojimo draudimo taip pat formuojasi paprotinė norma. Vienintelis iki galo net Tarptautinio Teisingumo teismo neišspręstas klausimas yra dėl branduolinių ginklų panaudojimo ar grasinimo juo teisėtumo. Net ir po šio teismo sprendimo lieka neaišku, kaip būtų traktuojamas tokio ginklo panaudojimas ar grasinimas juo. Akivaizdu yra tai, kad branduolinio ginklo panaudojimas būtų nepateisinamas, vadovaujantis bendraisiais tarptautinės humanitarinės teisės principais (humaniškumo, proporcingumo, civilių gyventojų ir kombatantų bei civilinių ir karinių objektų atskyrimo bei nereikalingos žalos).
10. Daugelio apribojimų pasirinkti kariavimo būdus ir metodus pažeidimas, vadovaujantis Romos statutu, yra karo nusikaltimas ir užtraukia baudžiamąją atsakomybę ne tik karo vadams, tačiau ir eiliniams kareiviams, kurie vykdo neteisėtus karo vadų įsakymus.
11. Tarptautinė humanitarinė teisė yra viena labiausiai kodifikuotų tarptautinės teisės šakų, ypač didelį dėmesį skiriančių kariavimo būdų ir metodų reglamentavimui, tačiau, atsižvelgiant į aptartą teismų ir kvazi-teisminių institucijų praktiką, ko gero, taip pat galima konstatuoti, kad tai tuo pačiu ir tarptautinės teisės šaka, kuri yra pažeidinėjama dažniausiai, įskaitant pažeidimus, susijusius su apribojimais pasirinkti kariavimo būdus bei metodus.

SANTRAUKA

Šio magistro darbo tikslas yra išsamiai aptarti konkrečius kariavimo būdus ir metodus, kurių naudojimas dėl vienokių ar kitokių priežasčių yra ribojamas arba draudžiamas pagal tarptautinę teisę. Daugeliu atveju šių apribojimų ar draudimų priežastys taip pat analizuojamos. Pabrėžtina, jog apribojimai pasirinkti kariavimo būdus ir metodus aptariami tiek, kiek jie susiję su tarptautiniais ginkluotais konfliktais, taip pat analizuojami tik apribojimai, taikytini sausumos kariuomenėms. Be to, šio magistro darbo tikslas, be aukščiau paminėtų, taip pat yra atskleisti, kurie apribojimai yra tarptautinės paprotinės teisės dalis bei apžvelgti, kurių apribojimų nesilaikymas yra karo nusikaltimas pagal Romos Statutą.

Pirmiausia šiame magistro darbe analizuojami problematiniai jo aspektai: (i) sąvokų „kariavimo metodai“, „kariavimo būdai“ ir „kariavimo priemonės“ atskyrimas, (ii) sunkumai, su kuriais susidurta, pasirenkant darbo struktūrą. Toliau pateikiama istorinė kariavimo būdų ir metodų reglamentavimo apžvalga, taip pat jiems taikytini tarptautinės humanitarinės teisės principai. Pagrindinę šio magistro darbo dalį užima konkrečių kariavimo būdų ir metodų pasirinkimo apribojimų analizė bei su tuo susiję probleminiai klausimai.

Pagrindiniai šio magistro darbo šaltiniai yra mokslinė literatūra, knygos ir straipsniai, išleisti TRKK, bei susiję tarptautiniai dokumentai. Be to, darbe išsamiai analizuojami su jo objektu susiję teisminių ir kvazi-teisminių institucijų, tokių kaip Amerikos žmogaus teisių komisijos, praktika.

Rašant magistro darbą naudoti sisteminis, loginis, teologinis, lyginamasis bei istorinis metodai.

SUMMARY OF MASTER THESIS LIMITATIONS OF RIGHT TO CHOOSE MEANS AND METHODS OF WARFARE IN INTERNATIONAL LAW

This master thesis seeks to analyze concrete means and methods of warfare the usage of which under the provisions of the International Law is limited or prohibited for one or another reason. In most of the cases the reasons for these limitations or prohibitions are also taken into consideration. It should be noted that the limitations to choose means and methods of warfare are analyzed as far as the international armed conflicts are concerned, besides the objective of the work is also limited to the limitations which are applicable to land armies. Furthermore, the purpose of this master thesis along the above mentioned is also to disclose which limitations are part of Customary International Law, as well as to analyze the infringements of which limitations constitute a war crime according to the Rome Statute of the International Criminal Court.

First of all, in this master thesis the problematic aspects of its object are analyzed: (i) the notions „means“ and „methods“ of warfare, as the Lithuanian I Protocol of the Geneva Conventions does not make clear distinction between these notions, (ii) difficulties of choosing the structure of this master thesis. Then the principles of International Humanitarian Law applicable to the means and methods of warfare as well as the issue how the view to weapons and to their usage changed historically are discussed. And in the main part of this master thesis concrete means and methods of warfare, which were forbidden or which usage was restricted by the International Humanitarian Law are analyzed. Only forbidden means and methods are discussed, because in the International Humanitarian Law, as well as in many other branches of law, the principle „what is not forbidden, that is allowed“ is applicable. Thus, means and methods of warfare, which are not forbidden or which usage is not limited, are allowed.

The main sources used while writing this master thesis was the scientific literature, mainly books and articles published by the International Red Cross Committee as well as the related law acts of which Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977; Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 14 May 1954; Final Act of the United Nations Conference on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, 10 October 1980 as well as the decisions and judgments of judicial and quasi-judicial institutions, such as the Inter-American Commission on Human Rights should be mentioned. While writing this master thesis the systemic, logical, teleological, comparative and historical methods were used.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

1. 1999 m. vasario 26 d. Otavos konvencija „Dėl priešpėstinių minų naudojimo, kaupimo, gamybos ir perdavimo uždraudimo ir dėl jų sunaikinimo“, Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2160.
2. 1998 m. liepos 17 d. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui, Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2165.
3. 1993 m. sausio 13 d. konvencija „Dėl cheminio ginklo kūrimo, gamybos, kaupimo ir panaudojimo uždraudimo bei jo sunaikinimo“, Valstybės žinios, 1998, Nr. 35-935.
4. Jungtinių Tautų 1980 m. spalio 10 d. konvencija „Dėl tam tikrų įprastinių ginklų, kurie gali būti laikomi pernelyg žalojančiais arba veikia nesirinktinai, naudojimo uždraudimo arba apribojimo“, Valstybės žinios, 1998, Nr. 83-2312.
5. 1977 m. birželio 8 d. Ženevos konvencijų papildomas protokolas „Dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas)“, Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1909.
6. 1976 m. gruodžio 10 d. konvencija „Dėl aplinkos keitimo būdų naudojimo karo ar bet kokiems priešiškiems tikslams uždraudimo“, Valstybės žinios, 2002, Nr. 40-1468.
7. 1972 m. Bakteriologinių ir toksinių ginklų kūrimo, gamybos ir saugojimo uždraudimo bei jų sunaikinimo konvencija, Valstybės žinios, 1997, Nr. 59-1370.
8. 1968 m. liepos 1 d. sutartis dėl branduolinio ginklo neplatinimo, pasirašyta Londone, Maskvoje ir Vašingtone, Valstybės žinios, 1991, Nr. 19-499.
9. 1954 m. Hagos kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijos II protokolas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-478.
10. 1954 m. Hagos kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija ir jos I protokolas, Valstybės žinios, 1998, Nr. 102-2806.
11. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl civilių apsaugos karo metu“, Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1908.
12. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl elgesio su karo belaisviais“, Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1907.
13. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose pagerinimo“, Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1906.
14. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“, Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1905.

15. 1945 m. birželio 26 d. Jungtinių Tautų Įstatai, Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557.
16. 1925 m. Protokolas, draudžiantis naudoti dusinančias, nuodingas ar kitokias dujas ir bakteriologinius kariavimo metodus, www.icrc.org/ihl
17. 1907 m. IV Hagos konvencija dėl kariavimo įstatymų ir papročių, V konvencija dėl neutralių šalių ir asmenų teisių ir pareigų karo sausumoje metu, www.icrc.org/ihl
18. 1899 m. Hagos deklaracija dėl nuodų naudojimo kare uždraudimo, www.icrc.org/ihl
19. 1899 m. Hagos deklaracija dėl susiplojančių kulkų naudojimo, www.icrc.org/ihl
20. 1868 m. Sankt Peterburgo deklaracija, kuria atsisakoma karo metu naudoti sprogstamuosius sviedinius, sveriančius mažiau nei 400 gramų, www.icrc.org/ihl
21. 1864 m. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų sausumos kariuomenėse padėties pagerinimo, www.icrc.org/ihl

Specialioji literatūra

Knygos ir dokumentų rinkiniai

1. ICRC. *Anti-personnel Landmines. Friend or Foe? A study of the military use and effectiveness of anti-personnel mines.* Commissioned by the ICRC. Geneva, March 1996.
2. *Basic Bibliography of International Humanitarian Law*. Henry Dunant Institute, Geneva, 1985.
3. Čiočys P. A. *Tarptautinė humanitarinė teisė.* Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004.
4. De Mulinen F. *Handbook on the Law of War for Armed Forces.* ICRC, Geneva, 1987.
5. De Preux J. *Commentary on the III Geneva Convention of 12 August 1949.* General editorship of Pictet J. S. ICRC, Geneva, 1960.
6. De Rover C. *Tarnauti ir ginti. Žmogaus teisių ir humanitarinės teisės teorija policijos ir saugumo pajėgoms.* TRKK, 2001.
7. Dutli M. T., Martignoni J. B., Gaudreau J. *Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict.* ICRC, Geneva, 2002.
8. Haug H. *Humanity for all.* ICRC, Henry Dunant Institute, Paul Haupt Publishers Berne, Stuttgart, Vienna, 1993.
9. Henckaerts J. M., Doswald-Beck L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I – Rules.* Cambridge University Press, 2005.
10. Henckaerts J. M., Doswald-Beck L. *Customary International Humanitarian Law. Volume II – Practice. Part 1.* Cambridge University Press, 2005.

11. *International Law Concerning the Conduct of Hostilities. Collection of Hague Conventions and some other International Instruments.* ICRC, Geneva, 1994.
12. Jasutis G. *Priešpėstinių minų uždraudimas: problemos ir perspektyvos.* Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija, Vilnius, 2003.
13. Kalshoven F., Sandoz Y. *Implementation on International Humanitarian Law.* Co-editors Huynh H. T., Macalister-Smith P., Zimmermann B. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1989.
14. Kalshoven F., Zegveld L. *Constrains on the Waging of War. An Introduction to International Humanitarian Law.* 3rd edition. ICRC, Geneva, 2001.
15. Lawand K. *A Guide to the Legal Review on New Weapons, Means and Methods of Warfare.* With contributions by Coupland R. and Herby P. ICRC, Geneva, January 2006.
16. Pictet J. S. *Commentary on the I Geneva Convention of 12 August 1949.* General editorship of Pictet J. S. ICRC, Geneva, 1952.
17. Pictet J. S., Mouton M. W. *Commentary on the II Geneva Convention of 12 August 1949.* General editorship of Pictet J. S. ICRC, Geneva, 1960.
18. Pictet J. S. *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949.* Edited by Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. ICRC, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987.
19. Pictet J. *Development and Principles of International Humanitarian Law.* Henry Dunant Institute, Geneva, 1985.
20. Rogers P. V., Malherbev P. *Kova pagal taisykles. Ginkluoto konflikto teisės vadovėlis ginkluotosioms pajėgoms.* Vilnius, 2002.
21. Sassoli M., Bouvier A. A. *How Does Law Protect in War?* In co-operation with Olson L. M., Dupic N. A. and Milner L. ICRC, Geneva, April 1999.
22. Shaw M. N. *International Law.* 5th edition. Cambridge University Press, 2003.
23. Uhler O. M., Coursier H. *Commentary on the IV Geneva Convention of 12 August 1949.* General editorship of Pictet J. S. ICRC, Geneva, 1958.
24. Vadapalas V. *Tarptautinė teisė.* Eugrimas, Vilnius, 2006.

Straipsniai

1. Bilder R. B., Levie H. S. *Landmines: A Deadly Legacy.* The American Journal of International Law, Vol. 88, No. 3. (Jul., 1994), p. 565-567.

2. Boisson de Chazournes L. *Protection of the Environment During Armed Conflict.* The American Journal of International Law, Vol. 92, No. 3. (Jul., 1998), p. 595-596.
3. Bouvier A. *Protection of the Natural Environment in Time of Armed Conflict.* 31-12-1991 International Review of the Red Cross No. 285, p. 567-578. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/57jmau?opendocument.
4. Carnahan B. M., Robertson M. *The Protocol on "Blinding Laser Weapons": A New Direction for International Humanitarian Law*. The American Journal of International Law, Vol. 90, No. 3. (Jul., 1996), p. 484-490.
5. Cassese A. *The Geneva Protocols of 1977 on the humanitarian law of armed conflict and customary international law*. Pacific Basin Law Journal, Volume [3:55], 1984, p. 57-103.
6. Henchaerts J. M. *New Rules for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict.* 30-09-1993 International Review of the Red Cross No. 835, p. 593-620. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JQ37.
7. Levie H. S. *Recent Development in the Humanitarian Law of War.* Public Law Forum, 1985, Vol. 4:369, p. 369-386.
8. McClelland J. *The Review of Weapons in Accordance with Article 36 of Additional Protocol I.* IRRC, June 2003, Vol. 85, No. 850, p. 397-415.
9. Mallison W. T. *The Humanitarian Law of Armed Conflict Concerning the Protection of Civilians.* International Lawyer, Volume 11, No. 1, 1977, p. 102-106.
10. Mathews R. J. And McCormack T. L. H. *The Influence of humanitarian Principles in the Negotiation of Arms Control Treaties.* 30-06-1999 International Review of the Red Cross No. 834, p. 331-352. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JPTY.
11. Pfanner T. *International Review of the Red Cross.* Editorial, Vol. 89, No. 859 (Sept. 2005), p. 413-417.
12. Rogers A. P. V. *Zero-casualty Warfare.* 31-03-2000 International Review of the Red Cross No. 837, p. 165-181. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/57jqcu?opendocument.
13. Zemmali A. *The Protection of Water in Times of Armed Conflict.* 31-10-1995 International Review of the Red Cross No. 308, p. 550-564. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/57jmra?opendocument.

Bylų sąrašas

1. *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and punishment of the Crime of genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). Judgment of 26 February 2007. International Court of Justice. http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ibhy/ibhyjudgment/ibhy_ijudgment_20070226_frame.htm;
2. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory opinion of 8 July 1996. International Court of Justice.
   http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/iunan/iunanframe.htm;
3. *Legality of the Use by a State of nuclear weapons in armed conflict.* Advisory opinion of 8 July 1996. International Court of Justice.
   http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/ianw/ianwframe.htm;
4. *Nuclear tests case* (New Zealand v. France). Order of 22 September 1995. International Court of Justice.
   http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/inzfr/inzfr_iorders/inzfr_iorder_19951022.pdf;
5. *Continental Shelf case* (Libyan Arab Jamahiriya/Malta). Judgment of 3 June 1985. International Court of Justice.
   http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/ilm/ilm_ijudgments/ilm_ijudgment_19850603.pdf;
6. *Corfu channel case* (United Kingdom v. Albania). Judgment of 9 April 1949. International Court of Justice.
   http://www.icj-cij.org/icjwww/icases/icc/icc_ijudgment/iCC_ijudgment_19490409.pdf;
7. *Prosecutor's Application Under Article 58(7): Situation in Darfur, the Sudan.* 27 February 2007 International Criminal Court. Case No. ICC 02/05.
   http://www.icc-cpi.int/library/cases/ICC-02-05-56_English.pdf;
8. *Prosecutor v. Blagojevic and Jokic case.* 17 January 2005 Judgement of International Criminal Tribunal for the Formal Yugoslavia. Case No. IT-02-60-T.
   http://www.un.org/icty/blagojevic/trialc/judgement/index.htm
9. *Prosecutor v. Brdjanin case.* 1 September 2004 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Case No. IT-99-36-T.
   http://www.un.org/icty/brdjanin/trialc/judgement/index.htm;
10. *Prosecutor v. Galic case.* 5 December 2003 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-98-29-T.
    http://www.un.org/icty/galic/trialc/judgement/gal-tj031205e.pdf;

11. *Prosecutor v. Stakic case.* 31 July 2003 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Case No. IT-97-24-T. http://www.un.org/icty/stakic/trialc/judgement/index.htm
12. *Prosecutor v. Krstic case.* 2 August 2001 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Case No. IT-98-33. http://www.un.org/icty/krstic/TrialC1/judgement/index.htm;
13. *Prosecutor v. Blaskic case.* 3 March 2000 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-95-14-T. http://www.un.org/icty/blaskic/trialc1/judgement/bla-tj000303e.pdf;
14. *Prosecutor v. Kupreskic case.* 14 January 2000 Judgement of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-95-16-T. http://www.un.org/icty/kupreskic/trialc2/judgement/kup-tj000114e.pdf;
15. *Prosecutor v. Kordic and Cerkez case.* 2 March 1999 Decision of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-95-14/2-T. http://www.un.org/icty/kordic/trialc/decision-e/90302DC56323.htm;
16. *Prosecutor v. Rajic case.* 13 September 1996 Review of the Indictment of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Case No. IT-95-12-R61. http://www.un.org/icty/rajic/trialc2/decision-e/60913612.htm;
17. *Prosecutor v. Karadzic and Mladic case.* 11 July 1996 Review of the Indictment, Case No. IT-95-5/18-R61. http://www.un.org/icty/karadzic&mladic/trialc/rev-ii960716-e.pdf;
18. *Prosecutor v. Martic case.* 8 March 1996 Decision of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-95-11-I;
19. *Prosecutor v. Djukic case.* 29 February 1996 Initial Indictment of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Case No. IT-96-20-I. http://www.un.org/icty/indictment/english/dju-ii960229e.htm;
20. *Prosecutor v. Tadic case.* 2 October 1995 Decision of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Case No. IT-94-1-AR72. http://www.un.org/icty/tadic/appeal/decision-e/51002.htm;
21. *Bankovic and others v. Belgium and 16 other contracting states case.* 12 December 2001 Decision as to the admissibly of application no. 52207/99. European Court of Human Rights. http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=bankovic&sessionid=11463146&skin=hudoc-en;

22. *Juan Carlos Abella v. Argentina case.* 18 November 1997 Report of Inter-American Commission on Human Rights, Case No. 11.137.
http://www.cidh.org/annualrep/97eng/argentina11137.htm;
23. *Bolivia case.* 8 March 1982 Resolution No. 30/82 of Inter-American Commission on Human Rights, Case No. 7481.
http://www.cidh.org/annualrep/81.82eng/Bolivia7481.htm;
24. *Otto Skorzeny and others case.* 18th August to.9th September, 1947 Decision of General Military Government Court of the U.S. Zone of Germany.
http://www.ess.uwe.ac.uk/WCC/skorzeny.htm